

وزارت معارف

تعلیم و تربیة اسلامی
صنف هشتم
(مذهب جعفری)

تعلیم و تربیة اسلامی صنف هشتم (مذهب جعفری)

تعلیم و تربیة اسلامی صنف هشتم (مذهب جعفری)

سرود ملي

دا وطن افغانستان دی
کور د سولې کور د توري
دا وطن د ټولوکور دی
د پښتون او هزاره وو
ورسره عرب، گوجر دی
براھوي دی، قزلباش دی
دا هېواد به ټل څلپري
په سينه کې د آسيا به
نوم د حق مو دی رهبر

دا عزت د هر افغان دی
هر بچي يې قهرمان دی
د بلوڅو د ازبکو
د ترکمنو د تاجکو
پاميريان، نورستانيان
هم ايماق، هم پشه يان
لكه لمړ پر شنه آسمان
لكه زره وي جاويдан
وايو الله اکبر وايو الله اکبر

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

تعلیم و تربیة اسلامی

صنف هشتم
(مذهب جعفری)

سال چاپ: ۱۳۹۸ هـ ش

مشخصات کتاب

مضمون: تعلیم و تربیة اسلامی

مؤلفان: گروه مؤلفان کتاب‌های درسی دیپارتمنت تعلیم و تربیة اسلامی نصاب تعلیمی

ویراستاران: اعضاي دیپارتمنت ویراستاري و ايديت زبان دري

صنف: هشتم (مذهب جعفری)

زبان متن: دری

انکشاف دهنده: ریاست عمومی انکشاف نصاب تعلیمی و تالیف کتب درسی

ناشر: ریاست ارتباط و آگاهی عامه وزارت معارف

سال چاپ: ۱۳۹۸ هجری شمسی

مکان چاپ: کابل

چاپ خانه:

ایمیل آدرس: curriculum@moe.gov.af

حق طبع، توزیع و فروش کتاب‌های درسی برای وزارت معارف جمهوری اسلامی
افغانستان محفوظ است. خرید و فروش آن در بازار ممنوع بوده و با متخلفان برخورد
قانونی صورت می‌گیرد.

پیام وزیر معارف

اقرأ باسم ربك

سپاس و حمد بیکران آفریدگار یکتایی را که بر ما هستی بخشد و ما را از نعمت بزرگ خواندن و نوشتمن برخوردار ساخت، و درود بی پایان بر رسول خاتم - حضرت محمد مصطفی ﷺ که نخستین پیام الهی بر ایشان «خواندن» است.

چنانچه بر همه گان هویادست، سال ۱۳۹۷ خورشیدی، به نام سال معارف مسمی گردید. بدین ملحوظ نظام تعلیم و تربیت در کشور عزیز ما شاهد تحولات و تغییرات بنیادینی در عرصه‌های مختلف خواهد بود؛ معلم، مکتب، کتاب، اداره و شوراهای والدین، از عناصر شش گانه و اساسی نظام معارف افغانستان به شمار می‌روند که در توسعه و انکشاف آموزش و پژوهش کشور نقش مهمی را ایفا می‌نمایند. در چنین برده سرنوشت‌ساز، رهبری و خانواده بزرگ معارف افغانستان، متعهد به ایجاد تحول بنیادی در روند رشد و توسعه نظام معاصر تعلیم و تربیت کشور می‌باشد.

از همین‌رو، اصلاح و انکشاف نصاب تعلیمی از اولویت‌های مهم وزارت معارف پنداشته می‌شود. در همین راستا، توجه به کیفیت، محبت و فرایند توزیع کتاب‌های درسی در مکاتب، مدارس و سایر نهادهای تعلیمی دولتی و خصوصی در صدر برنامه‌های وزارت معارف قرار دارد. ما باور داریم، بدون داشتن کتاب درسی باکیفیت، به اهداف پایدار تعلیمی در کشور دست نخواهیم یافت.

برای دستیابی به اهداف ذکر شده و نیل به یک نظام آموزشی کارآمد، از آموزگاران و مدرسان دلسوز و مدیران فرهیخته به عنوان تربیت کننده گان نسل آینده، در سراسر کشور احترامانه تقاضا می‌گردد تا در روند آموزش این کتاب درسی و انتقال محتوای آن به فرزندان عزیز ما، از هر نوع تلاشی دریغ نورزیده و در تربیت و پژوهش نسل فعال و آگاه با ارزش‌های دینی، ملی و تفکر انتقادی بکوشند. هر روز علاوه بر تجدید تعهد و حس مسؤولیت پذیری، با این نیت تدریس را آغاز کنند، که در آینده نزدیک شاگردان عزیز، شهروندان مؤثر، متمدن و معماران افغانستان توسعه یافته و شکوفا خواهند شد.

همچنین از دانش آموزان خوب و دوست داشتنی به مثابه ارزشمندترین سرمایه‌های فردای کشور می‌خواهیم تا از فرصت‌ها غافل نبوده و در کمال ادب، احترام و البته کنجدکاوی علمی از درس معلمان گرامی استفاده بہتر کنند و خوش‌چین دانش و علم استادان گرامی خود باشند.

در پایان، از تمام کارشناسان آموزشی، دانشمندان تعلیم و تربیت و همکاران فنی بخش نصاب تعلیمی کشور که در تهیه و تدوین این کتاب درسی مجданه شبانه روز تلاش نمودند، ابراز قدردانی کرده و از بارگاه الهی برای آنها در این راه مقدس و انسان‌ساز موفقیت استدعا دارم.

با آرزوی دستیابی به یک نظام معارف معیاری و توسعه یافته، و نیل به یک افغانستان آباد و مترقی دارای شهر و ندان آزاد، آگاه و مرفة.

دکتور محمد میرویس بلخی
وزیر معارف

فهرست مطالب

۱	درس اول: راههای خداشناسی .....
۳	درس دوم: آیات خداوند <small>عَزَّوَجَلَّ</small> در طبیعت .....
۶	درس سوم: نیاز به پیامبران <small>علیَّهِمُ الْکَلَمُ</small> .....
۸	درس چهارم: وحی الهی .....
۱۰	درس پنجم: پیامبر خاتم <small>صَلَّی اللّٰہُ عَلٰیہِ وَاٰلِہٖہ وَسَلَّمَ</small> .....
۱۳	درس ششم: امام حسن <small>عَلیَّهِمُ الْکَلَمُ</small> .....
۱۵	درس هفتم: امام حسین <small>عَلیَّهِمُ الْکَلَمُ</small> .....
۱۸	درس هشتم: امام سجاد <small>عَلیَّهِمُ الْکَلَمُ</small> .....
۲۰	درس نهم: سفر آخرت .....
۲۲	درس دهم: زندگی پس از مرگ .....
۲۴	درس یازدهم: عالیم رستاخیز .....
۲۸	درسدوازدهم: اهمیت روزه .....
۳۱	درس سیزدهم: فواید روزه .....
۳۵	درس چهاردهم: شرایط وجوب روزه .....
۳۸	درس پانزدهم: اقسام روزه (۱) .....
۴۲	درس شانزدهم: اقسام روزه (۲) .....
۴۴	درس هفدهم: مبطلات روزه (۱) .....
۴۷	درس هجدهم: مبطلات روزه (۲) .....
۴۹	درس نوزدهم: روزه مسافر .....
۵۲	درس بیستم: قضای روزه .....
۵۵	درس بیست و یکم: کفاره روزه .....
۵۸	درس بیست و دوم: راههای اثبات اول ماه .....
۶۱	درس بیست و سوم: فطره روزه .....
۶۵	درس بیست و چهارم: اهمیت حج .....
۶۸	درس بیست و پنجم: شرایط وجوب حج .....
۷۱	درس بیست و ششم: اقسام حج .....
۷۶	درس بیست و هفتم: تقوی (۱) .....
۷۹	درس بیست و هشتم: تقوی (۲) .....

۸۲	درس بیست و نهم: راستگویی
۸۵	درس سی ام: راستی
۸۸	درس سی و یکم: جهاد با نفس
۹۱	درس سی و دوم: حسن خلق
۹۳	درس سی و سوم: سخاوت
۹۶	درس سی و چهارم: عزّت نفس
۹۹	درس سی و پنجم: اخلاق خانواده(۱)
۱۰۲	درس سی و ششم: اخلاق خانواده(۲)
۱۰۵	درس سی و هفتم: حرمت انسان
۱۰۸	درس سی و هشتم: احترام بزرگ ترها
۱۱۱	درس سی و نهم: احترام به زیر دستان
۱۱۴	درس چهلم: حقوق همسایه
۱۱۸	درس چهل و یکم: توبه

راههای خداشناسی

عقل و شعور

هدف: آشنایی با یکی از راههای شناخت خداوند^{الله} (عقل)

پرسش: در مورد عقل و شعور انسانی چه می‌دانید؟

هنگامی که خداوند^{الله} انسان را آفرید، او را از عقل و شعور بهره‌مند ساخت، تا چراغ هدایت او باشد. عقل یکی از راههای شناخت، نعمت بزرگ الهی و حجت باطنی در وجود انسان است.

فواید عقل و شعور

قوه تعقل جزء ویژگی‌های فطری انسان می‌باشد. داشتن قوه تعقل موجب تمایز انسان از حیوانات می‌شود. این ویژگی حرکت اختیاری انسان به سوی هدف را آسانتر می‌نماید. ما کلیه کارها، افکار و رفتارهای خود را با عقل می‌سنجمیم اگر عقل نبود راهی برای پذیرش و اعتماد به دین نیز وجود نداشت.

ویژگی تعقل سبب شده که خداوند^{الله} هدایت ویژه ای برای انسان‌ها در نظر بگیرد. هدایت ویژه انسان یعنی این که انسان باید با عقل خود، هدف درست را تشخیص دهد، آن را انتخاب نموده و به سوی آن هدف حرکت کند. به عبارت دیگر انسان با عقل است که به وجود خدا و معاد پی برد و پس از شناخت پیامبران^{علیهم السلام} از آنان پیروی می‌نماید.

اهمیت عقل تا آن جا است که می‌توان گفت: کسانی که در تعقل برترند، به فرمان‌های الهی نیز داناتر می‌باشند. زیرا انسان تنها، با استفاده از قوه تعقل می‌تواند از حقیقت دین الهی بهره مند شود. و در پرتو عقل می‌تواند معارف و حقایق دینی را بفهمد. و به آن عمل نماید.

عقل در قرآن کریم

قرآن‌کریم در آیات بسیاری انسان را به اندیشیدن و تعقل در منظره‌های شگفت‌آور عالم خلقت دعوت می‌فرماید هیچ کتاب آسمانی به اندازه قرآن به شناخت عقلی اهمیت قائل نشده است، دلایل عقلی در قرآن در مورد عقاید بسیار فراوان است.^۱

قرآن شریف، انسان را به تفکر در عالم طبیعت دعوت می‌نماید و می‌فرماید: (إِنَّ فِي خَلْقِ السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضِ وَاخْتِلَافِ اللَّيْلِ وَالنَّهَارِ وَالْفُلْكِ الَّتِي تَجْرِي فِي الْبَحْرِ بِمَا يَنْفَعُ النَّاسَ وَمَا أَنْزَلَ اللَّهُ مِنَ السَّمَاءِ مِنْ مَاءٍ فَأَحْيَا بِهِ الْأَرْضَ بَعْدَ مَوْتِهَا وَبَثَ فِيهَا مِنْ كُلِّ دَابَّةٍ

^۱ اصل سوم پنجاه درس اصول عقائد برای جوانان - مکارم شیرازی

وَتَصْرِيفِ الرِّيَاحِ وَالسَّحَابِ الْمُسْخَرِ بَيْنَ السَّمَاءِ وَالْأَرْضِ لَآيَاتٍ لِقَوْمٍ يَعْقِلُونَ^۱؛ راستی که در آفرینش آسمان‌ها و زمین و در پی یکدیگر آمدن شب و روز و کشتهایی که در دریا روان اند با آنچه به مردم سود می‌رساند و [هم‌چنین] آبی که خدا از آسمان فرو فرستاده و با آن زمین را پس از مردنیش زنده گردانیده و در آن هر گونه جنبندهای پراکنده کرده و نیز در گردانیدن بادها و ابری که میان آسمان و زمین آرمیده است برای گروهی که می‌اندیشنند، واقعاً نشانه‌هایی [گویا] وجود دارد.)

از طرف دیگر خداوند ﷺ در مورد کسانی که عاقلانه فکر نمی‌کنند چنین می‌فرماید:
إِنَّ شَرَ الدُّوَابَّ عِنْدَ اللَّهِ الصُّمُ الْبُكُمُ الَّذِينَ لَا يَعْقِلُونَ^۲ - قطعاً بدترین جنبنده‌گان نزد خدا کرها و لال‌ها اند که نمی‌اندیشنند.

فعالیت

شاگردان متن درس را به صورت فردی مطالعه نمایند.
شاگردان در گروه‌های سه نفری بحث نمایند. به نظر شما چگونه با استفاده از عقل می‌توان به وجود خداوند ﷺ پی برد؟

ارزشیابی

۱. عقل چیست و چگونه می‌توان از آن برای شناخت خداوند ﷺ استفاده کرد؟
۲. ویژگی تعلق سبب حرکت ... انسان به سمت هدف می‌شود.
۳. هدایت ویژه‌ی؛ انسان یعنی این که انسان باید با عقل خود، ... درست را تشخیص دهد، آن را ... نموده و به سوی ... حرکت کند.

کارخانه‌گی

سه آیه از قرآن کریم بنویسید که انسان را به تفکر و تعلق دعوت می‌نماید.

آیات خداوندگان در طبیعت

زنبور عسل

هدف: توجه در زندگی زنبور عسل و گل‌ها به عنوان نشانه‌ای از قدرت خداوندگان.

پرسش‌ها

۱. شگفتی‌های طبیعت نشانه چیست؟
۲. در زندگی زنبور عسل چه شگفتی وجود دارد؟

در یک روز بهاری، به یکی از باغ‌های سرسیز و زیبا می‌رویم در باع دسته‌های زیادی از حشرات کوچک، زنبورهای عسل و پروانه‌ها را می‌بینیم که با آرامی به هر طرف پرواز می‌کنند. از روی این گل برخاسته به سراغ گل دیگری می‌روند. زنبورها چنان گرم کارند که گویا یک کارفرما به آن‌ها فرمان می‌دهد تا با جدیت در کارگاه خود مشغول کار باشند. به راستی که آنان مأموریت و کار مهمی دارند.

دوستان قدیمی و صمیمی

دانشمندان علوم طبیعی می‌گویند: گیاهان، گل‌ها و حشرات با هم به وجود آمده‌اند. یعنی در طول تاریخ آفرینش، این دو، به صورت دو دوست صمیمی و باوفا زنده‌گی کرده‌اند؛ گل‌ها برای گرددهافشانی نیاز به کمک و همکاری حشرات دارند و برای این که بتواند محبت حشرات و زنبورها را به خود جلب نمایند، شیرینی بسیار خوش طعمی می‌سازند و در خود ذخیره می‌کنند. این شیرینی آماده شده، زنبور عسل را به سوی خود فرا می‌خواند.

حشرات و زنبورهای عسل برای جمع‌آوری گرده و شیرینی گل‌ها روی آن‌ها می‌نشینند مقداری از شیرینی‌های تهیه شده گل‌ها را می‌خورند و مقدار بیشتری را همراه خود می‌برند و در کندوی خود به صورت عسل ذخیره می‌کنند. در وقت جمع‌آوری

گرده گل‌ها، مقداری از این گرده‌ها به پاهای زنبورها می‌چسبد. زنبور از یک گل به گل دیگر پرواز کرده و روی گل دیگری می‌نشیند در این وقت گرده‌ی گل قبلی به گل جدید منتقل می‌شود و این گونه زنبورهای عسل در باروری و زیاد شدن گل‌ها و گیاهان کمک و همکاری می‌نمایند. این پیمان محبت و دوستی بین گل‌ها و حشرات برای هر دوی آن‌ها سودمند است.

درسی از توحید:

هنگامی که انسان این نکات شگفت انگیز را در زنده‌گی حشرات و گل‌ها مطالعه می‌کند بی اختیار از خود می‌پرسد.

- این پیمان محبت و دوستی را چه کسی میان گل‌ها و حشرات بسته است؟
- آن آمری که فرمان به این فعالیت می‌دهد کیست؟
- آیا کسی می‌تواند باور کند که طبیعت به خودی، خود این صحنه‌های حیرت انگیز را به وجود آورده باشد؟

خداوند در قرآن مجید می‌فرماید: «پروردگار تو به زنبور عسل الهام داد که در کوه‌ها و درختان و سقف‌های رفیع، خانه اختیار کن، سپس از شیره‌ی تمام گل‌ها بچشی و در راهی که پروردگارت تعیین کرده با آرامی گام بردار. آن‌گاه از درون آن‌ها شربت شیرینی به رنگ‌های مختلف بیرون آید که در آن شفای مردمان است. در این کار نیز نشانه‌ای از قدرت خداوند ﷺ نهفته است، برای کسانی که می‌اندیشند و از نعمت عقل بهره می‌گیرند.

نشانه قدرت خداوند ﷺ

جالب است بدانیم که دانشمندان از طریق تجربه به این حقیقت رسیده‌اند که زنبورها به هنگام ساختن عسل آن چنان ماهرانه، عمل می‌کنند که خواص درمان دارویی گیاهان کاملاً محفوظ مانده و به عسل منتقل می‌شود.

امام صادق علیه السلام درباره کار زنبور عسل، شاگرد خود را به تفکر دعوت می‌کند و می‌فرماید: به اجتماع زنبور عسل و ساختن خانه توسط او بنگر. چنان‌چه کار آن‌ها را مورد تأمل و دقت قرار دهی، آنرا شگفت و ظریف می‌بینی، ولی چون به خود زنبوران بنگری آن‌ها را نسبت به کارشان بی‌خبر می‌یابی. در این کار حکمت و دانشی از زنبور عسل نیست، بلکه از آن کسی است که آنرا در این طبیعت آفریده و برای مصلحت انسان این توانایی را در آنان قرار داده است.^۱

۱. توحید مفضل

فعالیت

شاگردان در گروپ‌های ۳ نفری در مورد شگفتی‌های زنده‌گی زنبوران عسل بحث نمایند.

ارزشیابی

۱. زنبورهای عسل چگونه در باروری گل‌ها و گیاهان اشتراک دارند؟
۲. شیرینی گل‌ها، رنگ و بوی آن‌ها چه فایده‌ای برای زنبور عسل دارد؟
۲. زنده‌گی زنبور عسل چگونه ما را به سوی آفریدگار دانا جهت می‌دهد؟

کارخانه‌گی

با توجه به زیبایی‌های اطراف خود، برای توصیف آن زیبایی‌ها یک متن ادبی در پنج خط بنویسید.

نیاز به پیامبران علیهم السلام

هدف: آشنایی با علت نیاز انسان‌ها به پیامبران الهی علیهم السلام
پرسش‌ها

۱. چرا بشر به بعثت انبیاء، نیاز دارند؟
۲. دلایل این نیازمندی کدام اند؟

محدودیت عقل و دانش بشری^۱

اگر دقیق نماییم دانش بشر در زمینه‌های مختلف هر روز نسبت به روز قبل پیشرفته می‌کند به گونه‌ای که مقدار دانش او در مدتی کوتاه چند برابر زمان‌های گذشته شده است. به طور مثال: پیشرفته بشر در مورد ستاره‌ها و سیارات آسمانی و سفر انسان به کره‌یی ماه، حاصل مطالعه و تلاش دانشمندان از هزاران سال پیش تا کنون است. و یا اگر در این زمان طبیب ماهری موفق می‌شود قلب انسان مرده را در سینه انسان دیگری پیوند بزند تا به انسان نیمه‌جانی، حیات دوباره بخشد این کار طبیب، نتیجه تجربیات هزاران داکتر و جراح در طول تاریخ است. با دقت به موارد ذکر شده می‌بینیم علم و دانش انسان در تغییر می‌باشد به گونه‌یی که دانش دیروز انسان نسبت به علم امروز او بسیار ناچیز می‌باشد و علم امروز او نسبت به آینده بسیار کم است.

البته نارسایی عقل و دانش بشر منحصر به موضوعات علوم تجربی نیست؛ بلکه بشر در بسیاری از مسایل علوم انسانی نیز نتوانسته راه محکمی بیابد. دیدگاه‌های مختلف و متعارض بشر در مسایل اجتماعی، اخلاقی، خانواده‌گی و... نشانه نارسایی درک انسان از این مسایل می‌باشد.

برای اینکه راه صحیح زنده‌گی در همه ابعاد و جوانب شناخته شود باید آغاز و انجام وجود انسان و پیوندهایی که با موجودات دیگر دارد روابط او با همنوعان و سایر آفریده‌گان و تأثیرات این روابط در سعادت یا شقاوت انسان معلوم گردد؛ ولی احاطه بر همه این امور توسط عقل ممکن نیست.

البته مصالح مادی و دنیوی را می‌توان تا حدودی به وسیله‌یی تجارب عملی تشخیص داد اما مصالح معنوی و اخروی قابل تجربه حسی نیست و نمی‌توان آنها را به گونه‌ی دقیق ارزشیابی کرد. با توجه به این مطالب می‌توان گفت: گرچه عقل و خرد انسان در پیمودن راه

---

^۱ برگرفته از منشور عقاید امامیه بخش پنجم، دلایل لزوم نبوت، اصل ۵۴ پنجه درس اصول عقاید برای جوانان، مکارم شیرازی، مدرسه الامام علی بن ابی طالب دو درس پیامبر شناسی.

تکامل او لازم است، اما کافی نیست یعنی اگر در هدایت انسان به عقل و خرد او قناعت شود انسان هرگز راه کمال را به طور کامل نخواهد شناخت. برای نمونه، مبدأ و معاد یکی از مهمترین مسایل فکری بشر بوده است. بشر می‌خواهد بداند از کجا آمده، چرا آمده، و به کجا خواهد رفت؟ عقل و خرد به تنها یعنی از شناخت این مسایل ناتوان است. با توجه به این نکات، عقل صحیح حکم می‌کند که برای رسیدن به هدف اصلی آفرینش احتیاج به یک سلسله تعليمات صحیح و خالی از اشتباه است تا انسان در پرتو آن بتواند راه را از بی‌راهه تشخیص دهد، لذا خداوند پیامبرانی فرستاد تا انسان در صبح زنده‌گی را به بشر بیاموزند.

نیاز به الگوی اخلاقی

می‌دانیم در وجود ما علاوه، بر «عقل و خرد» انگیزه‌های نیرومند دیگری به نام «غرائز و امیال» وجود دارد: غریزه خوددوستی، خشم و غصب و غرایز دیگر. انسان با وجود این غرایز، آگاهانه یا ناخودآگاه، پیوسته به دنبال منفعت‌جویی‌های شخصی است و در زندگی نمی‌تواند از دایره منافع فردی و گروهی به طور کامل بیرون آید. انسان‌ها برای تربیت اخلاقی و کنترول این غرایز نیاز به «الگو» و مربی دارد از این رو خداوند پیامبران و رسولان را فرستاده تا الگوهای انسان‌ها باشد و به صورت عملی راه را به آنان نشان دهد.^{۱۰}

جدول ذیل را تکمیل کنید.

ضعف‌های انسان	توانایی‌های انسان

۱. مصالح مادی و دنیوی را می‌توان تا حدودی به وسیله یی تجارب عملی ..... اما مصالح معنوی و اخروی ..... نیست.
۲. اگر در هدایت انسان فقط به ... و ... او قناعت شود انسان هرگز راه کمال را به طور کامل نخواهد شناخت.
۳. علت نیاز انسان‌ها به پیامبران را مختصر توضیح دهید.

۱. برگرفته از دلایل لزوم نبوت منشور عقاید امامیه بخش پنجم کلیات عقاید ۴ اصل پنجاه و چهارم

وحى الٰهى

هدف: آشنایی با مفهوم و انواع وحى پرسش‌ها

۱. وحى چيست؟
۲. انواع وحى را توضیح دهید.

انسان‌ها شناخت و آگاهی خود درباره حقایق جهان هستند، از طریق ادراک حسی و عقلی به دست می‌آورند، اما پیامبران علیهم السلام علاوه بر داشتن این دو نیروی ادراکی، از نیرو و ابزار دیگر شناخت؛ یعنی وحى نیز بهره می‌جویند که در وحى هیچ گونه خطأ و اشتباهی راه ندارد. پیامبران علیهم السلام، از طریق وحى، از والاترین تعالیم و قوانین برای رشد و تکامل انسان‌ها و اداره جامعه آگاه می‌شوند.

وحى چيست؟: وحى، مهمترین راه ارتباط با عالم غیب است، این راه از غریزه یا عقل بشری سرچشمه نمی‌گیرد؛ بلکه وحى آگاهی ویژه است که خداوند جل جلاله آن را در اختیار پیامبران علیهم السلام قرار داده است، تا انبیاء علیهم السلام پیام‌های الٰهی را به بشر برسانند.

خداوند جل جلاله در آیه از قرآن کریم وحى را چنین وصف می‌کند (**نَزَلَ بِهِ الرُّوحُ الْأَمِينُ عَلَى قَلْبِكَ**)! این قرآن را روح الامین (فرشته وحى) بر قلب تو فرود آورده است. این آیه می‌فرماید که آگاهی پیامبر، نتیجه به کارگیری اموری همچون حواس ظاهری و نظایر آن نیست، بلکه فرشته وحى آن را بر قلب پیامبر فرود می‌آورد.

انواع وحى^۲

البته راه وحى الٰهی به پیامبران علیهم السلام، منحصر در نزول فرشته وحى نیست، بلکه راه‌های دیگری نیز دارد که در آیه ۵۱ سوره شوری بیان شده است.

قرآن وحى الٰهی را، به سه نحو معرفی می‌کند و می‌فرماید: (**وَمَا كَانَ لِيَشْرُ أَنْ يُكَلِّمَ اللَّهُ إِلَّا وَحْيًا أَوْ مِنْ وَرَاءِ حِجَابٍ أَوْ يُرْسِلَ رَسُولًا فَيُوحِيَ بِإِذْنِهِ مَا يَشَاءُ إِنَّهُ عَلَيْ حَكِيمٌ**) با هیچ بشری خدای متعال سخن نگوید مگر از طریق وحى، یا از پس پرده، یا آنکه رسولی نزد وی بفرستد.^۳ از نظر قرآن کریم وحى به سه طریق، الهام به قلب، از پشت پرده و یا به صورت ارسال رسول می‌باشد:

۱. شعراء - ۱۹۳ / ۱۹۴
۲. اصل سی و هشتم
۳. سوره شوری / ۵۱

۱. إِلَّا وَحْيًا: الهام به قلب

۲. أَوْ مِنْ وَرَاءِ حِجَابٍ: از پشت پرده، به گونه‌ای که بشر سخن خدا را می‌شنود ولی او را نمی‌بیند، چنان‌که سخن گفتن خدا با موسی چنین بوده است.

۳. أَوْ يُرْسِلَ رَسُولًا: رسولی یا فرشته‌ای را می‌فرستد تا به اذن پروردگار به او وحی نماید.

تفاوت پیامبران علیهم السلام و نوایع

عده‌ای پیامبران علیهم السلام را از نوایع بشر دانسته و وحی را محصول تفکر آنان می‌دانند. به گفته این گروه، حقیقت روح الامین، روح و نفس پاک پیامبران علیهم السلام می‌باشد و کتاب آسمانی نیز همان افکار بلند و والای پیامبران علیهم السلام است.

این گونه تفسیر از وحی، با سخنان پیامبران الهی علیهم السلام منافات دارد، زیرا پیامبران علیهم السلام پیوسته اعلان می‌کردند که آنچه برای بشر آورده‌اند جز وحی الهی چیزی نیست.

خداؤنده‌جهان می‌فرماید: «هرگاه آیات روشن ما بر خلق تلاوت شود، منکران معاد، که به دیدار ما امیدوار نیستند، به رسول ما اعتراض کرده، می‌گویند: (اگر تو رسولی) قرآنی غیر از این نیز بیاور و یا همین را به قرآن دیگری مبدل ساز در پاسخ آنها بگو: من چنین اجازه و قدرتی ندارم که خود، آن را تبدیل کنم؛ من جز آنچه را به من وحی شود تبعیت نمی‌کنم. من ترس آن دارم که مرتکب عصیان در برابر پروردگار خویش شوم و در نتیجه، گرفتار عذاب سخت روز بزرگ رستاخیز گردم.»^۱

فعالیت

۱. شاگردان بصورت دو نفری در باره انواع وحی گفتگو نمایند.
۲. شاگردان در گروههای پنج نفری در باره ابزار شناخت خداوند تبادل نظر نمایند.

ارزشیابی

۱. اسلام برای شناخت جهان و حقایق دینی از چند نوع ابزار بهره می‌گیرد؟
۲. کلام خداوند چگونه به انبیا می‌رسد.

کارخانه‌گی

آیات را در قرآن کریم بیابید که در مورد وحی باشد.

پیامبر خاتم ﷺ

هدف: آشنایی با مفهوم خاتمتیت و پیامبر خاتم ﷺ
پرسش: خاتمتیت به چه معناست؟

پیامبر اسلام ﷺ^۱

حضرت محمد ﷺ، خاتم پیامبران علیهم السلام است. پدر ارجمند ایشان عبدالله و مادرشان آمنه دختر و هب از شرافتمندترین خانواده‌های قریش می‌باشد.

ایشان روز ۱۷ ربیع الاول سال ۵۷۰ میلادی، در خاندان شریفی، از قبیله قریش در مکه به دنیا آمد آن حضرت در چهل سالگی به پیامبری مبعوث گردیدند پس از گذشت ۱۳ سال از پیامبری، ایشان با گروهی از مسلمانان به مدینه هجرت کردند پیامبر اسلام ﷺ سرانجام در ۲۸ صفر سال ۱۱ هجری، در سن ۶۳ سالگی در مدینه رحلت نمودند. مرقد مطهرشان در کنار مسجد النبی در مدینه قرار دارد.

قرن‌ها پیش در جزیره‌العرب، فرهنگ سیاه شرک و بت‌پرستی حاکم بود. اختلافات و تبعیض‌ها اساس آداب و رسوم اجتماعی مردم آنجا به شمار می‌رفت، در این شرایط تیره پیامبری از جانب خداوند برگزیده شد تا مردمان آن سرزمین را از زنجیر بت‌ها آزاد نماید حضرت محمد ﷺ آخرین پیامبر اولو‌العزم علیهم السلام است با مشعل ایمان و هدایت خود، نادانی‌ها و نارسانی‌های فکری مردم را به روشنایی مبدل ساخت.

خاتمتیت

در سوره احزاب آیه ۴۰ چنین می‌خوانیم: (۴۰) مَا كَانَ مُحَمَّدُ أَبَا أَحَدٍ مِّنْ رُّجَالِكُمْ وَلَكِنْ رَسُولَ اللَّهِ وَخَاتَمَ النَّبِيِّنَ؛ محمد پدر هیچ‌یک از مردان شما نیست، همانا او فرستاده خدا و پایان دهنده پیامبران است). این آیه حضرت محمد ﷺ را با عنوان "خاتم النبیین" یاد کرده است. کلمه "خاتم" در زبان عربی، به معنی چیزی است که به وسیله آن به امری پایان دهنده مهربی که پس از بسته شدن نامه بر روی آن می‌زدند به همین جهت "خاتم" نامیده می‌شد و انگشتی را "خاتم" می‌نامیدند. چون معمولاً بر روی نگین انگشتی، نام یا شعار مخصوص خود را نقش می‌کردند و همان را بر روی نامه‌ها می‌زدند.

۱. داستانهای خواندنی از پیامبران اولو‌العزم، محمد محمدى اشتهرادی

۲. اعتقاد ما

پیامبر خاتم در قرآن

قرآن معجزه جاویدان پیامبر ﷺ و آخرین کتاب آسمانی و نشانه عظمت مقام پیامبر اسلام ﷺ می باشد. در آیه ۴۵ و ۴۶ سوره احزاب در مورد اوصاف پیامبر ﷺ چنین می خوانیم: (يَا أَيُّهَا الَّذِي إِنَّا أَرْسَلْنَاكَ شَاهِدًا وَ مُبَشِّرًا وَ نَذِيرًا)۴۵ وَ دَاعِيًّا إِلَى اللَّهِ بِإِذْنِهِ وَ سِرَاجًا مُنِيرًا۴۶؛ ای پیامبر! ما تو را به عنوان گواه و بشارت دهنده و انذار کننده فرستادیم- و تو را دعوت کننده به سوی خدا، به فرمان او و چراغ روشنی قرار دادیم).

قرآن کریم حضرت محمد ﷺ را سرمشق و الگوی مطلق در همه ابعاد زنده‌گی برای همه خداجویان و کسانی که اعتقاد به رستاخیز دارند، معرفی می کند؛ در آیه ۲۱ سوره احزاب می خوانیم: (لَقَدْ كَانَ لَكُمْ فِي رَسُولِ اللَّهِ أُسْوَةٌ حَسَنَةٌ...؛ بی تردید برای شما در همه ابعاد (چه در صبر و مقاومت و چه در دیگر اوصاف و افعال نیکو) اسوه و الگوی در (اقتدای به) رسول خدا است.

خداؤند در مورد اخلاق ایشان می فرماید: و انک لعلی خلق عظیم همانا تو دارای خلق و خوبی عظیمی هستی.

صفات پیامبر ﷺ

پیامبر اسلام ﷺ قبل از مبعث شدن در میان مردم چنان پاک و درستکار بودند که مردم به ایشان لقب امین داده بودند. امانت‌داری ایشان به گونه‌ای بود که در زمان هجرت خود از مکه به مدینه، به علی علیه السلام مأموریت دادند تا امانت‌های مردم را به صاحبانش باز گرداند. و از طرفی شجاعت، استقامت، حسن خلق و گذشت ایشان در جنگ‌ها و صلح‌های شان بی نظیر بوده است.^۱

آن حضرت ﷺ همچون خورشید تابان در آسمان انسانیت می درخشید و ایشان الگویی به تمام معنا در همه ابعاد وجودی می باشد. امید است که با الهام از سیره آن حضرت ﷺ بتوانیم در رشد و سازنده‌گی شخصیت خود قدمی موثر برداریم.

فعالیت

۱. در آیات این درس، خداؤند ﷺ پیامبر اسلام ﷺ را با چه ویژگی‌هایی توصیف

۱. بر گرفته از پنجاه درس اصول عقاید برای جوانان، ناصر مکارم شیرازی، ناشر مدرسه الامام علی بن ابیطالب، صفحه ۲۱۳

نموده است. آن‌ها را یافته و در مورد آن صفات بحث کنید.

۲. چگونه می‌توانیم از پیامبر اسلام ﷺ به عنوان الگو بهره‌مند شویم؟ نتیجه را برای هم‌صنفی‌های خود بخوانید.

ارزشیابی

۱. حضرت محمد ﷺ ... پیامبران اولو‌العزم ﷺ است.
۲. مسلمانان همان طوری که محمد را ... می‌دانستند، ... نیز می‌شناختند.
۳. پیامبر بزرگ اسلام ﷺ در تمام رفتارهای خود ... و ... زندگی ما می‌باشد.
۴. مفهوم خاتمتیت چیست؟
۵. از آیات قرآن چگونه می‌توان به خاتمتیت پیامبر اسلام ﷺ پی برد؟

کارخانه‌گی

در مورد زندگی پیامبر اسلام ﷺ انشایی در ده خط بنویسید.

امام حسن علیه السلام

هدف: آشنایی با رفتار، گفتار و عملکرد امام حسن علیه السلام
پرسش: از زندگی امام حسن علیه السلام چه می‌دانید؟

امام حسن علیه السلام دومین ستاره درخشان امامت، فرزند علی علیه السلام و فاطمه زینب علیهما السلام، دختر پیامبر اسلام علیهم السلام می‌باشد.

تولد و کودکی امام علیه السلام

بنابر قول مشهور، امام حسن علیه السلام در پانزدهم ماه مبارک رمضان، سال سوم هجری در دوران زندگانی رسول اکرم علیهم السلام متولد شد.

دوران زنده‌گی آنحضرت به سه بخش تقسیم می‌شود: دورانی که با جدش پیامبر خدا علیهم السلام بود. در دوره دوم ایشان در کنار پدر بزرگوارشان به جامعه‌ی اسلامی خدمت نمودند. و دوره سوم، دوره امامت ایشان می‌باشد.

هفت سال از عمر شریف‌ش را در دامان پر مهر و محبت جدش سپری کرد. رسول اکرم علیهم السلام، خود در پرورش امام حسن علیه السلام شرکت کرد تا او را مناسب با مسئولیت‌های بزرگی که در زمینه هدایت و رهبری امت بر عهده خواهد گرفت، آماده نماید.

پیامبر علیهم السلام بر نقشی که امام حسن علیه السلام و برادرش امام حسین علیه السلام در رهبری امت اسلامی ایفا خواهند کرد تاکید داشت تا بدان جا که فرمود: (حسن و حسین امامان قاماً او قعداً؛ حسن و حسین امام و پیشوأ هستند، چه شرایط برای رسیدن به خلافت و امامت ظاهري آنان آماده شود و چه چنین شرایطی حاصل نشود.)

رفتار حکیمانه امام علیه السلام

پس از شهادت امام علی علیه السلام، مردم جانشینی امام حسن علیه السلام را قبول نمودند. با توجه به این که موضع‌گیری‌های اجتماعی امامان به شرایط اجتماعی هر زمان وابسته می‌باشد. آنحضرت برای حفظ جامعه‌ی اسلامی حکومت را به اموی‌ها سپرد و با آنان صلح نمود.

قرارداد مصالحة آنان پنج ماده داشت که در ماده اول آن آمده بود که اداره جامعه

۱. برگفته از تحلیلی از زندگانی سیاسی امام حسن مجتبی علیه السلام سید جعفر مرتضی عاملی

اسلامی بر اساس کتاب خدا و سیره پیامبر اسلام ﷺ باشد. و در ماده دوم بیان شده بود که معاویه بعد از خود نباید جانشینی تعیین نماید. این مصالحه باعث جلوگیری از جنگ بین مسلمانان شد.

برای آشنایی بیشتر با زندگی امام حسن عسکری ایشان می‌پردازم. در ایام کودکی روزی با برادر خود امام حسین علیهم السلام پیرمردی را دیدند که وضو می‌گیرد اما وضویش صحیح نیست خواستند پیرمرد را راهنمایی کنند لکن چون مرد سالخورده بود نخواستند اشتباه او را با صراحة به او بگویند. صحنه جالب بوجود آوردند و پیش او رفتهند و گفتند: ای مرد محترم ما هر دو وضو می‌کنیم شما لطفا قضاوت کنید و ببینید کدام یک از ما بهتر وضو می‌کنیم؟ پیرمرد تماشا می‌کرد و هر دوی آنها وضو نمودند پیرمرد متوجه شد که وضوی خود او درست نبوده و این دو بزرگوار برای راهنمایی او چنین رفتار نموده اند، به آنها عرض کرد نور چشم ان را رسول خدا شما خوب وضو می‌گیرید ولی وضوی ما درست نیست و از شما طرز وضو گرفتن صحیح را یاد گرفتم.

۱. شاگردان درس را به صورت فردی مطالعه نمایند.

۲. شاگردان در گروه های سه نفری در باره رفتار امام بحث نمایند.

۱. امام حسن عسکری دومین ستاره‌ی درخشان امامت فرزند ... و ... می‌باشد.

۲. امام حسن عسکری چند سال از عمر شریف‌ش را در دامان پر مهر و محبت جدش سپری کرد؟

۳. چرا امام حسن عسکری با معاویه صلح نمود؟

در مورد زنده‌گی امام حسن عسکری تحقیق نموده نتیجه را در ۷ سطر بنویسید.

امام حسین علیه السلام

هدف: آشنایی با زندگی و هدف قیام امام حسین علیه السلام

پرسش: در مورد زندگی امام حسین علیه السلام و حادثه کربلا چه می‌دانید؟

تولد و کودکی امام علیه السلام

در روز سوم شعبان سال چهارم هجری دومین شمره پیوند علی و فاطمه علیهم السلام، حسین علیه السلام به دنیا آمد.^۱

پیغمبر اکرم ﷺ تلقینات دینی را از همان اوایل کودکی و شیرخوارگی در خانه زهراء علیها السلام به مرحله اجرا درآورد. هنگامی که امام حسن علیه السلام به دنیا آمد و او را خدمت رسول اکرم ﷺ بردند وی را بوسید و در گوش راستش اذان و در گوش چپش اقامه گفت و درباره امام حسین علیه السلام نیز همین عمل را انجام داد.^۲

پیامبر اسلام ﷺ در مورد امام حسین علیه السلام می‌فرماید: حسین منی و انا من حسین.^۳ حسین از من و من از حسینم. در حدیث دیگری چنین می‌فرمایند: ان الحسین مصباح الهدی و سفینه النجاه. همانا حسین چراغ هدایت و کشتی نجات است.

فعالیت‌های امام علیه السلام

امام حسین علیه السلام در دوران امامت ده ساله امام حسن علیه السلام، از برادرش، اطاعت می‌نمود. زمانی که امام حسن علیه السلام با معاویه مصالحه کرد امام حسین علیه السلام از امام خویش پیروی نموده و مصالحه را پذیرفت. و حتی در زمان امامت خودش صلح با معاویه را ادامه داد. با این که در قرارداد صلح آمده بود که معاویه نباید بعد از خود جانشینی انتخاب نماید ولی معاویه خلاف معاهده صلح پرسش یزید را جانشین خود انتخاب نمود.

بعد از مرگ معاویه، در اواخر سال (۶۰ هـ. ق) با حاکمیت یزید گوهر دین به خطر تحریف و دگرگونی گرفتار شد!

یزید اصرار بر بیعت امام حسین علیه السلام داشت و برای فرماندار مدینه نوشت که در هر

۱. برگفته از امام حسین علیه السلام الگوی زنده‌گی - جلد ۵ حبیب الله احمدی

۲. برگفته از زندگانی حضرت زهراء علیها السلام جلد اول ترجمه و تحقیق از جلد ۴۳ بحار الانوار علامه محمد باقر مجلسی مترجم و محقق: محمد روحانی زمان آبادی

۳. [بحار ج ۴۳ ص ۲۴۱].

۴. امام حسین علیه السلام الگوی زنده‌گی - جلد ۵ حبیب الله احمدی

صورت از حسین علیه السلام بیعت بگیرد. امام بیعت نکرد و با نامن شدن مدینه به ناچار در ۲۸ رجب به سوی مکه حرکت نمود.

حضرت در آغاز حرکتش که از مدینه به سوی مکه در صحبت با برادرش محمد حنفیه از هدف خویش این گونه سخن می‌گوید: من برای اصلاحات اجتماعی، فرهنگی و آبادی و اصلاحات اقتصادی قیام نموده‌ام، من برای این که امر به معروف و نهی از منکر انجام دهم، قیام نموده‌ام.

با رد آشکار بیعت توسط امام، بخش بزرگی از جهان اسلام متوجه این امر شدند خبر بیعت نکردن امام در کوفه و شهرهای بزرگ آن زمان پخش شد. مردم کوفه با شنیدن این خبر به امام حسین علیه السلام نامه‌ها نگاشتند و حضرت را به سوی عراق و کوفه فرا خواندند.

حادثه کربلا

امام علیه السلام مدتی در مکه ماند، ولی هنگامی که حرم امن الهی، مکه بر فرزند فاطمه علیه السلام نامن شد حضرت از مکه نیز خارج شد و به سوی کوفه حرکت نمود. در مسیر کوفه در محلی بنام کربلا اهل بیت شامل زنان و کودکان از هر جانب محاصره شدند امام حسین علیه السلام در میان دو راهی پذیرش ذلت و ستیز، راه شهادت را برگزید و بیعت با یزید را نپذیرفت او بر این باور بود، که با تسليم شدن و بیعت با یزید، حکومت سراسر ظلم و ستم یزید پایدار می‌شود و شهادت آنان مانع استقرار حکومت یزید می‌گردد؛ لذا در یک نبرد نابرابر امام با یاران اندک اش در روز دهم ماه محرم سال شصت و یک هجری به شهادت رسیدند و خاندان آن حضرت به اسارت لشکریان یزید در آمد. بعد از عاشورا با زنده ماندن یاد امام و یارانش، دین در جامعه باقی ماند و این گونه فرهنگ ایشار و شهادت حسین علیه السلام فرهنگ باورهای زلال توحیدی را در بستر تاریخ اسلام شکوفا ساخت.

حسین علیه السلام بعد از حمزه عموی پیامبر ﷺ، سیدالشهداء لقب گرفت و خط سرخی که حسین علیه السلام ترسیم نمود در میان سایر خون‌ها، پررنگتر و برجسته‌تر است. به همین جهت در آثار دینی و تاریخی، سخن از قیام امام حسین علیه السلام شجاعت و شهادت او، از گذشته تا امروز و تا زمان که تاریخ و زنده‌گی جریان دارد، جایودانه خواهد ماند.

۱. اني لم اخرج اشراف ولا بطرا ولا مفسدا ولا ظالما و انما خرجت لطلب النجاع والصلاح في امه جدي محمد، اريد ان امر بالمعروف و النهي عن المنكر

۱. شاگردان در باره علت وقوع حادثه کربلا در گروههای سه نفری بحث نمایند.
۲. شاگردان خاطرات خود را از عزاداری‌های سال‌های گذشته بیان نمایند.

ارزش‌یابی

۱. امام حسین علیه السلام، در کجا و در چه تاریخی متولد شد؟
۲. علت قیام امام چه بود؟
۳. امام حسین علیه السلام، به فرمان چه کسی، در کجا و در کدام تاریخ به شهادت رسید؟
۴. چرا ما هر سال در ایام محرم عزاداری می‌کنیم؟

کارخانه‌گی

درباره دلایل قیام امام حسین علیه السلام تحقیق نموده و ۹ سطر نوشته نموده به صنف بیاورید.

امام سجاد علیه السلام

هدف: آشنایی با زندگی امام سجاد علیه السلام

پرسش: در مورد زندگی امام سجاد علیه السلام چه می‌دانید؟

تولد و کودکی امام علیه السلام

مشهورترین نقل، در تاریخ ولادت امام سجاد، این است که آن حضرت در روز پنج شنبه، پنجم شعبان معظم سال ۳۸ هجری قمری در مدینه دیده به جهان گشوده است. مشهورترین القاب آن حضرت، سجاد و زین العابدین می‌باشد. پدر ارجمندش امام حسین بن علی علیه السلام می‌باشد و مادر بزرگوار آن حضرت، شهربانو، است.

امام سجاد علیه السلام فرزند حضرت علی بن الحسین علیه السلام، چهارمین پیشوای ما است که پس از شهادت حسین بن علی علیه السلام در بحرانی‌ترین شرایط تاریخ اسلام عهده‌دار امر امامت گردید.

فعالیت‌های امام علیه السلام

امام سجاد علیه السلام پس از نهضت امام حسین علیه السلام، نهضتی فرهنگی و علمی را آغاز کرد که بعدها توسط امام باقر علیه السلام تداوم یافت و به وسیله یی امام صادق علیه السلام به اوج شکوفایی خود رسید.

ایشان با دعا، نرم‌ترین شیوه گفتاری از حریم شهیدان کربلا، دفاع کرد در نوای گرم دعاها یش پیام توحیدی رسول خدا علیه السلام و صلابت امیر المؤمنین علی علیه السلام و رنج‌های حسن بن علی علیه السلام و مظلومیت‌های حسین علیه السلام، موج می‌زند!

ایشان در دل شب‌ها با دعاها و نیایش‌هایش، عالی‌ترین رموز دین‌داری و حق‌جویی را به یارانش ابلاغ می‌کرد. و با راز و نیازهای شبانه‌اش، صحیفه از معارف و رهنمودها و عبرت‌ها را به یادگار گذاشت که بنام صحیفه سجادیه معروف است.

امام در همان شرایط بحرانی شاگردانی را پرورش داد که با توجه به شرایط آن حضرت، تعدادشان اندک نیست. چهره‌هایی چون: ابوالسود دئلی، حبیب بن ابی ثابت، جابر بن عبد الله انصاری و... از مکتب علمی و تربیتی امیر المؤمنین علی علیه السلام نیز بهره‌مند شده بودند و پیشینه آشنایی با معارف ائمه را داشتند. از طرفی، ما در میان اصحاب امام سجاد علیه السلام با چهره‌های جوانی آشنا می‌شویم که نام آنان در میان اصحاب امامان پیشین نیست، ولی چهره‌آنان در میان اصحاب امام باقر و امام صادق علیه السلام مشاهده می‌شود، همانند: ایان بن تغلب، اسماعیل بن عبدالرحمن و....

آشنایی با دو گنجینه معرفتی: معارفی که از امام سجاد علیه السلام در متون اسلامی و منابع دینی بر جای مانده و به ثبت رسیده، خود بهترین گواه بر منزلت علمی و نیز جایگاه اخلاقی و فضایل معنوی آن حضرت است.

۱. امام سجاد جمال نیایشگران احمد ترابی

رساله حقوق امام سجاد علیه السلام در مورد حقوق الهی بر انسان، حق انسان بر خویش و حقوق انسان‌ها بر یکدیگر می‌باشد.

اثر دیگر امام، صحیفه سجادیه می‌باشد صحیفه سجادیه برگرفته شده از منع زلال قرآنی است، که اصول عقاید و باورهای بنیادین ما را مطرح ساخته است. این اثر از نظر جایگاه ارزشی، پس از قرآن و نهج البلاغه قرار دارد و در شمار ارزنده‌ترین منابع اسلامی جای گرفته است. در این کتاب، موضوعات توحیدی، اخلاقی و حتی حکمت‌های سازنده و نصایح و رهنمودهای اجتماعی نهفته است. آنچه از صحیفه اکنون در اختیار ما است نسخه بهاء الشرف، مشتمل بر پنجاه و چهار باب است که هر باب در بردارنده نیایشی ویژه می‌باشد.

با توجه به ارتباط جدایی‌ناپذیر دعا و نیایش با شناخت معبد، فرازهای صحیفه سجادیه از غنی‌ترین منابع معرفت خداوند علیه السلام و صفات جمال و جلال او به شمار می‌آید.

شهادت امام علیه السلام

امام سجاد علیه السلام، اسوه زهد و تقاو و نمونه بی‌صبر، شکیبایی و مظهر آمیختگی علم و حلم پس از ایفای وظیفه الهی خود و حفظ ارزش‌های دین و پاسداری از اسلام در سخت‌ترین ادوار سیاسی - اجتماعی، در سال ۹۵ هجری قمری پس از پنجاه و هفت سال عمر شریف به دست عوامل ولید بن عبدالملک بن مروان مسموم شده و به وصال معبد خویش شافت. بدن مطهر زین العابدین علیه السلام در کنار آرامگاه امام حسن مجتبی علیه السلام، امام محمد باقر علیه السلام و امام جعفر صادق علیه السلام در قبرستان بقیع مدفون گشت.

شاگردان در باره نحوه فعالیت فرهنگی امام سجاد علیه السلام با هم دیگر بحث کنند.

۱. پدر ارجمند امام سجاد علیه السلام امام ... علیه السلام می‌باشد. و مادر بزرگوار آن حضرت، ... است.
۲. امام سجاد علیه السلام پس از نهضت امام حسین علیه السلام، نهضتی ... و ... را آغاز کرد.
۳. امام سجاد علیه السلام با چه ... شیوه گفتاری از حریم شهیدان کربلا، دفاع کرد؟
۴. چهار تن از شاگردان امام سجاد علیه السلام را نام ببرید.
۵. دو اثر از امام سجاد علیه السلام را ذکر نموده درباره آن‌ها توضیح دهید.
۶. امام توسط چه کسی به شهادت رسید و مدفن ایشان کجا می‌باشد؟

در مورد فضایل امام سجاد علیه السلام تحقیق نموده و ۵ سطر درباره آن بنویسید.

سفر آخرت

هدف: آشنایی با حکمت مرگ

بسیاری از انسان‌ها نه تنها از نام مرگ می‌ترسند؛ بلکه از نام گورستان نیز متفاوتند و سعی دارند مرگ را به دست فراموشی بسپارند. ولی بر خلاف این عده، گروهی دیگر نه تنها از مرگ نمی‌ترسند، بلکه بر چهره آن لبخند می‌زنند و با افتخار به استقبال مرگ می‌روند! راستی سرچشمه این وحشت و این استقبال از مرگ چه می‌باشد؟ چرا عده‌ای این گونه از مرگ گریزانند و عده‌ای دیگر مشتاق به آن؟^۱ با دقّت و بررسی متوجه می‌شویم که عامل اصلی این وحشت دو چیز است.

- عقیده فانی شدن با مرگ

انسان همیشه از نیستی‌ها می‌گریزد، از مریضی می‌گریزد چون مریضی، نیستی سلامتی است، انسان، از تاریکی وحشت دارد چون، تاریکی، نیستی نور است. انسان از فقر می‌هراسد چون فقر، نابودی غنا است و از مرگ می‌ترسد چون مرگ در نظر آنان یعنی فنا و نابودی است.

اگر مرگ را پایان همه چیز بدانیم حق داریم که از آن بترسیم و حتّی از نام و خیال آن وحشت کنیم، چرا که مرگ همه چیز را از ما می‌گیرد.

- داشتن کار نامه سیاه

گروهی دیگری از مردم منکر زنده‌گی بعد از مرگ نیستند، اما با این حال از مرگ وحشت دارند. چرا که پرونده اعمال آن‌ها، به قدری سیاه و تاریک است که از مجازات دردنگ بعد از مرگ وحشت دارند. آنان مانند مجرمان خطرناکی هستند که از آزاد شدن از زندان می‌ترسند، زیرا می‌دانند که نتیجه آزادی آنان، مجازات اعدام است.

مرگ یعنی آزادی: اما گروه دیگر که نه مرگ را «فنا» می‌بینند و نه «پرونده تاریک و سیاه» دارند، از مرگ نمی‌ترسند. چون آنان مرگ را آزاد شدن از یک قفس تنگ و کوچک، و پر گشودن در آسمان بیکران و گام نهادن به عالم پهناور و روشن می‌دانند. پس بی جهت نیست که در تاریخ اسلام به افرادی برخورد می‌کنیم که هر قدر لحظه شهادت آن‌ها نزدیک‌تر می‌شد چهره آن‌ها شاداب‌تر و برافروخته‌تر می‌گشت و از شوق دیدار یار در پوست نمی‌گنجیدند.^۲

۱. بر گرفته از پنجاه درس اصول عقاید برای جوانان، ناصر مکارم شیرازی، ناشر مدرسه الامام علی بن ابیطالب، تاریخ انتشار ۱۳۷۶، صفحه ۳۲۷ الی ۳۳۳

۲. همچون حسین بن علی (علیه السلام) و یاران فداکارش

البته مفهوم این سخن که گفته می‌شود «عده‌ای از مرگ نمی‌ترسند» این نیست که انسان خود را به خطر بیاندازد و موهبت بزرگ زنده‌گی را نادیده بگیرد.

حکمت وجود مرگ: زنده‌گی این جهان، نشان می‌دهد که نمی‌تواند این زنده‌گی هدف نهایی آفرینش انسان باشد یعنی انسان چند روزی به این دنیا بیاید، و در میان این‌ها مشکلات زنده‌گی کند و بعد همه چیز پایان گیرد و در عالم نیستی فرو رود. اگر مرگ و معادی در کار نبود حیات دنیا عبت و بیهوده به نظر می‌رسید. قرآن کریم می‌فرماید: شما (انسانها) مرده بودید و خداوند الله زنده کرد و سپس شما را می‌میراند و سپس زنده می‌سازد و سرانجام به سوی او باز خواهد گشت!

اگر این دید به زنده‌گی باشد که مرگ مرحله‌ای از زنده‌گی است در این حال مرگ و معاد به زنده‌گی مفهوم و معنا می‌دهد^۲

مرگ عامل مهم تربیتی: از طرفی ایمان به مرگ و قیامت، ایمان به دادگاه بزرگی است که در این دادگاه در مورد نیکوکاران و بدکاران قضایت و داوری می‌شود و هر کدام به پاداش یا جزای اعمالشان می‌رسند. پس یادآوری مرگ عامل مهم تربیتی به حساب می‌آید زیرا یادآوری مرگ شهوت را در نفس آدمی می‌کشد و ریشه‌های آن را که باعث غفلت هستند، خشک می‌کند و آثار هوا و هوس را از بین می‌برد و آتش حرص به دنیا را خاموش کرده، دنیا را در چشم آدمی حقیر جلوه می‌دهد.

شاگردان در باره حکمت‌های وجود مرگ باهم گفت و شنود نمایند.

۱. چرا مردم از مرگ می‌ترسند، دلایل آن چیست؟
۲. چرا گروهی بر چهره مرگ لبخند می‌زنند؟
۳. اگر بعد از این زنده‌گی دنیا جهان دیگری نبود چه می‌شد؟
۴. ایمان به معاد چه اثری روی عمل انسان می‌گذارد؟

در باره فلسفه وجود مرگ مطالعه نموده نتیجه آن را در ۶ سطر بنویسید.

۱. كَيْفَ تَكْفُرُونَ بِاللَّهِ وَكُنْتُمْ أَمْوَاتًا فَأَخْيَاكُمْ ثُمَّ مُبْتَكِّمْ ثُمَّ مُجْيِكُمْ ثُمَّ إِلَيْهِ تُرْجَعُونَ. سوره البقره /آیه ۲۸
۲. برگرفته از پنجاه درس اصول عقاید برای جوانان، ناصر مکارم شیرازی، ناشر مدرسه الامام علی بن ایطاب، تاریخ انتشار ۱۳۷۶، صفحه ۳۳۵ الی ۳۴۰

زنده‌گی پس از مرگ

هدف: آشنایی با چگونگی زنده‌گی پس از مرگ
پرسش: آیا انسان‌ها در فاصله مرگ و قیامت دارای زنده‌گی خاصی می‌باشند.

آنچه که از قرآن‌کریم و روایات پیامبر اسلام ﷺ و ائمه اطهار علیهم السلام استفاده می‌شود، بلکه انسان پس از مرگ وارد حیات دیگری می‌گردد که در آن حال همه‌چیز را احساس می‌کند، چیزهایی برای او لذت دارد و از چیزهایی رنج می‌برد البته لذت و رنج به اعتقادات، افکار، اخلاق و اعمال فرد در دنیا بستگی دارد. این مرحله زنده‌گی تا آغاز قیامت کبرا ادامه دارد.

از نظر قرآن‌کریم، انسان پس از مرگ دو عالم در پیش روی دارد: عالمی که مانند عالم دنیا پایان می‌پذیرد. آن عالم، «عالم برزخ» نامیده می‌شود، عالم دیگر، عالم قیامت کبرا است که عالم ابدی است و هرگز پایان نمی‌پذیرد.

عالی برزخ در قرآن

اگر چیزی میان دو چیز دیگر حائل و فاصله باشد، آن چیز را «برزخ» می‌نامند. قرآن‌کریم از زنده‌گی پس از مرگ تا قیامت کبرا با کلمه «برزخ» تعبیر کرده است.

خداوند حَمْدُه لله در قرآن کریم می‌فرماید: (حَتَّىٰ إِذَا جَاءَهُ أَحَدُهُمُ الْمُوْتُ قَالَ رَبِّ ارْجِعُونِ
﴿٩٩﴾ لَعَلَّيْ أَعْمَلُ صَالِحًا فِيمَا تَرَكْتُ كَلَّا إِنَّهَا كَلِمَةٌ هُوَ قَاتِلُهَا وَمِنْ وَرَائِهِمْ بَرْزَخٌ إِلَى يَوْمِ
يُيَعْثُونَ﴿١٠٠﴾؛) تا آن‌گاه که یکی از آن‌ها را مرگ فرا می‌رسد می‌گویید: پروردگار! مرا بازگردان، باشد کار شایسته در زمینه‌هایی که نکرده‌ام انجام دهم. ابداً، این صرف سخنی است که او گوینده آن است و از جلو آن‌ها (از حین مرگ) تا روزی که مبعوث شوند برزخ و فاصله‌ای است).

در این آیه گفته شده که انسان‌هایی پس از مرگ اظهار پشیمانی می‌کنند و درخواست بازگشت به دنیا می‌نمایند و از طرف خداوند حَمْدُه لله به آن‌ها جواب منفی داده می‌شود. از این آیه فهمیده می‌شود که انسان پس از مرگ دارای نوعی زنده‌گی می‌باشد که از خداوند حَمْدُه لله می‌خواهد تا او را به دنیا باز گرداند تا آن فرد بتواند گذشته خود را جبران نموده و اعمال

۱. برگرفته از مجموعه آثار جلد دوم صفحه ۵۱۳ - مرتضی مطهری

۲. سوره مؤمنون آیه ۹۹ و ۱۰۰

نیک و خوب انجام دهد ولی تقاضایش پذیرفته نمی‌شود.

برزخ در احادیث

یکی از نمونه‌هایی که در تاریخ اسلام رخ داده و می‌تواند حیات عالم برزخ را تایید نماید این داستان است.

مسلمانان در جنگ بدر پیروز شدند در این جنگ تعدادی از سران قریش از بین رفتند مسلمانان بعد از پایان جنگ اجساد آنان را به درون چاهی انداخته بودند رسول خدا علیه السلام بر سر چاه حضور یافتند سر به درون چاه نمودند و به مردگان رو کرده، فرمودند: آنچه را خداوند علیه السلام به ما وعده داده بود دیدیم، آیا شما نیز وعده‌های خدا را به درستی درک کردید؟

یکی از اصحاب پرسیدند یا رسول الله! شما با مردگان سخن می‌گویید؟ مگر این‌ها سخن شما را درک می‌کنند؟! پیامبر علیه السلام فرمود: آن‌ها اکنون از شما شنواترند! از این مطلب چنین استفاده می‌شود با آن که مرگ میان جسم و جان جدایی می‌اندازد، روح ارتباط و علاقه خود را با بدن به طور کامل قطع نمی‌کند. و ارتباط بین روح و بدن پس از مرگ نیز وجود دارد.

شاگردان درس را بطور فردی دقیق مطالعه نمایند.

۱. برزخ چیست؟

۲. بعد از مرگ انسان چند عالم در پیش رو دارد و آنها کدام است؟

در مورد حیات و زندگی برزخی تحقیق نموده و ۷ سطر بنویسید و آنرا برای دوستان خود بخوانید.

علایم رستاخیز

هدف: آشنایی با علایم رستاخیز

بهار طبیعت

در فصل زمستان نگاهی به چهره طبیعت می‌اندازیم همه‌جا را برف پوشیده است درختان از برگ و میوه خالی شده، نه گلی طراوت دارد و نه شکوفه‌ای می‌شکفده و نه جنبش و حرکتی در کوه و صحراءها به چشم می‌خورد....

وقتی فصل بهار می‌رسد هوا ملایم می‌شود، قطرات باران، شروع به باریدن می‌کند یک باره جنبشی در سراسر طبیعت آشکار می‌شود گیاهان می‌رویند، درختان برگ می‌آورند، شکوفه‌ها می‌شکفند، پرنده‌گان بر شاخه‌های درختان آشیانه می‌سازند و ...

آری چنین است که ما همواره صحنه‌های معاد و زنده شدن چندباره را می‌بینیم: چگونه موجوداتی می‌میرند و بار دیگر زنده می‌شوند. چنین است حیات دوباره انسان.
معاد در قرآن

در قرآن مجید نکات جالب و شنیدنی در مورد معاد به چشم می‌خورد در آیات بسیاری ذکر از معاد به میان آمده و بسیاری از سوره‌های آخر قرآن به طور کامل، یا به طور عمده درباره معاد، مقدمات، علایم و نتایج آن سخن می‌گوید.

قرآن شریف در مورد مقایسه رستاخیز طبیعت و انسان چنین می‌فرماید: (وَاللهُ الَّذِي أَرْسَلَ الرِّيَاحَ فَتَشَرُّرُ سَحَابًا فَسُقْنَاهُ إِلَى بَلَدٍ مَيِّتٍ فَأَحْيَيْنَا بِهِ الْأَرْضَ بَعْدَ مَوْتِهَا كَذَلِكَ النُّشُورُ؛ خداوند ذاتی است که امواج باد را مأموریت داد که ابرها را به حرکت درآور و به سوی سرزمین‌های مرده بران، و به وسیله آن، زمین مرده را زنده کنند، رستاخیز نیز چنین است).

قيامت کبرا یا رستاخیز

همان طور که قبل ذکر گردید مرحله دوم حیات بعد از عالم بزرخ، قیامت کبرا است. قیامت کبرا واقعه‌ای است که برای کل جهان رخ می‌دهد، کل جهان وارد مرحله حیات

۱. سوره فاطر / آیه ۹

جدید و نظام جدید می‌گردد.

قرآن‌کریم که ما را از حادثه بزرگ قیامت آگاه کرده است ظهور این حادثه بزرگ را همزمان با خاموش شدن ستاره‌گان، خشک شدن دریاها، متلاشی شدن کوه‌ها و صدای‌های دهشت‌آور و دگرگونی‌های عظیم و بی‌مانند می‌داند.

آنچه از قرآن‌کریم استنباط می‌شود؛ تمامی عالم به سوی خرابی می‌رود و همه چیز نابود می‌شود و بار دیگر جهان نوسازی می‌شود و تولد دیگر می‌یابد و با قوانین و نظام دیگر، ادامه می‌یابد و برای همیشه باقی می‌ماند.^۱

نام‌های قیامت

قیامت در قرآن‌کریم با نام‌ها و عنوان‌های مختلف خوانده شده است نام‌ها شامل: **اليوم الآخر، يوم الدين، يوم الخروج، يوم الخلود، يوم الحسرة، اليوم الوعيد** و... می‌باشد. این نام‌ها در واقع از جهات مختلف به روز قیامت نگاه می‌کند و تمام حوادث آن روز را از آغاز زنده شدن مردم‌گان تا زمانی که بهشتیان به بهشت و دوزخیان به دوزخ می‌روند، توضیح می‌دهد. تأمل در این نام‌ها می‌تواند آثار تربیتی عظیمی در روح انسان‌ها بر جای گذارد.^۲

علایم رستاخیز

نظام زنده‌گی اخروی، از همه‌ی جهات، با نظام زنده‌گی دنیوی فرق می‌کند به طور کلی، آن عالم غیر از این عالم است و از زمان فرا رسیدن قیامت نیز فقط خداوند جل جلاله آگاه است.

برای آشنایی با بعضی از علایم رستاخیز به قرآن شریف رجوع می‌نماییم و آن علایم را از زبان قرآن و کلام الهی به نظاره می‌نشینیم.

(وَنُفِخَ فِي الصُّورِ فَصَعَقَ مَنِ فِي السَّمَاوَاتِ وَمَنِ فِي الْأَرْضِ إِلَّا مَن شَاءَ اللَّهُ ثُمَّ نُفِخَ فِيهِ أُخْرَى فَإِذَا هُمْ قِيَامٌ يَنْظُرُونَ؛ وهنگامی که در صور دمیده شود پس هر که در آسمان‌ها و هر که در زمین است - جز آن‌ها که خدا بخواهد - بیهوش شوند (وبمیرند)، سپس بار دیگر در صور دمیده شود، پس ناگهان از جای خود بر می‌خیزند و می‌نگرند).

ای مردم! از پروردگارتان بترسیم، که زلزله قیامت حادثه بزرگی است آن روز را

۱. برگرفته از مطهری، معاد

۲. همان صفحه: ۵۲۰

که ببینند، هر شیر دهنده‌ای شیرخواره‌اش را از یاد ببرد و هر آبستنی بار خود را بر زمین گذارد و مردم را چون مستان بینی حال آن که مست نیستند، بلکه عذاب خدا شدید است!.

فعالیت

شاگردان آیات قرآنی متن را درست قرائت کنند و عالیم رستاخیز را به شکل گروهی در آیات پیدا نموده و درباره آن بحث نمایند.

ارزش‌یابی

۱. چگونه صحنه معاد را در گیاهان هر سال می‌بینیم؟
۲. ظهور حادثه قیامت با چه حوادثی همراه است؟ چهار مورد آنرا ذکر نمایید.
۳. چهار نام از نامهای قیامت را ذکر نمایید.
۴. نامهای قیامت چه اطلاعاتی از آن عالم در اختیار ما می‌گذارد؟

کارخانه‌گی

با استفاده از قرآن ترجمه‌دار تعداد ۵ آیه که در مورد نشانه‌های رستاخیز می‌باشد را یافته و در صنف بخوانید.

---

۱. يَوْمَ تَرَوْنَهَا تَذَهَّلُ كُلُّ مُرْضِعَةٍ عَمًا أَرْضَعَتْ وَتَضَعُ كُلُّ ذَاتٍ حَمْلٍ حَمَلَهَا وَتَرَى النَّاسَ سُكَارَى وَمَا هُمْ بِسُكَارَى وَلِكِنَّ عَذَابَ اللَّهِ شَدِيدٌ. الحج/۷

بخش فقه

اهمیت روزه

هدف: شناخت اهمیت روزه
پرسش‌ها

۱. روزه چیست؟

۲. روزه گرفتن چه فوایدی دارد؟

روزه در لغت به معنی «خود داری» و «امساک» است و در دین به مفهوم خودداری کردن از بعضی امور، در زمانی خاص و با شرایطی ویژه، که به منظور عبادت خداوند متعال انجام شود. خداوند سبحان روزه را بر اهل ایمان واجب ساخته.

(يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا كُتِبَ عَلَيْكُمُ الصِّيَامُ كَمَا كُتِبَ عَلَى الَّذِينَ مِنْ قَبْلِكُمْ لَعَلَّكُمْ تَتَّقُونَ،
[بودند] مقرر شده بود باشد که پرهیزگاری کنید)^۱

ای کسانی که ایمان آورده‌اید روزه بر شما مقرر شده است همان گونه که بر کسانی که پیش از شما

ای کسانی که ایمان آورده‌اید روزه بر شما مقرر شده است همان گونه که بر کسانی که پیش از شما

[بودند] مقرر شده بود باشد که پرهیزگاری کنید)^۱

روزه: یک نوع خودداری و امساك از مبطلاتی معین است که با نیت خاص عبادت انجام شود.

نماز و روزه از جمله عبادت‌هایی هستند که در تمامی ادیان الهی وجود داشته و بر انجام آن سفارش شده است؛ از جمله روزه که پیدایش آن از زمان حضرت آدم علیه السلام بوده و تا حال در بین ادیان الهی و به طور اخص در دین مقدس اسلام ادا می‌گردد. حضرت امام محمد باقر علیه السلام در این مورد می‌فرماید:

«همواره روزه در ماه مبارک رمضان واجب بوده و این وجوب فقط برای انبیاء، مقرر بوده و برای امت آنان روزه در غیر رمضان واجب بوده است. ولی امت محمد علیه السلام مورد لطف ویژه خدا، واقع گشته و از این حیث در ردیف انبیا علیهم السلام قرار گرفته‌اند.^۲»

از سخن امام محمد باقر علیه السلام می‌توان چنین نتیجه گرفت که فرضیه روزه همواره در

۱. آیه (۱۸۳) سوره بقره

۲. حر عاملی، وسائل الشیعه، انتشارات مؤسسه‌البیت ج ۷، قم، ۱۴۰۹ هـ، ص ۱۷۲

میان امت‌های پیشین وجود داشته و اما برای امت پیامبر خاتم ﷺ با نوعی برتری واجب شده و آن هم وجوب ادای این فریضه در ماه مبارک رمضان می‌باشد.

علاوه بر این، دلایل دیگری وجود دارد که نشان دهنده اهمیت این فریضه می‌باشد از آن جمله می‌توان به موارد ذیل اشاره نمود:

۱. خداوند ﷺ برای روزه، قضا و کفاره‌ای قرار داده که نشان دهنده اهمیت توجه به انجام این فریضه می‌باشد به ویژه کفاره جمع که در درس‌های آینده به آن اشاره خواهد شد.

۲. خواب انسان روزه‌دار هم عبادت به شما می‌رود چنان‌که پیامبر اکرم ﷺ می‌فرماید: «...آنفاسکم فیه تسبیح و نومکم فیه عباده...» نفس کشیدن شما در این ماه تسبیح خداوند است و خواب شما عبادت.^۱

۳. فرا رسیدن ماه رمضان و ادای فریضه روزه باعث می‌شود تا مردم در مساجد و مراکز دینی جمع شوند و به انجام جمعی عبادات بپردازنند که این تجمع، باعث تحکیم روحیه وحدت و همبستگی در بین آنان می‌شود.

۴. روزه ماه مبارک رمضان، سپری در مقابل آتش جهنم است؛ چنان‌که حضرت امام صادق علیه السلام می‌فرماید:

«الصوم جنه من النار و الصدقه تذهب بالخطيء؛ روزه سپری در مقابل آتش جهنم است و صدقه از بین برنده گناهان.»^۲

۵. فرشتگان، حافظ و دعاگوی روزه‌داران هستند حضرت امام رضا علیه السلام در این مورد می‌فرماید: «خدا ملائکه‌های بی‌شماری را برگماشت تا روزه‌داران را حرast نمایند و در حق مردان و زنان روزه‌دار دعا کنند.»^۳

۶. سعی و تلاش اولیاء و پیامبران الهی به روزه‌داری، نشان دیگری از اهمیت این عبادت می‌باشد.

۱. منبع قبل، ج ۱۰ ، ص ۳۱۳

۲. ثقہ الاسلام کلینی، اصول کافی، انتشارات دارالکتب الاسلامیه، ج ۲، تهران ۱۳۶۵

۳. (وسائل الشیعه)، ج ۷، ص ۲۹۶

شاگردان در گروه های سه نفری در مورد اهمیت روزه با یکدیگر گفتگو کنند سپس یک نفر از هر گروه خلاصه نظریات را بیان کند.

ارزشیابی

۱. روزه را تعریف کنید؟
۲. دو مورد از دلایل اهمیت روزه را بیان کنید.
۳. روزه ... در مقابل آتش جهنم است.

کارخانه‌گی

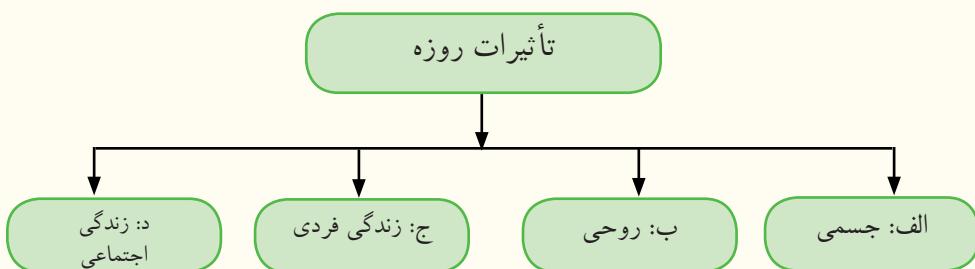
با مراجعه به قرآن ترجمه دار یا کدام کتاب دیگر یک آیت در مورد روزه در کتابچه های تان بنویسید.

فواید روزه

هدف: آشنایی با تأثیرات و فواید روزه
پرسش‌ها:

۱. روزه چه تأثیری بر زندگی افراد دارد؟
۲. آیا روزه‌گرفتن تغییری در میزان اراده شما ایجاد می‌کند؟

روزه فریضه‌ای است که علاوه بر پاداش معنوی، تأثیراتی را نیز بر جسم، روح و روان، زندگی فردی و اجتماعی افراد روزه‌دار دارد که در این درس به گوشه‌هایی از آن اشاره خواهیم کرد.

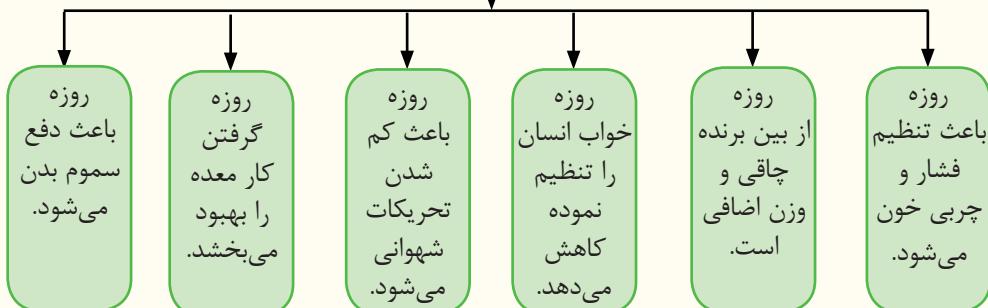

الف: تأثیر جسمی

حضرت رسول اکرم ﷺ می‌فرماید: «هر چیزی زکاتی دارد و زکات بدن، روزه گرفتن است^۱» بنابر کلام حضرت رسول ﷺ، روزه، زکات جسم است و از آنجا که پرداخت زکات مال باعث خیر و برکت مال می‌شود پرداخت زکات جسم (روزه) نیز باعث خیر و سلامتی برای بدن شخص روزه‌دار می‌گردد. از حضرت رسول ﷺ نقل شده است که «صوموما تصححا»، «روزه بگیرید تا سلامت بمانید.^۲» بنابراین علاوه بر اینکه روزه، به عنوان یک عبادت، از اجر و پاداش معنوی برخوردار است باعث تضمین سلامتی جسم انسان نیز می‌باشد و امروزه بسیاری از پزشکان مسلمان و غیر مسلمان، به روزه به عنوان یک عامل بسیار مهم در پیشگیری و درمان بسیاری از بیماری‌ها می‌نگرند.

۱. اصول الکافی، ج ۴، ص ۶۲
۲. مستدرک الوسائل، انتشارات موسسه آل‌البیت، ج ۷، قم ۱۴۰۸، ص ۵۲۳

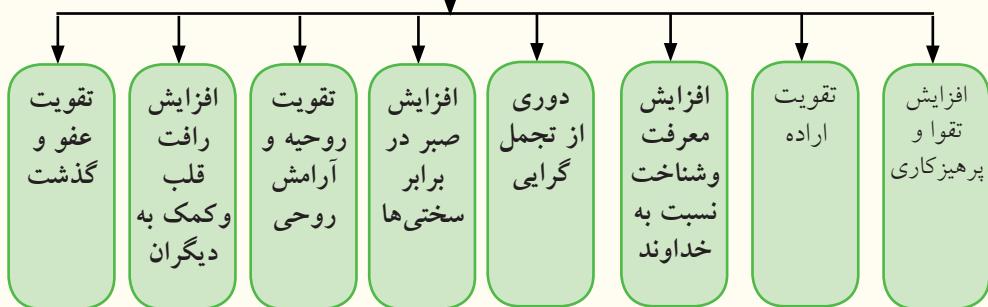
روزه تأثیرات جسمی زیر را در پی دارد

ب: تأثیر روحی و روانی

چنان‌که در بخش تأثیر جسمی اشاره شده روزه گرفتن باعث صحت و سلامتی بدن می‌شود و بدن سالم، روحیه و شخصیت استوار و سالمی را شکل می‌دهد بنابراین افرادی که به عبادات خود توجه خاص داشته همواره به یاد خداوند متعال هستند از روحیات بهتری نسبت به افراد غیر معتقد برخوردارند. از آنجایی که روزه ویژگی‌های خاص خود را دارد تأثیرات روحی و روانی خاصی را هم برای شخص روزه‌دار در پی دارد.

تأثیرات روحی و روانی روزه

ج: تأثیر بر زندگی فردی

آنچه که در فوق، به عنوان تأثیرات جسمی و روحی یاد شد عواملی هستند که با وجود آن‌ها، شخص روزه‌دار، زندگی موفق و سالمی خواهد داشت، چرا که جسم و روح سالم

به انسان توانایی خوب اندیشیدن، خوب برنامه‌ریزی کردن و خوب عمل کردن را می‌دهد و به همین خاطر روزه‌دار حقیقی، همیشه، از زندگی خود احساس رضایت نموده و لذت می‌برد.

تأثیر بر زندگی فردی

- داشتن برنامه‌ریزی موفق برای زندگی.
- غنیمت شمردن فرصت‌ها به دلیل از بین رفتن کسالت و کاهلی.
- پایین آمدن سطح توقعات، بدلیل نادیده گرفتن مادیات.
- ملاطفت و نرمی به جای خشونت و قساوت در زندگی شخص قرار می‌گیرد.
- افراد روزه‌دار به دلیل تمرين صبر، از قدرت عفو و گذشت بالايی برخوردار می‌شوند که در زندگی آن‌ها کارآمد خواهد بود.

د- تأثیر بر زندگی اجتماعی

هنگامی که ماه رمضان فرا می‌رسد آمار جرم‌ها و تخلفات اجتماعی در کشورهای اسلامی، به میزان قابل توجهی کاهش می‌یابد و این خود نشان‌دهنده این مسئله است که روزه یک عامل بازدارنده و ممانعت کننده از ارتکاب جرایم می‌باشد به گونه‌ای که در این ماه افراد روزه‌دار، هم در مورد خود و هم درمورد اطرافیان توجه لازم را دارند که از بروز تخلفات و جرایم و گناهان خرد و کلان جلوگیری نمایند. چراکه این ماه، ماه خودسازی است و خودسازی باعث اصلاح فرد و خانواده او خواهد شد و این خانواده‌ها جامعه اسلامی ما را تشکیل می‌دهند پس باید به این مساله توجه ویژه شود.

تأثیر بر زندگی اجتماعی

۱. روزه گرفتن و تحمل گرسنگی و تشنجی باعث آگاهی از احوال نیازمندان و فقیران جامعه می‌شود و عاملی برای کمک و دستگیری از ایشان.
۲. روزه گرفتن روح را لطیف نموده و قساوت قلب را از بین می‌برد بنابراین افراد روزه‌دار در یک جامعه، همواره به فکر کمک و مساعدت یکدیگر بوده به جای خشم و غصب، مهر و عطوفت را به یکدیگر هدیه می‌نمایند.
۳. از آنجا که در ماه روزه (رمضان) همه اقسام جامعه در یک سطح قرار گرفته و همه یک عبادت و یک امتحان را تجربه می‌کنند بنابراین روحیه عدالت‌خواهی و عدالت‌گرایی در بین اقسام مختلف جامعه برقرار می‌شود.

۴. تجمع روزه داران، در این ماه و برای انجام مراسم عبادی چون دعا و نیایش در مساجد باعث تقویت روحیه اتحاد و همبستگی میان مسلمانان می گردد.

فعالیت

شاگردان در گروه های سه نفری در مورد تأثیرات روزه در زندگی فردی و اجتماعی با یکدیگر بحث و گفتگو نمایند سپس یک نفر از هر گروه نتیجه را برای صنف بیان نماید.

ارزش یابی

۱. روزه، زکات ... است.
۲. دو نمونه از تأثیرات روزه بر جسم را بیان کنید.
۳. روزه گرفتن کدام یک از موارد زیر را زیاد و کدام را کم می کند؟
۴. الف) تقوی ب) صبر ج) قساوت قلب د) قدرت عفو و گذشت

کارخانه گی

۱. احساس خود را به هنگام افطار ماه رمضان در ۵ سطر بنویسید.
۲. ترجمه احادیث درس را حفظ نمایید.

شرایط وجوب روزه

هدف: آشنایی با شرایط واجب شدن روزه پرسش‌ها

۱. آیا می‌دانید شرایط تکلیف چیست؟
۲. روزه‌گرفتن بر چه کسانی واجب نیست؟
۳. به نظر شما روزه بر چه کسانی واجب است؟
۴. چه شرایطی برای واجب شدن روزه وجود دارد؟

آنچه که از طرف خداوند متعال به عنوان وظیفه و تکلیف تعیین می‌شود مناسب با شرایط و توانایی‌های انسان است و نه فراتر از آن؛ به گونه‌ای که در احکام اسلامی، حتی شرایط خاص افراد هم در نظر گرفته شده است؛ که از آن جمله می‌توان به احکام روزه برای شخص بیمار و پیر و... اشاره نمود. بنابراین آنانکه با وجود داشتن شرایط، در انجام فرامین الهی کوتاهی نمایند باید به جزای کارخویش هم که بالاترین آن خشم و غضب الهی است بیاندیشند.

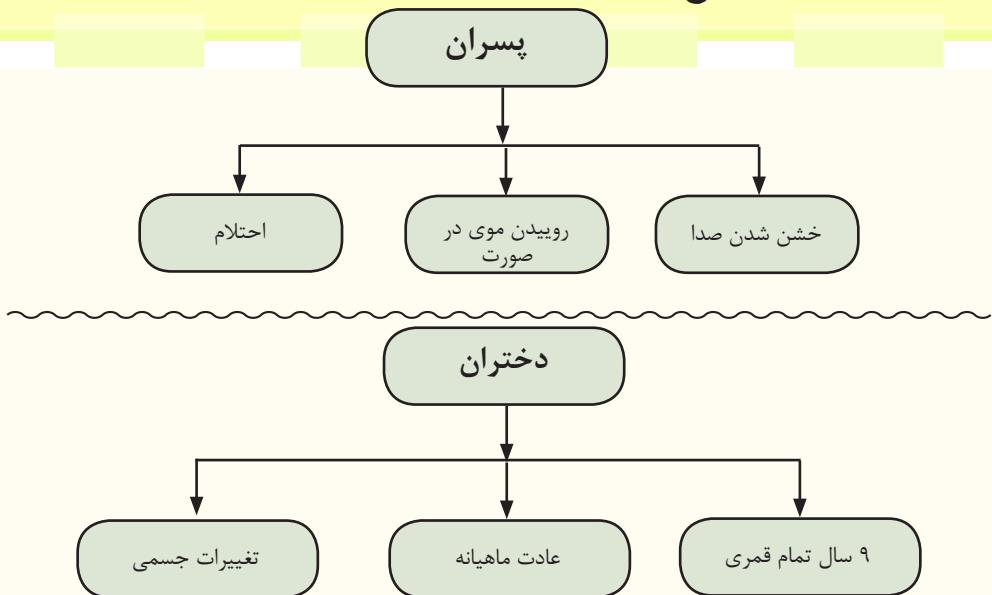
شرایط تکلیف

- الف - بلوغ
- ب - عقل
- ج - قدرت و توانایی

الف - بلوغ

اولین شرط از شرایط تکلیف بلوغ است. بلوغ در لغت به معنی رسیدن است و در اصطلاح به افرادی گفته می‌شود که به شرایطی خاص رسیده باشند به طور مثال کامل شدن نه سال قمری برای دختران و پانزده سال قمری برای پسران از جمله شرایط تکلیف است و برخی شرایط دیگر.

♦ شرایط و نشانه‌های بلوغ

ب - عقل

عاقل بودن یکی دیگر از شرایط مکلف شدن برای انجام تکالیف عبادی است و چنان‌چه شخصی دیوانه باشد چون از دیدگاه عقلاست، دچار نقصان است و شرط مذکور را دارا نیست از انجام تکالیف دینی هم معاف می‌شود مگر آنکه دیوانه، عاقل شود که در این صورت دیگر شامل آن حکم نمی‌شود.

ج - قدرت و توانایی

قدرت و توانایی نیز یکی دیگر از شرایط مکلف شدن است. خداوند^{الله} هیچ کس را خارج از قدرت و توانایی اش وظیفه و تکلیف نمی‌دهد. بنابراین کسانی که از نظر جسمی، ضعیف و ناتوان بوده و یا بیماری، دامنگیر آن‌ها باشد از انجام بعضی از تکالیف عبادی، همچون روزه که توانایی خاصی را می‌طلبد معدور هستند اگر چه که اعمال نیک افراد همیشه مورد لطف و پاداش الهی قرار می‌گیرد لیکن عدم انجام برخی از تکالیف به دلیل کمی سن یا ضعف و ناتوانی جسمی و روحی (دیوانگی) موجب عذاب نخواهد شد چرا که پروردگار مهربان، خود چنین افرادی را از انجام تمام یا برخی از تکالیف معاف نموده است.

روزه بر چه کسانی واجب نیست؟

۱. کسانی که به سن تکلیف نرسیده باشند؛ مثل اطفال.

۲. کسانی که شرط عقل را دارا نباشند؛ مثل افراد دیوانه (مجنون).

۳. کسانی که قدرت و توانایی روزه‌گرفتن را نداشته باشند مانند افراد ذیل:

الف: کسانی که بیماری خاصی داشته باشند و با روزه‌گرفتن به سختی و ضرری دچار شوند. مثل بیماری که شخص را دچار تشنگی شدید و بیش از حد نماید.

ب: زنی که وضع حملش نزدیک است و روزه برای او و حملش ضرر دارد.

ج: زنی که طفل شیرخوار دارد و شیر او کم است و روزه برای او و طفلش ضرر دارد.

د: افراد پیر و سالخوردهای که توانایی و قدرت روزه‌گرفتن را ندارند.

۴. کسی که عذر شرعی دارد

زن در حالت حیض یا نفاس.

شخص مسافر در حال سفر.

از میان شرایط ذکر شده که به سبب آن‌ها تکلیف و جوب روزه برداشته می‌شود.

برخی قضا و کفاره ندارد مثل روزه نگرفتن دیوانه و طفل.

هم‌چنین برای برخی دیگر، تنها قضای روزه واجب می‌شود مثل مسافری که از روی ضرورت سفر کرده است.

برای بعضی از موارد نیز تنها فدیه روزه واجب می‌شود مثل افراد سالخورده.

با توجه به آنچه گفته شده فقط افراد دیوانه و اطفال از گرفتن روزه معذور هستند و

بقیه افراد در صورت دلایل ذکر شده باید بعداً قضا یا کفاره و یا هر دو را بجا آورند.

شاگردان گروه‌بندی شده سپس هر گروه در مورد شرایط و جوب روزه با یکدیگر صحبت نموده و یک نفر به نمایندگی از هر گروه چکیده بحث را بیان نماید.

۱. شرایط تکلیف عبارت اند از ... و ... و ...

۲. سن تکلیف برای دختران ... و برای پسران ... تمام قمری می‌باشد.

۳. آیا روزه بر شخص دیوانه واجب است با ذکر دلیل پاسخ دهید؟

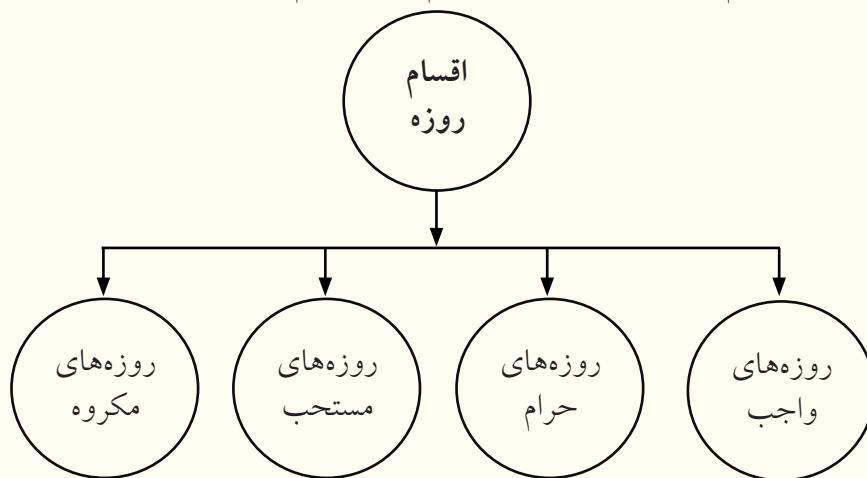
شرایط تکلیف را به شکل چارت ترسیم نموده برای صنف آماده نمایید.

اقسام روزه (۱)

هدف: آشنایی شاگردان با اقسام روزه
پرسش‌ها

۱. آیا می‌دانید روزه‌های واجب کدام‌اند؟
۲. چه روزه‌هایی حرام می‌باشد؟

روزه نیز همانند نماز، اقسام مختلفی دارد که می‌توانیم آن را طبق آنچه که گفته شد به اقسام واجب، حرام، مکروه، و مستحب تقسیم‌بندی نماییم.

- روزه‌های واجب:
- ۱- روزه ماه مبارک رمضان
  - ۲- روزه قضا
  - ۳- روزه کفاره
  - ۴- روزه استیجاری
  - ۵- روزه روز سوم اعتکاف
  - ۶- روزه بدل قربانی
  - ۷- روزه نذر
  - ۸- روزه قضای پدر

❖ توضیح:

۱. روزه ماه مبارک رمضان: این روزه بر هر فرد مسلمان مکلف واجب است و می‌بایست در ماه مبارک رمضان ادا نماید.
۲. روزه قضا: چنان‌چه روزه‌دار، روزه واجب خود را به دلایلی به جا نیاورده باشد قضای آن واجب است مگر اینکه در شرع مقدس عدم توانایی او پذیرفته شده باشد، مانند افراد بسیار پیر که به هیچ وجه توانایی گرفتن روزه را ندارند و بعداً هم از انجام قضای آن ناتوان خواهند بود باید کفاره روزه را پرداخت نمایند.
۳. روزه کفاره: گاهی شخص، روزه را عمداً ترک می‌کند و یا کاری را انجام می‌دهد که باعث باطل شدن روزه می‌گردد در چنین شرایطی علاوه بر قضای روزه می‌بایست کفاره روزه هم پرداخت شود که یکی از موارد کفاره، دو ماه روزه گرفتن است که باید یک ماه آن پی‌درپی باشد و یک روز از ماه بعد هم به آن متصل شود اما روزه دیگر روزها، در صورت پی‌درپی نبودن، صحیح می‌باشد.
۴. روزه استیجاری: چنان‌چه شخصی فوت نماید در حالی که قضای روزه‌های خود را به جا نیاورده باشد. بازماندگان او می‌توانند برای انجام قضای روزه‌های میت، مبلغی را به شخص دیگری پرداخت کنند تا او در بدله مزد دریافت شده روزه‌های شخص میت را بجاگش ادا کند.
۵. روزه روز سوم اعتکاف برای شخص اعتکاف کننده: اعتکاف به معنی ماندن در مسجد جامع یا یکی از مساجد (مسجدالحرام، مسجدالنبی، مسجد کوفه، مسجدبصره) به قصد قربت و رضای پروردگار می‌باشد. اعتکاف باید حداقل سه روز باشد و کمتر از آن صحیح نیست هم‌چنین روزه گرفتن در ایام اعتکاف جزو شرایط اصلی اعتکاف است به ویژه روزه روز سوم اعتکاف که باید ادا شود.
۶. روزه بدله قربانی حج: هر حاجی باید در روز دهم ذی‌حجه (عید قربان) یک قربانی نماید. حال اگر حاجی در هیچ صورتی، توانایی انجام قربانی را نداشته باشد باید به جای قربانی، «ده روز» روزه بگیرد که انجام روزه‌ها به ترتیب زیر می‌باشد.

- ۱- سه روز اول از ده روز، باید در زمان حضور حاجی در مکه، و بعد از سیزدهم ماه ذیحجه انجام شود.
- ۲- هفت روز باقی مانده را حاجی می‌تواند بعداً به جا آورد.

روزه‌های بدل قربانی حج

۷. روزه‌ای که به سبب نذر واجب می‌شود: اگر شخصی، از طریق نذر، گرفتن روزه‌ای را بر عهده بگیرد آن روزه بر شخص واجب می‌شود و باید ادا نماید و چنان‌چه روز مشخص و معینی را قصد کرده باید در همان زمان مشخص شده ادا گردد در غیر این صورت قضا می‌شود.

۸. روزهٔ قضای پدر بر پسر بزرگتر: در صورت فوت پدر، به جا آوردن روزهٔ قضای او بر عهدهٔ پسر بزرگ‌تر است و این روزه نیز جزو روزه‌های واجب برای پسر بزرگ‌تر محسوب می‌شود.

- ۱- روزهٔ عید فطر و عید قربان.
- ۲- روزهٔ نذری که به خاطر انجام معصیتی گرفته شود.
- ۳- روزهٔ آخر شعبان که به نیت اول رمضان گرفته شود.
- ۴- روزهٔ وصال.
- ۵- روزهٔ مستحبی فرزند که سبب اذیت و آزار والدین شود.
- ۶- روزهٔ ایام تشریق.
- ۷- روزهٔ سکوت.

روزه‌های حرام

◆ توضیح:

۱. چنان‌چه روزه‌دار، دو روز پی‌درپی را روزه بگیرد بدون آنکه در بین این دو روز یکی از مبطلات روزه را انجام داده باشد آن روزه را روزه وصال می‌گویند چراکه دو روزه به هم متصل شده و این نوع روزه حرام می‌باشد.

۲. چنان‌چه پدر و مادر، فرزند را از گرفتن روزهٔ مستحبی منع کنند و این کار آن‌ها به خاطر شفقت ایشان نسبت به فرزند باشد و یا اینکه فرزند روزهٔ مستحبی بگیرد و به خاطر روزهٔ او، پدر و مادر به سختی و ناراحتی گرفتار شوند، این روزهٔ مستحبی فرزند حرام می‌باشد. چرا که باعث نا رضایتی والدین و مشقت ایشان است.

۳. در روزه‌های مستحبی که زن به جا می‌آورد رضایت شوهر لازم است چرا که

امکان دارد با حقوق شوهر تعارض داشته باشد بنابراین اجازه شوهر برای روزه مستحبی زن لازم و ضروری است.

۴. روزه ایام تشریق: به روزه‌های یازدهم،دوازدهم و سیزدهم ماه ذیحجه گفته می‌شود که حاجی در منا حضور دارد و روزه در آن ایام برای حاجی حرام است.

۵. روزه سکوت؛ به روزه‌ای می‌گویند که به نیت صحبت نکردن با دیگران انجام شود که گرفتن این روزه نیز حرام است.

شاگردان در گروه‌های پنج‌نفره در مورد اقسام روزه گفتگو و بحث نمایند.

۱. اقسام روزه را نام ببرید؟

۲. روزه وصال چیست؟

۳. روزه نذر جزو کدام یک از اقسام روزه است؟

الف) واجب   ب) حرام   ج) مستحب   د) مکروه

۴. وظیفه حاجی که نمی‌تواند در حج قربانی کند چیست؟

درس را به شکل خلاصه در کتابچه‌هایتان بنویسید.

اقسام روزه (۲)

هدف: شناخت انواع روزه‌های مستحب و مکروه
پرسش‌ها

۱. آیا تا کنون روزه مستحبی گرفته‌اید؟
۲. روزه مکروه به چه روزه‌ای گفته می‌شود؟

روزه‌های مستحبی

تعريف: روزهٔ مستحبی به روزه‌ای گفته می‌شود که انجام آن ثواب دارد.
ما می‌توانیم در تمام طول سال، روزهٔ مستحبی بگیریم مگر روزه‌ایی که روزه گرفتن در آن روزها واجب، حرام و یا مکروه است. هم‌چنین در مورد روزهٔ مستحبی برخی از روزها تأکید زیادتری شده و فضليت بيشتری برای آن ذکر گردیده است که عبارت اند، از:

۱- پنج شنبه و جمعه هر هفته؛ ۲- روز مبعث (۲۷ ربیع)؛ ۳- عید غدیر (۱۶ ذی‌حجه)؛ ۴- روز ولادت پیامبر اکرم ﷺ (۱۷ ربیع الاول)؛ ۵- روز اول تا نهم ذی‌حجه؛ ۶- ماه رب و شعبان؛ ۷- روز اول و سوم محرم؛ ۸- روز اول حمل (نوروز)؛ ۹- روز بیست و پنجم و بیست و نهم ماه ذی‌قعده. ۱۰- روز مباھله (بیست و چهارم ذی‌قعده)	← روزه‌های مستحبی ←

♦ روزه‌های مکروه ♦

تعريف: روزهٔ مکروه، به روزه‌ای گفته می‌شود که ترک آن مطلوب است.

انواع روزه‌های مکروه:

- ۱- روزهٔ مستحبی مهمان بدون اجازه میزبان.
- ۲- روزهٔ مستحبی مهمان با وجود نهی کردن میزبان.
- ۳- روزهٔ مستحبی فرزند بدون اجازه پدر.
- ۴- روزهٔ عاشورا (دهم ماه محرم).

۵- روزه عرفه اگر باعث شود شخص روزه دار، از به جا آوردن دعاها روز عرفه محروم بماند.

۶- روزه روزی که شخص نمی داند آن روز عرفه است یا عید قربان.

◆ چند حکم پیرامون اقسام روزه

۱. اگر فرزند بدون اجازه والدین و پدر یا مادر روزه مستحبی بگیرد و در بین روز، پدر یا مادر او را از ادامه روزه نهی کند، چنان‌چه فرزند مخالفت کند و مخالفت او با خواسته پدر یا مادر که از روی شفقت و دلسوزی آنان بوده باعث آزردگی خاطر ایشان شود چنین روزه‌ای حرام است و باید افطار نماید.

۲. اگر انسان یقین پیدا کند که روزه گرفتن برای او ضرر داشته باعث ضرر و زیان قابل توجهی به او خواهد شد و این مساله باعث ترس او شود. و این یقین او از نظر عقلی صحیح باشد روزه، بر او واجب نیست و چنان‌چه روزه گرفتن باعث هلاکت یا نقص عضو برای شخص روزه دار شود گرفتن آن روزه حرام است.

۳. اگر کسی روزه مستحبی بگیرد و برادر مؤمنش، او را به غذا دعوت کند مستحب است دعوت او را قبول نموده و افطار نماید و واجب نیست آن را به اتمام برساند.

۴. مستحب است روزه دار نماز مغرب و عشا را پیش از افطار کردن بخواند.

شاگردان دو نفری در مورد روزه‌های مکروه و مستحب با یکدیگر بحث نمایند سپس درباره آن موضوع از یکدیگر پرسش نمایند.

۱. هر یک از روزه‌های زیر کدام نوع از اقسام روزه می‌باشد؟

الف. روزه مهمان بدون اجازه میزبان

ب. روزه مستحبی زن بدون رضایت شوهر

ج. روزه عید غدیر

۲. روزه روز ولادت حضرت رسول اکرم ﷺ جزو روزه‌های ... می‌باشد

۳. به چه روزه‌های روزه مکروه گفته می‌شود؟

۴. اگر به هنگام روزه مستحبی مسلمانی، شخص روزه دار را به غذا دعوت نماید چه حکمی خواهد داشت؟

با مراجعه به اشخاص مطلع و امام جماعت مسجد محل خود یا کتاب‌های توضیح المسائل چند حکم دیگر در مورد روزه‌های مستحب و مکروه پیدا نموده در کتابچه‌هایتان بنویسید.

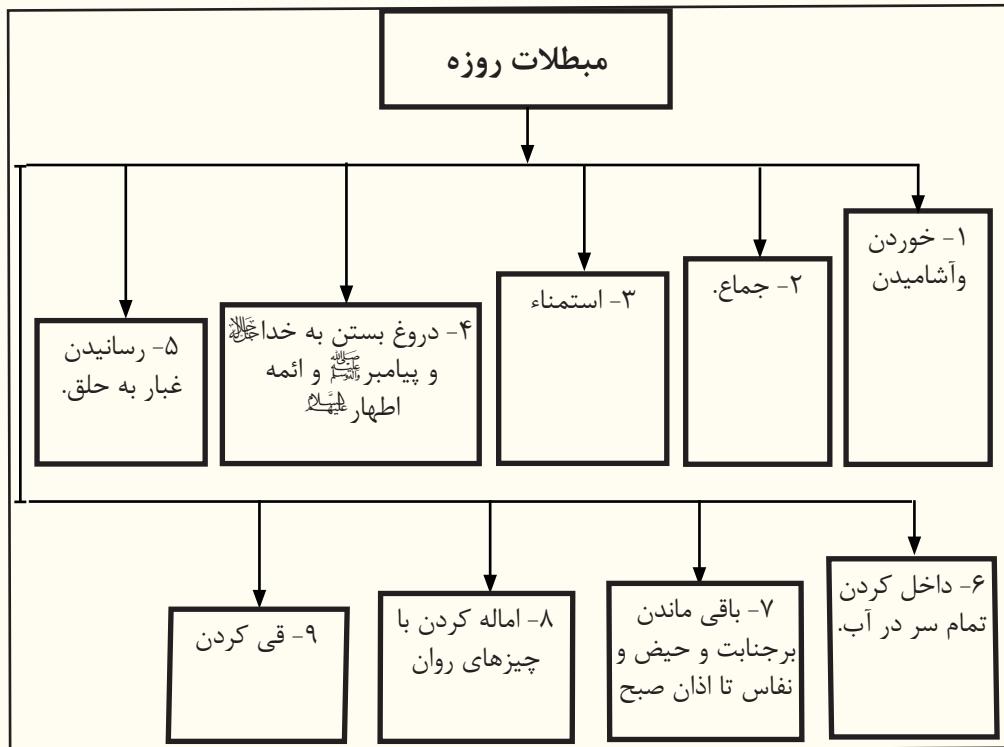
مبطلات روزه (۱)

هدف: شناخت مبطلات روزه

پرسش

۱. آیا می‌دانید چه کارهایی روزه را باطل می‌کند؟

mbطلات (باطل کننده‌های) روزه مواردی هستند که آگاهی از آن‌ها برای هر مسلمان روزه‌داری الزامی است.

توضیح

خوردن و آشامیدن

۱. اگر روزه‌دار عمدتاً چیزی بخورد و بیاشامد هر چند که غیرمعمول باشد مثل خاک و نفت و یا معمول باشد مثل نان و آب، روزه‌اش باطل می‌شود.
۲. اگر روزه‌دار به خاطر فراموشی چیزی بخورد یا بیاشامد روزه‌اش باطل نمی‌شود.
۳. فرو بردن آب دهان روزه را باطل نمی‌کند.
۴. فرو بردن چیزی که لای دندان روزه دار مانده، روزه را باطل می‌کند.
۵. فرو بردن خلط سرو سینه (اگر که به فضای دهان رسیده باشد) باعث ابطال روزه می‌شود.

۶. اگر روزه‌دار به قدری دچار ضعف شود که برای او خطر جانی پیش آید می‌تواند روزه خود را بشکند.

۷. چنان‌چه روزه باعث تشنگی شدید و غیر قابل تحملی برای شخص گردد و خطری را برای او ایجاد نماید می‌تواند به میزان رفع خطر آب بیاشامد.
رساندن غبار غلیظ به حلق

۱. اگر روزه‌دار غبار غلیظی را به حلق برساند روزه‌اش باطل می‌شود؛ غبار مواد خوراکی باشد مثل آرد یا غیرخوراکی باشد مثل خاک و دود.

غبار غلیظ نباشد؛

غبار به حلق روزه‌دار نرسد؛

غبار بی اختیار به حلق روزه‌دار برسد؛

روزه‌دار نداند و یا فراموش کند که روزه‌دارد.

دروغ بستن به خدا ﷺ، پیغمبر ﷺ و ائمه اطهار ﷺ

♦ دروغ بستن از روی عمد، به خداوند ﷺ، پیغمبر اکرم ﷺ و ائمه اطهار ﷺ در تمام حالات زیر موجب باطل شدن روزه می‌شود.

۱. با لفظ صریح باشد یا با کنایه.

۲. با گفتن، نوشتن یا اشاره کردن و یا هر کار دیگری که نشان دهنده نسبت دادن دروغی باشد.

داخل کردن تمام سر در آب

♦ چنان‌چه روزه‌دار تمام سر را عمداً در آب داخل کند روزه‌اش باطل می‌شود^۱ اگرچه که بقیه بدن او از آب خارج باشد.

اماله کردن

۱. أماله کردن با مایعات هرچند که از روی ناچاری و ضرورت باشد، روزه را باطل می‌نماید.

۲. استعمال شیاف برای معالجه اشکال ندارد.

قی کردن

۱. چنان‌چه روزه‌دار عمداً «قی» کند روزه‌اش باطل می‌شود.

۲. در صورتی که روزه‌دار بی اختیار و سهواً «قی» کند روزه‌اش باطل نمی‌گردد.

۱. به جز آیت‌الله سیستانی که برای فرو بردن تمام سر در آب کراحت شدید را ذکر می‌کند بقیه مراجع این کار را باعث ابطال روزه می‌دانند. ر. ک. رساله عملیه ایشان ص ۲۱۳

استمناء

۱. اگر روزه‌دار استمناء کند (یعنی با خود کاری کند که از او منی خارج شود) روزه‌اش باطل می‌شود.

۲. اگر بی اختیار از شخص روزه‌دار منی خارج شود؛ مثلاً در خواب جنب شود. روزه‌اش باطل نمی‌شود.

باقي ماندن بر جنابت، حیض و نفاس تا اذان صبح

۱. در روزه ماه رمضان، اگر زن که غسل حیض، نفاس و یا جنابت بر عهده دارد غسل را انجام ندهد و چنان‌چه وظیفه‌اش تیم باشد تیم را هم انجام ندهد، روزه‌اش باطل می‌شود.

شاگردان گروه‌بندی شده درباره مبطلات روزه با یکدیگر صحبت نمایید و از هر گروه یک نفر درس را به صورت خلاصه ارایه کند.

۱. ترجمه آیه ۴۸ سوره مائدہ را بنویسید؟

۲. مبطلات روزه را نام ببرید؟

۳. در کدام یک از موارد زیر روزه باطل می‌شود و در کدام مورد روزه صحیح است؟
الف) عمدا به خداوند عزوجل دروغی را نسبت دهد
ب) غباری که بی اختیار به حلق روزه‌دار برسد
ج) به خاطر فراموشی تمام سر را در آب داخل نماید.

با کمک امام جماعت مسجد محل خود و یا رساله‌های عملیه مراجع، احکام دیگری را در باره مبطلات روزه استخراج نموده در کتابچه‌هایتان بنویسید.

مبطلات روزه(۲)

هدف: شناخت احکام مبطلات روزه و آنچه برای روزه کراحت دارد.

پرسش: چه چیزهای برای روزه کراحت دارد؟

♦ برخی از احکام مبطلات روزه

۱- اگر روزه‌دار عمدًا و با اختیار، کاری را که موجب باطل شدن روزه می‌شود انجام دهد روزه‌اش باطل می‌شود.

۲- اگر یکی از مبطلات روزه سهواً و یا بدون اختیار انجام شود روزه باطل نمی‌شود.

۳- چنان‌چه شخصی سهواً یکی از مبطلات روزه را انجام دهد و با تصور اینکه روزه‌اش باطل شده یکی دیگر از مبطلات روزه را عمدًا انجام دهد، روزه‌اش باطل می‌شود.^۱

۴- روزه‌دار نباید به جایی برود که می‌داند چیزی در گلویش می‌ریزند یا مجبورش می‌کنند که خودش، روزه‌اش را باطل کند. در این صورت اگر در موقعیت اجبار قرار گیرد روزه‌اش باطل خواهد شد.^۲

۵- چنان‌چه روزه‌دار به جایی که می‌داند او را به انجام مبطلات روزه وادار می‌کنند برود و چنین نشود، روزه‌اش صحیح است.

آنچه گفته شد احکامی کلی در مورد مبطلات روزه بود اما به جز مبطلات (باطل کننده‌ها) که باعث ابطال روزه می‌شوند امور دیگری هم وجود دارد که انجام آن‌ها گرچه باعث باطل شدن روزه نمی‌شود اما انجام ندادن آن بهتر است.

از آنجایی که همه ما مسلمانان دوست می‌داریم که عبادت ما مورد قبول درگاه حق قرار گیرد و رضایت خداوند متعال را جلب نماید پس می‌کوشیم تا عبادات خود را به بهترین شکل انجام دهیم و اموری چون اعمال مستحب که باعث نیکو شدن عبادات می‌شود را نیز انجام دهیم تا اعمال عبادی ما هرچه زیباتر و پسندیده‌تر باشد بنابراین از کارهایی که باعث شود زیبایی اعمال عبادی ما از بین برود یا از فضیلت آن کاسته شود خودداری می‌نماییم که از آن جمله می‌توانیم به مکروهات اشاره نماییم.

آنچه برای روزه کراحت دارد:

۱. دوا ریختن در چشم در صورتی که مزه یا بوی آن دارو به حلق برسد.

۱. ر. ک. توضیح المسایل مراجع، ج ۱، ص ۹۲۴

۲. همان منبع

۲. سرمه کشیدن در صورتی که مزه یا بوی آن به حلق برسد.
۳. انجام هر کاری که باعث ضعف بدن شود مانند خون گرفتن و حمام کردن.
۴. بوکردن گیاهان معطر و استعمال نسوار در بینی صورتی که نداند به حلق می‌رسد یا نه.

۵. ترکردن لباس بر تن و مسوак کردن با چوب تر.
۶. استعمال شیاف و نشستن در آب برای خانم‌ها.
۷. کشیدن دندان و هر کاری که بواسطه آن از دندان خون بیاید.
۸. هر کاری که امکان داشته باشد باعث تحریک شهوت شود.

فعالیت

شاگردان گروه‌بندی شده، چارت مکروههات روزه را ترسیم نمایند تا بهترین چارت‌ها در صنف معرفی گردد.

ارزش‌یابی

۱. حکم موارد ذیل چیست؟
  - الف- شخصی در ماه رمضان زیر آفتاب سوزان پیاده‌روی می‌کند به هیچ سایه و جای سرد و خنکی دسترسی ندارد از تشنگی زیاد حالت غش به او دست می‌دهد؟
  - ب- می‌دانید که برخی از دوستان شما به روزه پاییند نیستند و دیگران را هم مانع می‌شوند؛ در صورتی که با وجود داشتن روزه واجب در جمع آنان حاضر شوید و آن‌ها شما را از گرفتن روزه مانع شوند.
  ۲. حکم هر یک از مسایل زیر را بگویید؟ (مکروه، باطل، اشکال ندارد).
    - الف- کشیدن دندان در حال روزه.
    - ب- نگاه کردن فیلمها و یا صحنه‌هایی که ممکن است محرك شهوت باشد.
    - ج- چنان‌چه نسوار در بینی استفاده شود و به حلق برسد.

کارخانه‌گی

۱. درس را در ۵ سطر خلاصه کنید.
۲. چند مورد دیگر از مکروههات روزه را با کمک امام جماعت مسجد و یا توضیح المسایل بنویسید.

روزه مسافر

هدف: آشنایی با احکام روزه مسافر
پرسش‌ها

۱. آیا تاکنون در ماه مبارک رمضان به سفر رفته‌اید؟
۲. آیا احکام روزه مسافر را می‌دانید؟

دین اسلام به عنوان کامل‌ترین دین، همواره به تمام زوایای زندگی انسان توجه داشته و برای شرایط مختلف، احکام و دستور العمل‌های دینی و شرعی مناسب آن را ارائه نموده است؛ که از آن جمله می‌توان به احکامی که برای عبادات شخص مسافر بیان شده، اشاره نمود.

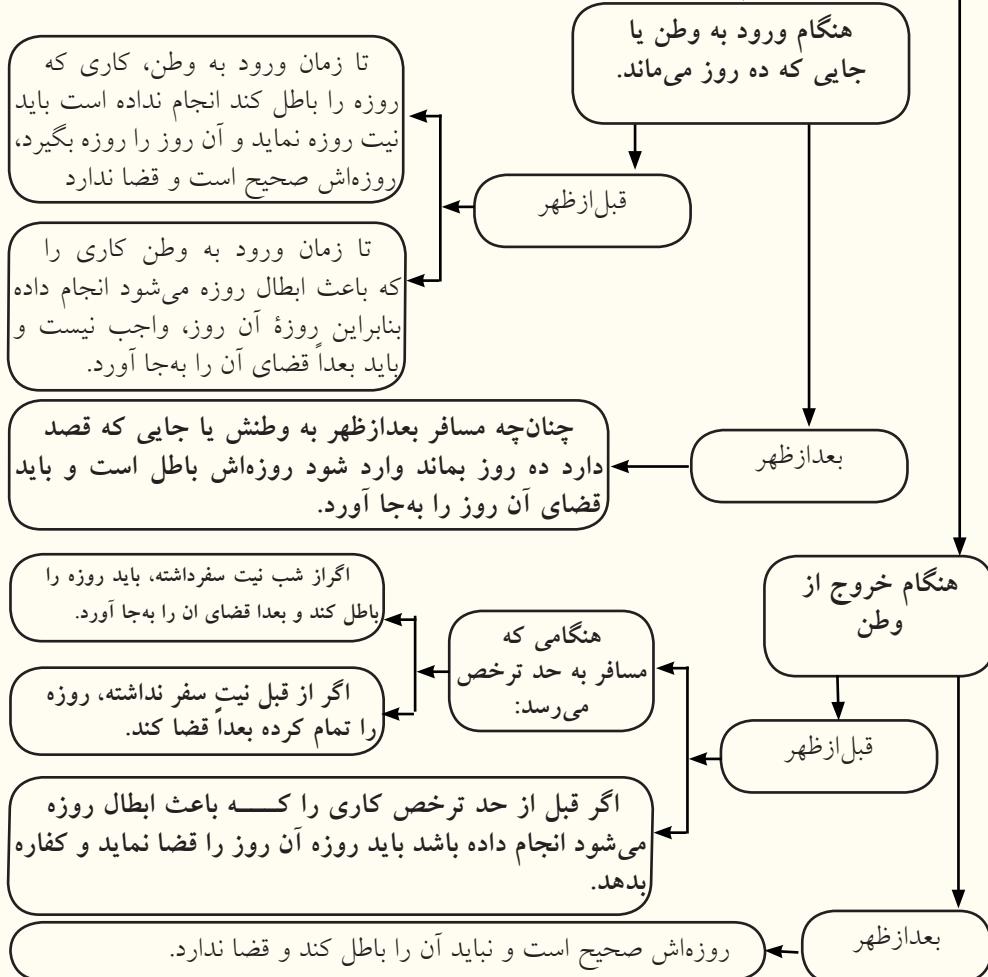
روزه مسافر: مسافری که نمازهای چهار رکعتی را شکسته (دو رکعتی) می‌خواند، نمی‌تواند روزه بگیرد؛ و باید آن را قضا نماید؛ اما چنان‌چه نمازها را تمام می‌خواند باید روزه‌هایش را هم بهجا آورد.

مسافر با وجود هشت شرط، باید روزه را افطار نماید.

شرایط هشت گانه

۱. سفر او کمتر از هشت فرسخ شرعی نباشد.
۲. از اول قصد هشت فرسخ را داشته باشد.
۳. در بین راه از قصد خود بر نگردد.
۴. در بین راه از وطن خود عبور نکند.
۵. برای کار حرام سفر نکند.
۶. بیابان‌گرد (کوچی) نباشد.
۷. شغل او سفر نباشد.
۸. از حد ترخص بگذرد.

احکام روزه مسافر هنگام ورود و خروج از وطن

احکام روزه مسافر:

۱. مسافرت در ماه رمضان اشکال ندارد در صورتی که برای گریختن از روزه نباشد.
۲. چنان‌چه مسافرت در ماه رمضان به خاطر حج، عمره و یا ضرورتی باشد، اشکال ندارد.
۳. اگر غیر از روزه رمضان، روزه دیگری مثل روزه اجاره‌ای و یا روزه روز سوم از ایام اعتکاف بر شخص واجب باشد، نمی‌تواند در آن روز مسافرت نماید. اما چنان‌چه در سفر باشد (در صورت امکان) باید قصد اقامت ده روزه نموده روزه را بهجا آورد.

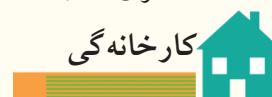
۴. بنابر احتیاط واجب، برای روزه‌ای که به خاطر قسم یا عهد واجب شده باید از مسافرت صرف نظر شود و اگر شخص در سفر است باید قصد اقامت ده روزه نماید.
۵. کسی که یک روز معین را به عنوان روزه مستحبی نذر کرده چنان‌چه سفری پیش آید و یا اینکه در سفر باشد باید روزه را به جا آورد.
۶. چنان‌چه شخصی نذر کند که روزه مستحبی بگیرد اما روز آن را معین نکند نمی‌تواند روزه را در سفر به جا آورد.
۷. مسافر می‌تواند برای طلب حاجت خود، سه روز را در مدینه منوره روزه مستحبی بگیرد و بهتر آن است که روزه‌ای چهارشنبه، پنجشنبه و جمعه باشد.
۸. کسی که نمی‌داند روزه مسافر طبق شرایط گفته شده باطل است چنان‌چه در بین روزه، مسئله را بفهمد، روزه‌اش باطل می‌شود و اگر تا پایان روز متوجه نشود روزه‌اش صحیح است.
۹. اگر مسافر پیش از ظهر به وطن یا جایی که قصد دارد ده روز بماند برسد و کاری را که باعث باطل شدن روزه می‌شود انجام داده باشد مستحب است که آن اعمال باطل کننده روزه را تکرار ننماید.^۱

شاگردان در گروههای ۴ نفری برای پنج مورد از احکام روزه مسافر یک جدول تهیه نمایند.

- ۱- روزه مسافری که نمازهایش را شکسته می‌خواند ... است. صحیح غلط
- ۲- دو مورد از روزه‌هایی را که مسافر می‌تواند در هنگام سفر به جا آورد بیان کنید.
- ۳- اگر مسافر بعد از ظهر به سفر برود (از وطن خارج شود) حکم روزه‌اش چگونه است؟
- ۴- مسافری که بعد از ظهر به وطن خود وارد می‌شود حکم روزه او چیست؟

با کمک دیگران به ویژه امام جماعت مسجد خود یک آیه یا حدیث در مورد احکام عبادات مسافر پیدا نموده در کتابچه‌های خود بنویسید.

^۱ جمعی از مراجع، توضیح المسابیل، دفتر انتشارات اسلامی، ج ۱، قم، ۱۳۸۴، ص ۹۶۸

قضای روزه

هدف: شناخت احکام قضای روزه
پرسش‌ها

۱. چه روزه‌هایی فقط قضا دارند؟

۲. چه روزه‌هایی قضا و کفاره ندارد؟

قضای روزه

روزه قضایی: اگر کسی روزه را در وقت آن نگیرد باید یک روز دیگر را به جای آن، روزه بگیرد
به روزه‌ای که بعداً به جای روزه فوت شده گرفته می‌شود «روزه قضایی» می‌گویند.

احکام روزه قضایی

- الف: روزه‌هایی که فقط قضای روزه دارند.
- ب: روزه‌هایی که نه قضای روزه دارند و نه کفاره.

در چه شرایطی فقط قضای روزه واجب است؟

۱. روزه‌ای که در اثر سفر از دست رفته.
۲. روزه‌های زنان در حالت حیض و نفاس.
۳. روزه‌داری که عمداً قی کند.
۴. روزه‌های شخصی که در ماه رمضان، یک یا چند روز، در حال جنابت و بدون غسل گرفته شده.
۵. در ماه رمضان بدون اینکه تحقیق کند که صبح شده یا نه یکی از مبطلات روزه را انجام دهد. و بعد معلوم شود صبح بوده.
۶. وقتی که شخصی بگوید: هنوز صبح نشده است و روزه‌دار به اعتبار سخن او یکی از مبطلات روزه را انجام دهد و بعد مشخص شود صبح شده است.
۷. به خاطر ندانستن مسأله، مبطلی را انجام داده در حالی که خود او هم در یادگیری مسأله کوتاهی نکرده و یا متوجه نبوده است.

۸. روزه‌ای که از شخص روزه‌دار به خاطر مستی فوت شده هر چند که به خاطر درمان خورده باشد باید قضا نماید.^۱

۸. اگر یقین کند که روز اول ماه رمضان است و عمداً روزه خود را باطل نماید و بعد مشخص شود که آخر شعبان بوده کفاره روزه بر او واجب نیست.^۲

چه روزه‌هایی نه قضا دارند و نه کفاره؟

۱. برای کسی که تازه مسلمان شده است قضای روزه‌های قبل از اسلام واجب نیست.

۲. کسی که بدلیل پیری نمی‌تواند در ماه رمضان روزه بگیرد و بعد از رمضان هم نمی‌تواند قضای آن را انجام دهد.

۳. برای دیوانه‌ای که عاقل شده گرفتن روزه‌هایی که در زمان دیوانگی فوت شده واجب نیست.^۳

۴. کسی که به واسطه مرضی زیاد تشنه می‌شود و تشنجی زیاد را هم نمی‌تواند تحمل کند.^۴

◆ احکام روزه قضای

۱. برای بهجا آوردن قضای روزه نیازی نیست که فوراً اقدام شود اما باید تا رمضان سال بعد انجام گردد.

۲. اگر روزه‌دار چند قضای روزه مربوط به سال‌های گذشته داشته باشد هر کدام را که اول بگیرد اشکال ندارد و اما چنان‌چه وقت تنگ باشد باید ابتدا روزه آخرین رمضان را بهجا آورد و آنگاه رمضان‌های دیگر.

۱. د. ک. توضیح المسائل آیه الله سیستانی، ص ۲۲۱

۲ توضیح المسائل آیه الله سیستانی، ص ۲۱۹

۳ توضیح المسائل آیه الله سیستانی، ص ۲۲۳

۴ منبع قبل

۳. اگر به خاطر عذری (مسافرت یا بیماری) چندروزه، روزه نگیرد و بعد در مورد زمان بر طرف شدن عذرش شک کند، می‌تواند کمترین مقدار را قضا کند. به طور مثال به سفر رفته و در تعداد روزها شک دارد که روز چهارم از سفر برگشته یا پنجم در این مورد می‌تواند چهار روز را قضا نماید.

فعالیت

شاگردان احکام روزه قضا را بر روی ورق به شکل چارت ترسیم نمایند. بهترین چارت‌ها بر روی دیوار صنف نصب شود.

ارزش‌یابی

۱. دو مورد از شرایطی که تنها قضای روزه واجب است بیان نمایید.
۲. حکم روزه‌های گذشته دیوانه پس از عاقل شدن چیست؟
۳. روزه‌ای که در اثر سفر از دست رفته چه حکمی دارد؟

کارخانه‌گی

درس را مطالعه کرده سپس یک سوال همراه جواب از متن درس بنویسید.

کفاره روزه

هدف: آشنایی با کفاره روزه
پرسش‌ها

۱. کفاره یعنی چه؟

۲. در چه مواردی کفاره روزه واجب می‌شود؟

کفاره روزه: جریمه‌ای معین است که به خاطر باطل کردن روزه پرداخت می‌شود.

کفاره به سه نوع تقسیم می‌گردد:

۱. آزاد کردن یک بردۀ؛

۲. شصت روز روزه گرفتن که سی‌ویک روز آن پی در پی باشد؛

۳. سیر کردن شصت فقیر یا دادن یک مد^۱ طعام به هر یک از آن‌ها.

مواردی که هم قضای روزه و هم دادن یک مد طعام به فقیر واجب است.

- شخص به خاطر عذری (مثل سفر)، روزه نگرفته و قضای آن را هم بعد از برطرف شدن عذر تا رمضان سال بعد عمداً به جا نیاورده است. باید هم قضای روزه و هم یک مد طعام به فقیر بدهد. و چنان‌چه قضای روزه را چند سال به تاخیر اندازد می‌باشد از خاطر روزه سال اول علاوه بر روزه قضای روزه، یک مد طعام به فقیر داده و برای سالهای بعد فقط قضای روزه را به جا اورد.

- زنی که طفل شیر می‌دهد و شیر او کم است چنان‌چه روزه گرفتن برای او و یا طفلی که شیر می‌دهد ضرر داشته باشد باید روزه را قضای نموده و برای هر روز، یک مد طعام به فقیر بدهد.

- زنی که وضع حملش نزدیک است چنان‌چه روزه برای او و حملش ضرر داشته باشد باید روزه نگیرد و برای هر روز، علاوه بر قضای روزه یک مد طعام هم پردازد.

نکته:

- کسی که باید برای هر روز یک مد طعام به فقیر بدهد، می‌تواند کفاره چند روز را به یک فقیر بدهد.

^۱ یک مد طعام برابر است با ده خورد یا ۷۵۰ گرم که از گندم یا جو یا آرد یا نان و مانند آن‌ها پرداخت می‌شود.

♦ در چه مواردی قضا و کفاره واجب است؟

۱. کسی که با اختیار و عمداً روزه ماه رمضان را با کار حلالی چون خوردن غذا، آشامیدن آب و... باطل می‌کند باید علاوه بر قضای روزه، کفاره (یکی از سه مورد کفاره) را هم پرداخت نماید.
۲. اگر شخصی عمداً به خدا و پیامبر اکرم ﷺ و ائمه علیهم السلام نسبت دروغی را بدهد و بداند که این کار حرام است علاوه بر قضای روزه، کفاره نیز باید پردازد.
۳. اگر شخصی عمداً روزه ماه رمضان را نگیرد باید قضای آن را بهجا آورد و کفاره آن را هم پردازد (دو ماه روزه یا اطعام شصت فقیر و یا آزاد کردن یک بنده).
۴. اگر روزه‌دار با کار حلالی مثل آب نوشیدن روزه خود را باطل کند، سپس کار حرامی (خوردن یک غذای حرام) را مرتكب شود قضای روزه واجب شده و انجام دادن یکی از موارد کفاره کافی است.
۵. کسی که نمی‌دانسته روزه بر او واجب است و روزه نگرفته مثل کودکان در اوایل بلوغ (به تکلیف رسیدن) تنها قضای روزه بر آن‌ها واجب می‌شود و کفاره‌ای به آن‌ها تعلق نمی‌گیرد.
۶. اگر روزه‌دار به گفته کسی که می‌گوید مغرب شده افطار نماید و بعد بفهمد مغرب نبوده است قضا و کفاره روزه بر او واجب می‌گردد.
۷. اگر روزه‌دار با کار حرامی که یا در اصل حرام باشد مثل شراب و یا به جهتی حرام شده باشد مثل خوردن غذایی که برای بدن ضرر دارد؛ روزه خود را باطل کند علاوه بر قضای روزه، کفاره جمع (هر سه مورد کفاره) هم بر او واجب می‌گردد.

♦ در چه مواردی تنها پرداخت یک مُد طعام کافی است؟

۱. کسی که بواسطهٔ پیری، روزه گرفتن برایش دشوار است و بعد از رمضان هم نمی‌تواند روزه بگیرد.
۲. فردی که بیماری دارد و بسیار تشنگ می‌شود و روزه گرفتن برایش سختی دارد و بعد از رمضان هم نمی‌تواند قضای آن را بهجا آورد.
۳. روزه‌دار به خاطر بیماری نتواند روزه بگیرد و بیماری او تا چند سال طول بکشد به غیر از سال آخر که باید قضای آن بهجا آورده شود برای روزه بقیه سال‌ها تنها دادن یک مد طعام (برای هر روز) کافی است.

♦ احکامی کلی در باره کفاره روزه:

۱. شخص روزه‌دار نباید در انجام کفاره کوتاهی نماید و لیکن انجام فوری آن هم لازم نمی‌باشد.
۲. کفاره‌ای که بر شخص واجب شده و چند سال از آن گذشته و هنوز آن را انجام نداده است چیزی برکفاره اولیه اضافه نمی‌شود.
۳. کسی که باید برای هر روز یک مدد طعام به فقیر بدهد می‌تواند چند کفاره را به یک فقیر بدهد.

فعالیت

شاگردان به دو گروه تقسیم شده هر گروه حداقل سه سوال همراه با جواب از متن درس طرح نموده سوال‌های شان را بر روی تخته بنویسند. سپس هر گروه سوال‌های خود را خوانده یک گروه دیگر پاسخ آن را بگوید.

ارزش‌یابی

۱. کفاره یعنی چه؟

۲. انواع کفاره را نام ببرید؟

۳. یک مدد برابر با چند گرام است؟

۴. هر یک از موارد زیر چه حکمی دارد؟

الف) کسی که بخاطر سفر روزه نگرفته و قضای آن را هم تا رمضان سال بعد انجام نداده...
ب) بیماری که بسیار تشنه می‌شود و روزه گرفتن برای او مشقت دارد و بعداً هم نمی‌تواند روزه بگیرد...

کارخانه‌گی

متن درس را برای خانواده بخوانید و در باره مواردی از آن، که تا به حال برای آن‌ها اتفاق افتاده صحبت کنید.

راههای اثبات اول ماه

هدف: آشنایی با احکام رؤیت هلال ماه نو
پرسش

۱. آیا راههای اثبات اول ماه را می‌دانید؟

خداوند متعال، جهان پیرامون ما را چنان شگفت و زیبا آفریده که عقل آدمی از درک رازها و رمزها و عظمت آن عاجز و ناتوان است.

یکی از این شگفتی‌ها، آفرینش ماه (قمر) است.

همه میدانیم که ماه از خود نوری ندارد و منعکس کننده نور خورشید است. بنابراین هر قسمت از ماه که در مقابل نور خورشید قرار گیرد روشن و طرف دیگر ماه که پشت نور است تاریک به نظر می‌رسد.

رؤیت هلال (ماه نو) و اثبات آغاز ماه، یکی از مواردی است که به کسب دانش و آگاهی نیاز دارد. از آنجایی که مسأله تشخیص حلول ماه نو و رؤیت آن نقش مهمی در عبادات ما از جمله «روزه» دارد لازم است که ما نیز دانش و آگاهی خود را در آن زمینه، افزایش داده با احکام و شرایط آن آشنایی بیشتری پیدا نماییم.

راههای اثبات اول ماه

۱. خود شخص ماه را ببیند.

۲. حاکم شرع حکم کند که «اول ماه» است.

۳. دو مرد عادل به دیدن ماه نو، شهادت بدھند. و شهادت آنها مخالف گفته یکدیگر نباشد.

۴. عده‌ای به دیدن ماه نو شهادت بدھند و گفته آن افراد مورد اطمینان و یقین باشد.

۵. سی روز از اول ماه شعبان بگذرد تا اول ماه رمضان ثابت شود و سی روز نیز از اول رمضان گذشته باشد تا اول ماه شوال اثبات گردد.

احکام رؤیت هلال ماه نو

۱. اول ماه نو با پیش‌گویی منجمین ثابت نمی‌گردد مگر اینکه بتوان به گفته آنان یقین و اطمینان پیدا کرد.

۲. بلند بودن جای ماه در آسمان و یا دیر غروب کردن آن دلیل بر این نیست که «شب قبل، شب اول ماه» بوده است.

۳. اگر اول ماه برای شخصی ثابت نشود و او روزه نگیرد و بعد ثابت شود که روز قبل، «اول ماه» بوده در آن صورت باید روزه آن روز را قضا نماید.

۴. روزی را که مشخص نیست آخر رمضان است یا اول شوال، باید روزه گرفت و چنان‌چه در وسط روز مشخص شود که اول شوال بوده، باید افطار نمود.

۵. اگر «رؤیت ماه» در یک شهر ثابت شود در تمام شهرهای «هم افق» با آن شهر هم، اول ماه می‌باشد.

۶. اول ماه به تلفن و تلگراف و... ثابت نمی‌شود مگر اینکه، شهرهایی که بین آن‌ها تماس برقرار شده، هم افق بوده و نزدیک هم باشند و خبر آن‌ها هم با توجه به حکم حاکم شرع یا شهادت دو مرد عادل باشد.

۷. در صورتی گفته دو عادل برای رؤیت هلال ماه موثق است که:

الف- توصیفی که در مورد رؤیت ماه ارائه می‌کنند مخالف یکدیگر نباشد.

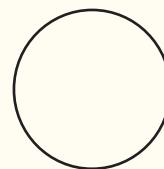
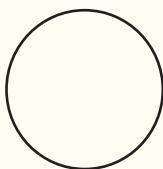
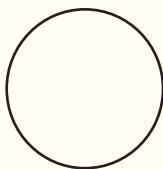
ب- در صورتی که این دو عادل معارض نداشته باشد.

۸ اگر زندانی نتواند به آغاز ماه رمضان یقین کند باید به «گمان» عمل نماید و اگر بتواند «گمان قویتر» داشته باشد نمی‌تواند به «گمان ضعیف تر» عمل نماید؛ در صورتی

که عمل به «گمان» میسر نباشد می‌تواند «یک ماه» را به صورت احتمالی روزه بگیرد و چنان‌چه بعد مشخص شود که روزه‌اش قبلاً از رمضان بوده باید روزه‌ها را قضا نماید و اگر روزه‌اش بعد از رمضان بوده روزه‌اش صحیح است.

در دوایر زیر سه حالت از حالت‌های ماه را که تا اکنون دیده‌اید ترسیم نمایید.

۱. آیا دو شهری که نزدیک به هم هستند می‌توانند در یک شب، هلال ماه را رؤیت نمایند چرا؟

۲. کدام یک از موارد زیر در اثبات هلال ماه صحیح نیست؟

الف) دو نفر شخص عالم به دیدن هلال ماه نو شهادت بدھند.

ب) سی روز از اول شعبان گذشته باشد تا اول ماه رمضان ثابت شود.

ج) حاکم شرع به «حلول ماه نو» حکم دهد.

۳. آیا اول ماه از طریق تلفن ثابت می‌شود چرا؟

پیامون فواید و زیبایی‌ها و تاثیرات ماه چند سطر بنویسید.

فطره روزه

هدف: آشنایی با احکام فطره روزه

پرسش: آیا احکام فطره روزه را می‌دانید؟

پس از پایان یافتن ماه مبارک رمضان، در شب عید فطر یعنی شب اول ماه شوال کسانی که شرایط زیر را داشته باشند باید زکاتی را پرداخت نمایند که به آن «فطره روزه» یا «زکات فطره» می‌گویند.

۱. بالغ باشد.

۲. عاقل باشد.

۳. بنده کسی نباشد.

۴. فقیر نباشد.

۵. بیهوش نباشد.

شخص روزه‌داری که به هنگام غروب شب عید فطر، شرایط فوق را داشته باشد، باید برای خود و کسانی که در آن زمان نان خور او هستند به مقدار یک صاع (سه کیلو گرام) از خوراک معمول شهر، مثل گندم، جو، جواری، کشمش و یا خرما و امثال آن، که مصرف آن در بین مردم شهر معمول است به شخص مستحق بدهد و کسانی که نماز عید می‌خوانند باید فطره روزه را قبل از نماز بپردازنند.

شرایط گیرنده فطره روزه

۱. به فقیر و کسی که مخارج سال خود و عیالش را ندارد، داده شود.

۲. به شخص مسکین (کسی که وضعیت زندگی و معیشتی او از فقیر بدتر است) پرداخت شود.

۳. طفل و دیوانه نباشد. در این صورت سرپرست و ولی او می‌تواند فطره روزه را دریافت نماید.

۴. به صورت آشکارا معصیت نکند؛ به طور مثال: شرابخوار و تارک نماز نباشد.

♦ احکامی پیرامون جنس فطره روزه

۱. گندم یا چیز دیگری که به عنوان فطره روزه داده می‌شود باید خالص باشد و با جنس دیگر یا خاک مخلوط نشده باشد و اگر مخلوط بود باید شرایط زیر را دارا باشد.
  - خالص آن به یک صاع برسد.
  - بدون جداکردن قابل استفاده باشد.
  - جداکردن آن زحمت زیاد نداشته باشد.

۱. روزه‌دار نمی‌تواند برای فطره روزه یک نفر، نصف صاع را از یک جنس (گندم) و نصف دیگر را از جنس دیگر (جو) بپردازد.

۲. روزه‌دار نمی‌تواند برای فطره روزه، نصف صاع را از جنسی که بهای آن دو برابر جنس معمول آن است به جای یک صاع، در نظر گرفته و بپردازد؛ مثلاً نصف صاع از گندم گران‌قیمت را بجای یک صاع از گندم معمولی پرداخت کند.

۳. کسی که فطره روزه چند نفر را بر عهده دارد می‌تواند فطره روزه بعضی را از یک جنس و فطر روزه دیگری را از جنس دیگر بپردازد.

احکامی در مورد فطره روزه

۱. در پرداخت فطره روزه باید خویشان و همسایگان و اهل علم و فضل بر دیگران مقدم باشند.

۲. پرداخت فطره روزه باید بعد از اتمام ماه رمضان (غروب خورشید شب عید فطر) باشد و نه قبل از رمضان یا در خود رمضان.

۳. کسانی که نماز عید می خوانند باید فطره روزه را قبل از نماز بپردازنند و در غیر آن برای پرداخت فطره تا ظهر عید فرصت دارند.
۴. روزه دار نمی تواند فطره روزه را به کسی که آن را در راه معصیت مصرف می نماید بپردازد.
۵. اگر کسی که فطره روزه دیگری را بر عهده دارد فطره روزه را نپردازد تکلیفی برخود شخص واجب نیست.
۶. اگر شرایط وجوب فطره روزه برای شخصی، تا قبل از غروب شب عید فطر وجود نداشته باشد فطره روزه بر او واجب نیست اما چنانچه تا قبل از ظهر روز عید، شرایط فراهم شود فطر روزه بر او هم واجب می شود و باید بپردازد.
۷. کسی که پیش از غروب عید، صاحب اولاد می شود و یا ازدواج می کند باید فطره روزه اولاد و همسر خود راهم بپردازد.
۸. اگر پیش از غروب شب عید، بچه بالغ شود، یا دیوانه عاقل گردد و یا فقیر غنی شود در صورتی که شرایط وجوب فطره روزه را دارا باشد، باید فطره روزه را بپردازد.
۹. مهمانی که پیش از غروب خورشید بر صاحب خانه وارد می شود و نانخور او به حساب می آید فطره روزه اش نیز بر عهده صاحب خانه است.

***

شاگردان در دو گروه برای موضوعاتی: «شرایط افراد پرداخت کننده فطره روزه» و «مصارف فطره روزه» هر کدام یک چارت تهیه نموده و آن را برای صنف ارائه نمایند.

۱. مقدار فطره روزه ... می‌باشد.
۲. جنس فطره روزه، معمولاً از ... می‌باشد.
۳. آیا می‌توان جنس ناخالصی مثل گندم مخلوط با خاک زیاد را به عنوان فطره روزه پرداخت کرد؟ چرا؟
۴. آیا برای طفلی که پیش از غروب شب عید متولد می‌شود فطر روزه‌ای بر ولی او واجب می‌شود؟
۵. فطره روزه در کدام یک از اوقات زیر واجب می‌گردد؟
  - الف) قبل از غروب شب عید فطر
  - ب) همزمان با غروب شب عید
  - ج) بعد از غروب شب عید
  - د) طلوع آفتاب روز عید

با مراجعه به توضیح المسایل مراجع تقلید و یا با کمک افراد آگاه، احکام دیگری را در مورد فطره روزه پیدا نموده در کتابچه‌های تان بنویسید.

اهمیت حج

هدف: آشنایی با اهمیت حج
پرسش‌ها

۱. در تصویر زیر چه می‌بینید؟
۲. شما حج را چگونه عبادتی می‌دانید؟

(... وَلِلَّهِ عَلَى النَّاسِ حِجُّ الْبَيْتِ مَنِ اسْتَطَاعَ إِلَيْهِ سَبِيلًا وَمَنْ كَفَرَ فَإِنَّ اللَّهَ غَنِيٌّ عَنِ الْعَالَمِينَ؛ وَبِرَاهِيْنَ خَدَا، حِجُّ خَانَهُ (کعبه))

بر مردم واجب است و بر کسی که می‌تواند راهی به سوی آن بیابد و کسی که کفر بورزد یقیناً که خداوند از جهانیان بی‌نیاز است.)

(سوره آل عمران، آیه ۹۷)

حج در لغت یعنی قصد کردن و غلبه نمودن و در اصطلاح یعنی زیارت خانه خدا در زمان‌هایی خاص و با اعمال و شرایطی خاص که برای آن معین گشته است.

حج یکی از مهم‌ترین شعایر مذهبی ما مسلمانان است که جزوی از فروع دین ما به شمار می‌رود و بر هر فرد مسلمانی که شرایط آن را داشته باشد، برای یکبار در طول عمرش، واجب می‌گردد.

در مراسم حج، لباس‌ها همه یک شکل، ساده و یک رنگ می‌باشد؛ سادگی آن نشان دهنده پشت کردن به تجملات دنیا است و سفیدی آن نشان دهنده پاکی و صافی از هرگونه آلودگی، گناه و انحراف و ناراستی است.

پرسش

❖ حج در کجا انجام می شود؟

❖ آیا حج خانه خدا زمان خاصی دارد؟

حج و زیارت خانه خدا در شهر مکه انجام می شود؛ شهر مکه از شهرهای قدیمی و کهن به شمار می رود که تاریخ شکل گیری آن به زمان حضرت ابراهیم علیہ السلام و فرزند گرامی شان حضرت اسماعیل علیہ السلام باز می گردد. حضرت ابراهیم علیہ السلام خانه کعبه را به امر خداوند سبحان و به کمک فرزندش حضرت اسماعیل علیہ السلام بنا کرد و از آن پس، اندک اندک مردم از اطراف و اکناف به دور این خانه مقدس جمع گشته و مسکن گردیدند و بدین ترتیب شهر مکه به خاطر وجود خانه مقدس کعبه شکل گرفته و رونق یافت. مردم از سراسر شبه جزیره عربستان برای زیارت آن خانه مقدس گردهم آمدند و پیروان حضرت ابراهیم خلیل علیہ السلام که (حنیف) نامیده می شدند در این مکان مقدس به پرستش خدای یکتا می پرداختند.

با ظهور دین مقدس اسلام، پیامبر اکرم علیہ السلام خانه کعبه را از وجود بتهای که بت پرستان مکه در آن نهاده بودند و به جای پرستش خداوند یگانه به پرستش آنها می پرداختند پاک نمود تا خانه کعبه، که خانه خدا است؛ چنان که خداوند متعال فرموده است مکان عبادت و اطاعت او باشد و نه غیر او؛ بدین ترتیب، مسلمانان، هر ساله به زیارت خانه خدا می شتابند و هر فرد مسلمان که شرایط آن را داشته باشد موظف است که در طول عمر خود، یک بار حج واجب را به جا آورد.

حج هر ساله در ماه ذیحجه (آخرین ماه قمری) انجام می گردد و میلیون‌ها مسلمان از سراسر جهان، از اقوام، ملیت‌ها، زبان‌ها و نژادهای مختلف، در شهر مکه برای زیارت خانه خدا (کعبه) گردهم می‌آیند و خدای بزرگ را با ذکر «لَيْكَ اللَّهُمَّ لَيْكَ» به یگانگی و وحدانیت می خوانند و عبادت حج را به جا می آورند.

حج عبادتی است که علاوه بر بعد معنوی از نظر مادی هم قابل توجه می باشد زیرا برای انجام این عبادت با شکوه و انسان ساز، داشتن توانایی، به ویژه توانایی مالی از اهمیت ویژه‌ای برخوردار است و چنان‌چه در قرآن کریم آمده است **وَلِلَّهِ عَلَى النَّاسِ شَرْطٌ** اجرای این عبادت، داشتن استطاعت (توانایی) است و شرایطی دیگر که در درس‌های بعدی ذکر خواهد شد.

حج از جمله عباداتی است که علاوه بر بعد فردی، جنبه اجتماعی آن نیز قابل ملاحظه

است. در مراسم عبادی حج، حاجی خود را از تعلقات و وابستگی‌های مادی و دنیاگی می‌رهاند و دوشادوش دیگر حاجیان حاضر در مراسم، به عبادت می‌پردازد و این باعث می‌شود تا حاجی با فیض بردن از معنویت این عبادت در بازگشت از سفر حج، با وجود تزکیه شده و پاک از گناهان، زندگی نماید چراکه حاجی مهمان خدا است و مکان این ضیافت خانه خدا است بنابراین کسی که حج را با مفهوم و معنای حقیقی بهجا می‌آورد تحول و دگرگونی عمیق و مثبتی را در زندگی خود مشاهده خواهد نمود.

از سوی دیگر با توجه به اینکه در این مراسم بزرگ عبادی، مسلمانان از سراسر جهان، حضور می‌یابند و همه یک‌دل و یک‌زبان و متحده، خدای یکتا را می‌ستایند، می‌توان حضور باشکوه آنان را نشانه یک‌پارچگی، اتحاد و برادری آنان دانست که بدین ترتیب حضور هر ساله آنان در میعادگاه حج، پیمان دوباره آنان با خداوند متعال در بندگی و فرمانبرداری از او است و اعلام مجدد وحدت، برابری و برادری جامعه اسلامی و این مسئله باعث خواهد شد که مسلمانان در هر حادثه و پیشامدی به یاری و مساعدت یکدیگر بشتابند و یار و یاور هم باشند.

شاگردان متن درس را دقیق مطالعه نموده و در مورد حج و زیارت خانه خدا در چند سطر بنویسند.

۱. حج را تعریف کنید؟
۲. حج واجب را حج... می‌نامند.
۳. زمان حج... است.
۴. هر یک از موارد زیر چه مفهومی دارد?
الف: یک شکلی لباس احرام:
ب: سادگی لباس احرام:
۵. حج کردن چه تأثیراتی را در پی دارد؟

آیه یا حدیثی در مورد حج پیدا نموده در کتابچه‌هایتان بنویسید.

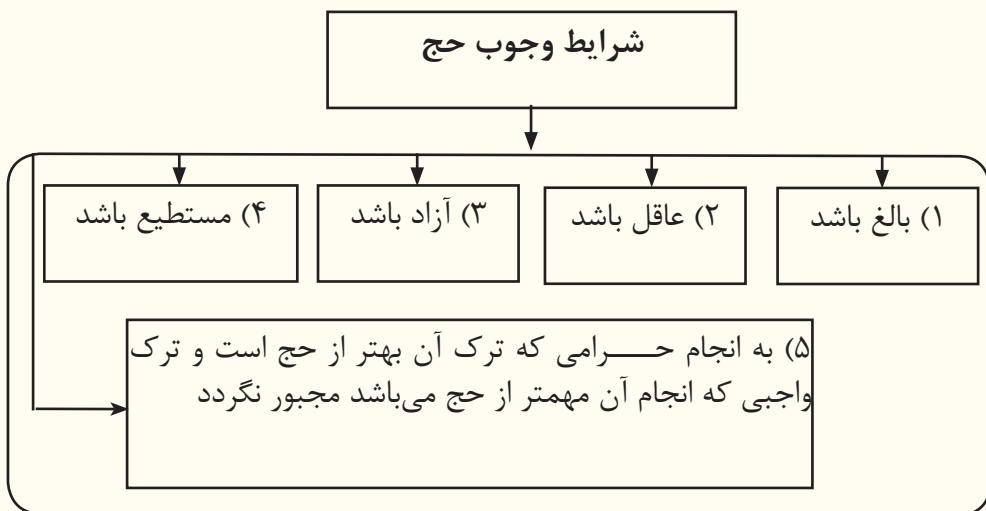
شرایط وجوب حج

هدف: شناخت شرایط وجوب حج و احکام آن
پرسش‌ها

۱. حج بر چه اشخاصی واجب می‌شود؟

۲. شرایط واجب شدن حج چیست؟

حج، زیارت خانه خدا است که با وجود شرایطی خاص و انجام اعمالی ویژه در زمان و مکانی مشخص، واجب می‌گردد.

شرح

- بلوغ: حج کردن بر کسی واجب است که بالغ شده باشد بنابراین بر کودک واجب نیست.
- عقل: عاقل بودن یکی دیگر از شرایط وجوب حج است یعنی در نتیجه دیوانه واجب‌الحج نمی‌گردد.
- آزاد باشد: برده و بنده کسی نباشد.
- مستطیع باشد: یکی دیگر از شروط واجب شدن حج، داشتن توانایی (استطاعت) است که آن هم به انواع زیر تقسیم می‌شود:

- ۱- استطاعت زمانی: شخصی که قصد حج دارد باید زمان کافی برای انجام وظایف و اعمال حج داشته باشد.
- ۲- استطاعت جسمی: برای انجام وظایف حج، داشتن صحت و سلامت بدن از شروط اصلی آن می‌باشد چرا که شخصی بیمار و ناتوان نمی‌تواند وظایف و احکام حج را صحیح و درست بجا آورد بنابراین کسانی که دیگر شروط را دارند و تنها از توانایی جسمی برخوردار نیستند باید نایب بگیرند.
- ۳- استطاعت از نظر راه و مسیر حج: کسانی که قصد سفر حج را دارند باید این مسئله را در نظر بگیرند که تنها دارا بودن دیگر شرایط استطاعت، کافی نیست بلکه در صورت نامن بودن راه و به خطر افتادن جان، مال و آبروی شخص، وجوب حج در آن شرایط از بین می‌رود.
- ۴- استطاعت مالی: در استطاعت مالی داشتن این موارد ضروری است:
- الف - داشتن مخارج رفت و برگشت به حج.
  - ب - داشتن مخارج ضروریات زندگی.
  - ج - داشتن شغل یا مسلک یا راه کسب دیگری که پس از برگشت، در زندگی با سختی معیشتی مواجه نگردد.
  - د - داشتن مخارج کسانی که تحت تکفل اوست.

◆ چند حکم!

۱. اگر مخارج رفت و برگشت و مصارف زندگی شخص و افراد تحت تکفلش را به او بیخشند تا حج نماید و او از گفتئ آنان اطمینان داشته باشد، حج بر او واجب می‌گردد. اگر چه قرض داشته باشد و در برگشت هم مالی نداشته باشد که بتواند با ان زندگی خود و افراد تحت تکفل خود را بپردازد.

۲. اگر کسی مستطیع شده باشد ولی حج نکند و بعد به خاطر شرایطی چون پیری، مرض یا ناتوانی نتواند حج نماید و به انجام حج در آینده هم امیدی نداشته باشد باید

شخص دیگری را از سوی خود به حج بفرستد.

۳. کسی که نیازش به مسکن جز با خانه ملکی بر طرف نمی‌شود وقتی حج بر او واجب می‌شود که توانایی تهیه خانه را هم داشته باشد.

فعالیت

شاگردان درباره مهم‌ترین نکات درس به صورت گروهی بحث نمایند.

ارزش‌یابی

۱. شرایط وجوب حج را نام ببرید.
۲. حج در کدام یک از موارد زیر واجب می‌گردد؟
  - الف) کسی که از زمان تولد تکلیف روحی داشته و دیوانه به شمار می‌رود.
  - ب) کسی که مخارج رفت و برگشت و مصارف زندگی خود و افراد تحت تکلف خویش را قبیل و بعد از سفر داشته باشد و به سختی نیافتد.
  - ج) کسی که مجبور است از منطقه یی جنگی بگذرد.
  - د) کسی که بعد از حج به فقر و سختی دچار می‌شود

کارخانه‌گی

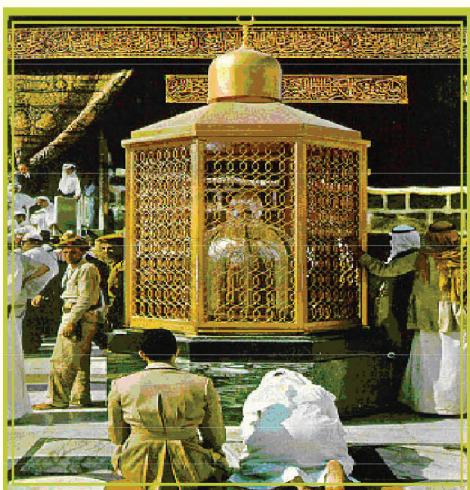

با مراجعه به توضیح المسائل و یا افراد آگاه برخی دیگر از احکام حج را پیدا نموده در کتابچه‌هایتان بنویسید.

اقسام حج

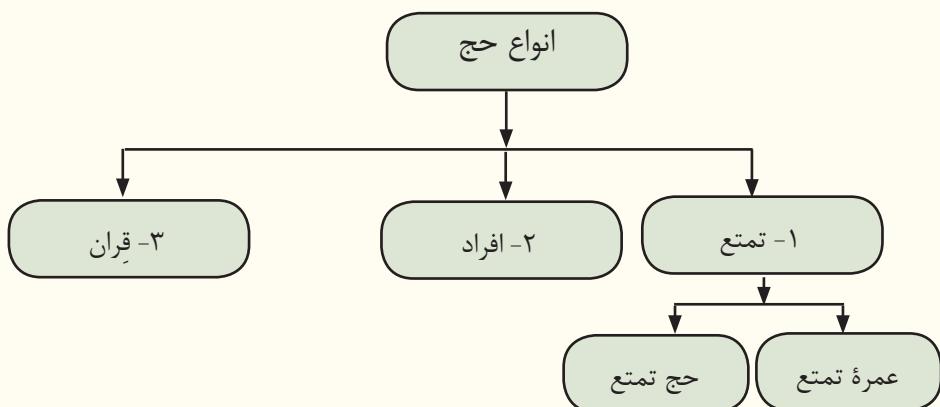
هدف: آشنایی با اقسام و اعمال حج
پرسش‌ها

۱. آیا انواع حج را می‌دانید؟
۲. آیا با اعمال حج تمتع آشنایی دارید؟
۳. آیا می‌دانید «وقوف در عرفات» در چه مرحله‌ای از مراسم حج تمتع انجام می‌شود؟

آنچه که شما در تصویر می‌بینید مقام حضرت ابراهیم علیه السلام است که در کنار خانه کعبه واقع شده و به هنگام حج مورد زیارت حجاج، قرار می‌گیرد.

حج از نظر موقعیت و محل سکونت فرد مسلمان به سه نوع، تقسیم‌بندی می‌شود؛ چارت زیر، این تقسیم‌بندی را برای شما نمایش می‌دهد.

۱- حج تمنع: این حج که حج واجب نامیده می‌شود طبق شرایطی که در درس قبل

بدان اشاره شد بر هر فرد دارای شرایط، برای یک بار در طول عمرش، واجب می‌گردد.
این حج خود به دو نوع تقسیم می‌شود که عبارت است از «عمره تمنع» و «حج تمنع». همچنین واجب است که «عمره تمنع» را قبل از «حج تمنع» بهجا آورند:
حج و عمره تمنع هر کدام، اعمال و مناسک خاص خود را دارند که در درس آینده بیان خواهد شد.

۲ - افراد: این حج فرضه‌ای است مستقل از حج تمنع، و بر کسانی واجب می‌شود که فاصله محل سکونت آن‌ها تا شهر «مکه» کمتر از شانزده فرسخ باشد.

♦ حج افراد چه تفاوتی با حج تمنع دارد؟

به طور کلی، حج افراد از نظر اعمال؛ شبیه حج تمنع است تنها در مواردی محدود تفاوت دارد که از آن جمله می‌توان به موارد زیر اشاره نمود.

- حج تمنع باید متصل به عمره و بعد از آن باشد در صورتی که حج افراد می‌تواند متصل به عمره و در یک سال نباشد.

- در حج تمنع انجام قربانی واجب است اما در حج افراد، قربانی لازم نیست.

- در حج افراد می‌توانیم «طواف» و «سعی» را بر «دو وقوف در عرفات و مشعر» مقدم نماییم در حالیکه در حج تمنع ممکن نیست.

- احرام حج تمنع باید از مکه انجام شود اما احرام حج افراد چنین، نمی‌باشد.

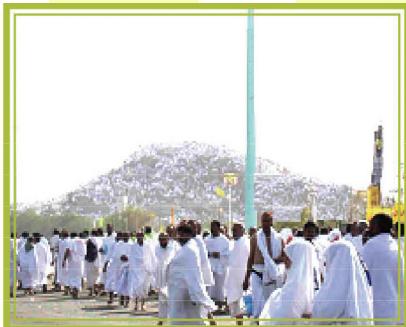
۳ - قرآن: حج «قرآن» در تمام جهات با حج «افراد» یکسان است مگر انکه در حج «قرآن» به هنگام احرام، شخص مکلف باید قربانی را همراه داشته باشد و بدین جهت «قربانی» بر او واجب می‌شود. و حاجی، مکلف است که بر «قربانی» علامت بگذارد.

مناسک حج

برای این فرضه لازم است که ابتدا حج «عمره تمنع» انجام شود و سپس «حج تمنع» و این دو، از یکدیگر جدا نیستند. بنابراین در ابتدا اعمال «عمره تمنع» و سپس اعمال «حج تمنع» را به طور خلاصه، بیان می‌نماییم.

اعمال عمره تمتع عبارت است از

- ۱- رفتن به «میقات» برای احرام بستن به طور مثال از مسجد شجره یا جحفة.
- ۲- رفتن به «مسجد الحرام» برای انجام طواف و نماز طواف.^۲
- ۳- انجام «سعی» بین صفا و مروه.
- ۴- انجام «قصیر» و تمام کردن اعمال عمره تمتع.

اعمال حج تمتع عبارت است از

- ۱- حاجی در «مکه» به احرام «حج تمتع» محرم می‌گردد.
- ۲- در روز عرفه (نهم ذیحجه) برای «وقوف در عرفات» به «عرفات» می‌رود.
- ۳- در شب عید قربان برای «وقوف در مشعر» به «مشعر الحرام» می‌رود.
- ۴- روز عید قربان، برای «رمی جمره عقبه» و «قربانی» و «حلق یا تقصیر» به «منا» می‌رود.

❖ حاجی بعد از سه عملی که در روز عید قربان انجام می‌شود یکی از این دو مرحله را پیگیری می‌نماید.

الف- برای «بیوته» در «منا» می‌ماند.

ب- برای ادامه اعمال به «مکه» می‌رود.

۵- به مکه می‌آید و برای انجام «سه عمل» روز عید، ابتدا برای «طواف حج» و «نماز طواف» به مسجدالحرام می‌رود.

- ۶- سپس برای انجام «سعی» بین صفا و مروه به مسعی می‌رود.
- ۷- آنگاه برای «طواف نساء» و «نماز آن» به مسجدالحرام باز می‌گردد.
- ۸- بعد از تمام کردن اعمال فوق، برای بیوتة شبهای ۱۱ و ۱۲ در «منا» و

۱ میقات: به مکانی گفته می‌شود که برای انجام عملی خاص، معین شده باشد به مکان احرام بستن در حج میقات می‌گویند.

۲ طواف: هفت دور به دور خانه خدا گشتن

«رمی جمرات سه گانه» در روزهای ۱۱ و ۱۲ به «منا» برمی‌گردد.

۹- بعد از ظهر روز دوازدهم حجاج از منا خارج می‌شوند و اعمال حج به پایان می‌رسد.

نکته: کسانیکه تا اکنون، اعمال مکه (طواف حج، نماز طواف، سعی و طواف نساء) را انجام نداده‌اند پس از برگشتن به مکه، آن اعمال را بهجا می‌اورند.

شاگردان به صورت گروه‌های سه‌نفری درباره اقسام حج و اعمال حج با هم گفتگو نمایند.

۱. انواع حج را از نظر موقعیت و مکان سکونت حاجی نام ببرید؟
۲. در حج تمتع، کدام یک از اعمال زیر در روز عید قربان انجام می‌شود؟
الف- وقوف در عرفات و مشعر و سعی صفا و مروه
ب- رمی جمره، قربانی، تقصیر
ج- وقوف در مشعر، سعی صفا و مروه، طواف
۳. بستن احرام در عمره تمتع در چه مکانی انجام می‌شود؟
۴. نماز و طواف حاجی در «عمره تمتع» در چه مکانی بهجا آورده می‌شود؟

با کمک افراد آگاه و یا توضیح المسایل مراجع، چند مورد از احکام حج تمتع را در کتابچه هایتان بنویسید.

بخش آداب و اخلاق

(سیره و حدیث)

تقوا (۱)

هدف: شناخت اهمیت تقوا از نظر اسلام
پرسش‌ها

۱. تقوا چیست؟
۲. تقوا چه زمانی در وجود انسان تأثیر می‌گذارد؟

معنی تقوا

در لغت تقوا از ماده، وقایه به معنی کوشش در حفظ و نگهداری چیزی است. راغب در کتاب مفردات می‌گوید: وقایه به معنی نگهداری اشیاء است در برابر اموری که به آن‌ها زیان و آزار می‌رساند، و تقوا قرار دادن روح است در یک پوشش حفاظتی در برابر خطرها.^۱

در اصطلاح تقوا به معنای خویشندهای در برابر گناه است، که با ترک محرمات و مکروهات حاصل می‌گردد. به عبارت دیگر حفظ نفس از مخالفت اوامر و نواهی حق است. امام صادق علیه السلام در جواب کسی که از معنای تقوا سؤال کرد فرمود: انجام واجبات و ترک محرمات.^۲

اهمیت تقوا

تقوا از اهمیت زیادی برخوردار است، زیرا محور همه‌چیز در اسلام تقوا است، بهترین دلیل برای این گفته این است که دو صد و پنجاه مرتبه کلمه تقوا به صورت‌های مختلف در قرآن ذکر شده است. برای فهمیدن اهمیت تقوا به چند مطلب اشاره می‌شود.

۱. خداوند ﷺ اهل تقوا است: خداوند ﷺ در قرآن خود را اهل تقوا معرفی فرموده است. (**هُوَ أَهْلُ التَّقْوَىٰ وَأَهْلُ الْمَغْفِرَةِ**)^۳ او اهل تقوا و آمرزش است.

۲. پرهیزگاران محبوب خداوند ﷺ: خداوند ﷺ در قرآن می‌فرماید: «بَلَىٰ مَنْ أَوْفَى بِعَهْدِهِ وَاتَّقَىٰ فِإِنَّ اللَّهَ يُحِبُّ الْمُتَّقِينَ»^۴ آری، کسی که به پیمان خود وفا کند و پرهیزگاری پیشه نماید، (خدا او را دوست می‌دارد، زیرا) خداوند پرهیزگاران را دوست دارد.

۳. رئیس اخلاق: اگر انسان بخواهد خود را به زیور اخلاق آراسته سازد اول باید لباس

^۱ مفردات راغب ماده وقایه

^۲ سفینه البحار ج ۲ ص ۶۷۸

^۳ سوره مدثر ۵۶

^۴ سوره آل عمران ۷۶

تقوا را بپوشد زیرا که در احادیث از تقوا به عنوان بلندترین درجه اخلاقی نام برده شده

حضرت علی علیه السلام می فرماید (الْتَّقَى رَئِيسُ الْأَخْلَاقِ). پرهیزکاری ریس اخلاق است^۱

۴. بهترین توشه: خداوند ﷺ در قرآن می فرماید (فَإِنَّ خَيْرَ الرَّادِ التَّقْوِيِّ)^۲ حضرت علی علیه السلام هم در نهج البلاغه از تقوا به عنوان بهترین توشه نام می برد.^۳

۵. بهترین لباس: خداوند ﷺ می فرماید (البَاسُ التَّقْوِيِّ ذَالِكَ خَيْرٌ)^۴ لباس تقوا بهتر است.

۶. بهترین دژ: انسان برای در امان ماندن از دشمن دژ می سازد تا در زمانی که با حمله مواجه گردد از آن استفاده نماید. تقوا نیز خاصیتش این است که انسان را از حمله گناه حفظ می کند لذا حضرت علی علیه السلام در نهج البلاغه از پرهیزکاری به عنوان پناهگاه یا دژ مستحکمی نام می برد.^۵ حضرت علی علیه السلام در یک جمله زیبا می فرماید(بدانید ای بندگان خدا که تقوا قلعه ای محکم و شکست ناپذیر است، اما فجور و گناه حصاری است سُست و بی دفاع که اهلش را از آفات نجات نمی دهد و کسی که به آن پناهنده شود در امان نیست، بدانید انسان تنها به وسیله تقوا از گزند گناه مصون می ماند).

۷- داروی هردردی: حضرت علی علیه السلام می فرماید تقوا و ترس از خدا داروی درد، قلبها و بینا کننده کوری دلها و بهبود دهنده بیماری تنها و اصلاح فساد سینه ها و پاکیزگی چرک نفس ها و روشنی پوشش دیده ها و ایمنی ترس دلها است^۶

۸- گرامی بودن نزد خدا ﷺ: «إِنَّ أَكْرَمَكُمْ عِنْدَ اللَّهِ أَتْقِيْكُمْ»^۷ همانا گرامی ترین شما نزد خدا با تقواترین شماست. این آیه به ما می فهماند که نزد خداوند ﷺ فرق ندارد که انسان سیاه باشد یا سفید؛ عرب باشد یا غیر عرب؛ پول دار باشد یا بدون پول فقط تقوا داشته باشد که برتری انسان در تقوا است.^۸

نشانه های افراد با تقوا

اگر بخواهیم افراد با تقوا را بشناسیم در احادیث نشانه هایی برای آنان ذکر شده در

۱ نهج البلاغه حکمت / ۴۱۰

۲ بقره / ۱۹۷

۳ نهج البلاغه خطبه ۱۱۳

۴ اعراف / ۲۶

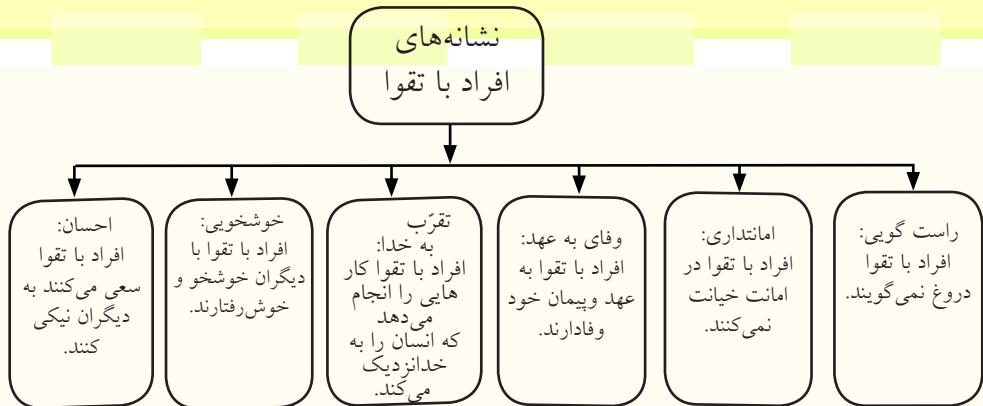
۵ نهج البلاغه خطبه ۱۵۶

۶ همان خطبه ۱۸۹

۷ سوره حجرات / ۱۳

۸ توجه: مضامین با لا در آیات: اعراف / ۹۶. بقره / ۵. و ۲۹. نساء / ۱۳۱. اعراف / ۲۶. اتفاق / ۲۹ و قصص / ۸۳ آمده

نمودار ذیل به آن نشانه‌ها دقّت کنید.^۱

فعالیت

شاگردان در گروه‌های ۴ نفری جواب سؤالات ذیل را پیدا نمایند.

۱. معنای تقوا از نظر لغت و اصطلاح چیست؟
۲. چگونه انسان با تقوا محبوب خداوند جَلَّ جَلَّ است؟
۳. بهترین زاد و توشه از نظر قرآن کدام است؟
۴. چه کسی از تقوا به عنوان دژ ارجمندی نام برده است؟

ارزش‌یابی

۱. جملات ذیل را تکمیل کنید
  - الف- راست‌گویی ...
  - ب- خوشخوی ...
۲. در آیه ۷۶ سوره آل عمران کدام یک از موارد ذیل اشاره شده است?
  - الف- وفای به پیمان و پرهیز کاری
  - ب- وفای به وعده و انجام واجبات

کارخانه‌گی

- ترجمه آیات ذیل را بنویسید
- (۱) إِنَّ اللَّهَ مَعَ الَّذِينَ اتَّقُوا وَالَّذِينَ هُمْ مُحْسِنُونَ (نحل ۱۲۸)
- (۲) وَلَوْ أَنَّ أَهْلَ الْقُرْبَى آمَنُوا وَاتَّقُوا لَفَتَحْنَا عَلَيْهِمْ بَرَكَاتٍ مِّنَ السَّمَاءِ وَالأَرْضِ (اعراف ۹۶)

^۱ الخصال ص ۴۸۳ حدیث

تقوا (۲)

هدف: آشنایی با مراحل، نقش و ویژگی‌های افراد با تقوا.
پرسش‌ها

۱. بالاترین مرحله تقوا کدام است؟
۲. چرا در اسلام به تقوا تأکید و سفارش شده است؟

مراحل تقوا

در روایات برای تقوا سه مرحله ذکر شده تا انسان مرحله اول و دوم را نه پیماید نمی‌تواند به مرحله سوم که بالاترین و مهم‌ترین مرحله است برسد در حدیثی از امام صادق علیه السلام سه مرحله تقوا به شرح ذیل ذکر شده.

الف - تقوای عوام الناس: اکثر مردم قسم اول را تشکیل می‌دهند و آن عبارت است از این که کارهای حرام را به خاطر که گرفتار عذاب جهنم نشود ترک می‌کنند.

ب - تقوای خواص: یک عده از انسان‌ها، کارهایی را که دارای شبیه است یعنی نمی‌داند که حرام است یا نه؟ به خاطر اینکه در حرام نیفتند ترک کند.

ج - تقوای خاص الخاصل: یک عده بسیار کمی از انسان‌ها این مرحله از تقوا را دارند و آن‌ها کسانی هستند که هر کاری انجام می‌دهند در راه خدا و از برای خدا است به این معنا که حتی پرهیزکردن‌شان از گناه هم برای خدا است.

نقش تقوا

۱. مانعیت از گناه: تقوا نقش و رول، برقیک موتر را دارد، همان‌گونه که برقیک نمی‌گذارد موتر در دره سقوط کند. تقوا هم انسان را از سقوط در آتش جهنم و عذاب الهی باز می‌دارد.

۲. وسیله سعادت: نقش دیگر تقوا این است که مانند ماشین موتر که باعث حرکت موتر می‌شود. تقوا هم انسان را به سعادت؛ کمال و خوشبختی می‌رساند. به همین دلیل از تقوا به عنوان مرکب راهوار نامبرده شده است. در حدیثی حضرت علی علیه السلام می‌فرماید (اما تقوا همانند مرکب‌های راهوار و آرامی است که صاحبانشان بر آن‌ها سوارند و زمامشان را بدست دارند و تا دل بهشت آنان را پیش می‌برند).^۱

حضرت علی علیه السلام در نهج البلاغه یک مقایسه بسیار زیبایی انجام داده می‌فرماید (بدانید

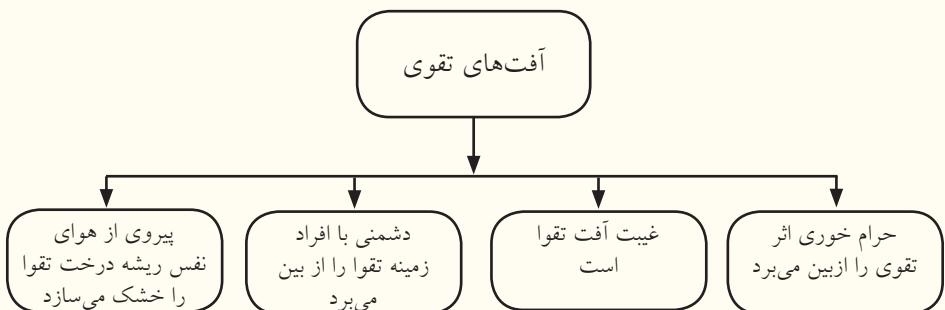
^۱ نهج البلاغه خطبه ۱۶/۱

گناهان همچون مرکب‌های سرکش است که گنه کاران بر آن‌ها سوار می‌شوند، و لجام‌شان گسیخته می‌گردد، و آنان را در قعر دوزخ سرنگون می‌سازد. اما تقوای مرکبی است راه‌وار و آرام که صاحبانش بر آن سوار می‌شوند، زمام آن‌ها را به دست می‌گیرند، و تا قلب بهشت پیش می‌تازند) ^۱ مطابق این تشییه لطیف، تقوای همان حالت خویشتن‌داری و کنترل نفس و سلط بر شهوات است، در حالی که بی‌تقوایی تسليم شدن در برابر شهوات سرکش و از بین رفتن هرگونه کنترل بر آن‌ها است.

ویژگی‌هایی افراد با تقوای: حضرت علی علیه السلام چند ویژگی مهم برای افراد با تقوای ذکر کرده است^۲

۱	متقین گفتارشان با عمل‌شان یکی هستند	در دین داری نیرومند هستند	۸
۲	رفتارشان با تواضع همراه هستند	در عبا دت فروتن هستند	۹
۳	لباس‌شان معمولی هستند	خشم خود را فرو می‌نشانند	۱۰
۴	دامن‌شان پاک هستند	خوبی‌های او به همه می‌رسند	۱۱
۵	چشم خود را از کارهای حرام می‌پوشانند	به کسی آزار نمی‌رسانند	۱۲
۶	دبیل رزق و روزی حلال هستند	مردم را به نامهای بد صدا نمی‌زنند	۱۳
۷	نرم خو و از سخن زشت پرهیز دارند	در برابر انسان‌های دیگر تکبر نمی‌ورزند	۱۴

آفت تقوای: قبلًا اشاره شد که تقوای خاصیت آب زلال را دارد که می‌تواند هرگونه کثافت و نجاست را پاک سازد. اگر آب آلوده شد خاصیت خود را از دست می‌دهد انسان هم اگر به گناه و کار خلاف آلوده شد ویژگی‌های که برای افراد با تقوای ذکر شده از دست می‌دهد. به نمودار ذیل توجه کنید.^۳

۱ نهج البلاغه خطبه

۲ همان خطبه

۳ منتخب ميزان الحكمه ج ۲ ص ۱۰۸۳

شاگردان دو نفری پاسخ سؤالات ذیل را پیدا نمایند.

۱. مهمترین مرحله تقوا کدام مرحله است؟
۲. چه رابطه بین تقوا و قبولی اعمال وجود دارد؟
۳. خداوند عزیز قرآن را مایه هدایت برای چه کسانی می‌دانند؟

۱. تقوا در وجود انسان نقش برشک را دارد یا نقش موثر یا هردو را؟
۲. تقوا خاص الخاص بهتر است یا عوام الناس؟

راستگویی

هدف: شناخت ارزش راستگویی دز زنده‌گی.

پر سش

۱. راستگویی چه تأثیر در شخصیت انسان دارد؟

مکتب راستی

راستگویی: عبارت است از گفتن حرف راست. به تعییر دیگر راستگویی صفت گفتار است معادل این واژه در عربی صدق است. راستگویی یکی از فضایل اخلاقی است که نزد دین و خرد از جایگاه ویژه‌ای برخوردار است. فطرت پاک انسان ایجاب می‌کند که آدم سالم و متعادل، دل وزبانش یکسو و هماهنگ باشد و آنچه را باور دارد بر زبان جاری کند. دلیل این امر این است که اسلام دین فطري است و صداقت نيز خواست فطرت است. بین دین داری و صدق در گفتار پيوند مستحکمی وجود دارد. به همین دليل در اسلام مورد سفارش واقع شده. و اساس نظم و انسجام و آرامش هر جامعه‌ای با تقوات آن امكان پذير است. به تعییر دیگر اين يك نوع درس است نياز به آموختن دارد. و ما به عنوان مسلمان که پاي بند به دستورات ديني خود هستيم. می‌توانيم اين درس را به خوبی از معلمین اين مکتب بیاموزيم و معلمین را که دين برای ما در اين زمينه معرفی کرده است عبارتند از:

۱. **خداؤند علیه السلام:** از نظر قرآن اولین معلم راستگویی خداوند متعال است. که قرآن می‌فرماید (**وَقَّمْتُ كَلِمَتُ رَبِّكَ صِدْقًا وَعَدْلًا**)^۱ و کلام پروردگار تو با راستگویی و عدالت به حد تمام رسید.

۲. **پیامبران الهی علیهم السلام:** یکی از ویژگیهای تمام پیامبران الهی علیهم السلام راستگویی آن‌ها است. به دليل داشتن همین ویژگی توانستند با موفقیت رسالت الهی را به پایان برسانند. امام صادق علیه السلام در حدیثی می‌فرماید «إِنَّ اللَّهَ لَمْ يَبْعَثْ نَبِيًّا إِلَّا بِصَدْقَةِ الْحَدِيثِ»^۲ خداوند هیچ پیامبری را بر نیانگیخت مگر با راستگویی، که یکی از نمونه‌هایی آن حضرت ابراهیم علیه السلام است (**وَأَذْكُرْ فِي الْكِتَابِ إِبْرَاهِيمَ إِنَّهُ كَانَ صِدِّيقًا نِبِيًّا**)^۳ در اين کتاب، ابراهيم را ياد کن که او بسيار راستگو و پیامبر {خدا} بود.

۳. **ولياء الهی:** اولياء الهی کسانی هستند که در اثر ايمان و اعمال صالح نزد خداوند علیه السلام

۱ انعام / ۱۱۵

۲ بحار الانوار ج ۷۱ ص ۲

۳ مریم

دارای مقام والایی هستند و خداوند ﷺ در قرآن یکی از ویژگی‌هایی آنان را راست‌گویی آن‌ها معرفی می‌کند (یا أَيَّهَا الَّذِينَ آمَنُوا أَتَقْوَ اللَّهَ وَكُونُوا مَعَ الصَّادِقِينَ) ^۱ ای کسانی که ایمان آورده‌اید از {مخالفت فرمان} خدا بپرهیزید و با صادقان {راست‌گویان} باشید.

آثار راست‌گویی

اگر راست‌گویی در زنده‌گی ما حاکم شود آثار و نتیجه بسیار خوبی برای ما دارد که به برخی از آن‌ها بطور اختصار اشاره می‌شود.

الف. اعتماد و اطمینان: انسان موجود اجتماعی است به این معنا که هر انسانی به دیگری نیازمند است و او به تنها‌یی نمی‌تواند تمام نیازمندی‌هایش را بر طرف سازد. رفع نیاز انسان بوسیله دیگران زمانی امکان پذیر است که در بین مردم راست‌گویی حاکم باشد تا افراد به یکدیگر اعتماد و اطمینان کنند. حضرت علی علیه السلام در حدیثی می‌فرماید (الصِّدْقُ صَلَاحٌ كُلُّ شَيْءٍ الْكِذْبُ فَسَادٌ كُلُّ شَيْءٍ) راست‌گویی سبب اصلاح هرچیز و دروغ سبب فساد هرچیز می‌شود.

در حدیث دیگری می‌فرماید (الْكَذَابُ وَ الْمَيْتُ سَواءٌ فَإِنْ فَضِّلَتِ الْحَيَّ عَلَى الْمَيْتِ الثَّقَهُ بِهِ فَإِذَا لَمْ يَوْقُنْ بِكَلَامِهِ فَقَدْ بَطَلَتْ حَيَاةُهُ^۲) دروغگو و مرده یکسان است، زیرا برتری انسان زنده بر مرده همان اعتماد به او است هنگامی که به گفتار او اعتماد نباشد زنده بودن او بی‌اثر است.

ب. مایه آبرو و شخصیت: یکی دیگر از آثار راست‌گویی این است که این صفت در انسان باعث می‌شود در جامعه آبرو و شخصیت کسب کرده همیشه سربلند زنده‌گی کند. حضرت علی علیه السلام می‌فرماید «عَلَيْكَ بِالصِّدْقِ فَمَنْ صَدَقَ فِي أَقْوَالِهِ جَلَّ قَدْرُهُ» ^۳ بر تو باد به راست‌گویی، زیرا کسی که در گفتارش صادق باشد مقام و منزلتش بزرگ می‌شود. درخت صداقت هم زمانی شکوفا می‌گردد که افراد جامعه صداقت را در خانه آموخته باشند.

ج. شجاعت و شهامت: از ویژگی‌هایی دیگری راست‌گویی این است که باعث شهامت انسان می‌گردد. افراد دروغگو همواره در زنده‌گی با حالت ترس و نگرانی از افشاشدن دروغ‌شان به سر می‌برد. اما افراد راست‌گو در هرجا قدم می‌گذارند با شجاعت است در هر جا حرف می‌زنند شهامت دارند.

۱ توبه ۹۱۱

۲ شرح غرر آمدی ج ۱ ص ۲۸۱

۳ همان ج ۲ ص ۱۳۹

۴ شرح غرر الحکم ج ۴ ص ۲۹۶

د. نجات از گناه: یکی از فضایل اخلاقی که باعث نجات انسان از معصیت و گناه می‌شود راست‌گویی است به این معنا که افراد راست‌گو از اینکه ممکن است به خاطر دروغ‌گویی مجبور شود که به این گناه خود اعتراف کند از اول تصمیم می‌گیرد که هرگز سراغ این گناه نرود. شخصی خدمت پیامبر ﷺ آمد و عرض کرد من گرفتار چهار گناه پنهانی (زن، شرب خمر، دزدی و دروغ) هستم و هر کدام را شما بفرمایید به خاطر شما ترک می‌کنم حضرت فرمود دروغ را ترک کن. یک روزی آن شخص در معرض افتادن به دام زنا قرار گرفت فکر کرد که بعد از این عمل اگر دروغ بگوییم پیمان خود را شکسته‌ام و اگر راست بگوییم حد شرعی دارد. یک روز دیگری تصمیم به سرقت گرفت باز همین فکر برای او پیدا شد به خدمت پیامبر ﷺ آمد عرض کرد یا رسول الله تمام راه‌های گناه را بر من بستی و من همه آن‌ها را ترک نمودم.^۱

۱. اوّلین معلم صدق و راست‌گویی چه کسی است؟
۲. چه ویژه‌گی باعث شد که پیامبران ﷺ در انجام رسالت الهی موفق گردند؟
۳. در آیه شریفه قرآن کدام پیامبر به صداقت و راست‌گویی توصیف شده است؟

به سؤالات ذیل پاسخ دهید

- الف) راست‌گویی چگونه می‌تواند باعث اعتماد و اطمینان گردد؟
- ب) چه رابطه‌ای بین راست‌گویی و شخصیت پیداکردن انسان وجود دارد؟
- ج) رابطه راست‌گویی و نجات از گناه را چگونه تحلیل می‌کنید؟

۱ شرح نهج البلاغه ابن ابی الحدید ج ۶ ص ۳۵۷

راستی

هدف: آشنایی شاگردان با ارزش راستی
پرسش: راستی به چه معنا است؟

در درس گذشته با راستگویی آشنا شدید. در این درس با ارزش راستی آشنا می‌شویم.

راستی از نظر لغت به معنای استقامت، قوام و درستکاری است معادل این واژه در عربی صداقت است. تفاوتی که بین راستگویی و راستی وجود دارد این است که راستگویی صفت قول و گفتار است اما راستی دایره وسیع دارد شامل گفتار و رفتار هر دو می‌شود. که هر کدام در این درس توضیح داده می‌شود.

انواع راستی

۱. راستی در گفتار: خداوند متعال زبان را (که یکی از اعضای بسیار مهم در وجود انسان است) در اختیار انسان قرار داده تا بوسیله آن، آنچه که در نهاد انسان قرار دارد آشکار ساخته، شخصیت باطنی خود را برای دیگران نشان دهد به تعبیر دیگر زبان بیان کننده چیزی است که در افکار و باطن انسان وجود دارد به همین جهت زبان را ترجمان دل گفته است و لازم است که انسان از این وسیله برای کارهایی خوب استفاده کند. یکی از آن کارهایی خوب راستگویی است. انسان باید تلاش و کوشش نماید که همواره گفتارش صادق باشد به این معنا که اگر با خدا حرف می‌زنند و از او چیزی را می‌خواهد یا به خدا قول می‌دهد که اگر پیش از این گناه می‌کرد دیگر گناه نکند اگر با پدر و مادر حرف می‌زنند به آنها وعده می‌دهد، اگر با دوست و رفیق خود گپ می‌زنند اگر با سایر افراد در مکتب، اجتماع حرف می‌زنند. راست بگویید و به وعده‌های که می‌دهد عمل کند. آنگاه در جامعه، مکتب، خانه و از همه مهمتر نزد خدا اعتبار پیدا کرده مصدق این حدیث شریف قرار می‌گیرد که می‌فرماید (قَدْرُ الرَّجُلِ عَلَيْ قَدْرِ هِمَتِهِ وَصِدْقَهُ عَلَيْ قَدْرِ مُرْوَتِهِ)^۱ ارزش مرد به اندازه همت او است و راستی او به اندازه انسانیتش.

۲. راستی در کردار: به این معنا که انسان هر کاری را انجام می‌دهد صادقانه انجام دهد دلیل اهمیت این امر آن است که:
الف - کار صادقانه به اعتبار انسان می‌افزاید و باعث می‌شود در خانواده، در جامعه به حیثیت و اعتبار او افزوده شود.

^۱ نهج البلاغه حکمت ۴۷

ب- ما به عنوان یک مسلمان اعتقاد و باور داریم که هر کاری انجام می‌دهیم مورد محاسبه قرار می‌گیرد و انسان باید جواب‌گوی اعمال خود باشد. طبق آموزه‌هایی دین، یکی از وجایب انسان این است که بکوشد رزق و روزی که بدست می‌آورد از راه حلال باشد زیرا انسان وظیفه دارد که هم خود را و هم خانواده خود را از گرفتار شدن در دام عذاب الهی حفظ بکند از باب مثال کسی که در ادارات دولتی یا در فابریکهای خصوصی مصروف کار است. کار خود را به خوبی انجام دهد تا آن پولی که در مقابل کار خود دریافت می‌دارد پول حلال باشد در غیر این صورت هم خود معصیت کرده و هم گناه فامیل را به گردن گرفته است و در روز قیامت هم جواب‌گویی کار خود خواهد بود. هم جواب‌گویی فامیل که آن‌ها را به حرام‌خوری مبتلا کرده است.

عرصه‌هایی صداقت راستی

لازم است با بعضی مواردی که صداقت و راستی در آن‌ها مورد تأکید و سفارش دین مقدس اسلام است آشنا شویم و صداقت در آن عرصه‌ها از این جهت اهمیت دارد که بسیاری از اختلافات خانوادگی بین زن و شوهر؛ والدین و فرزندان، نزاع‌هایی بین دوستان، همسایه؛ اجتماع و مشکلاتی که در عرصه سیاسی در یک کشور به وجود می‌آید بر می‌گردد به همین مسئله. اگر صداقت به عنوان استوارترین بنیان دوستی در جامعه انسانی حاکم گردد زمینه هرگونه مشکلی از بین خواهد رفت. برای پی بردن به اهمیت صداقت و راستی بعضی از عرصه‌هایی که صداقت می‌تواند نقش مهمی داشته باشد مورد اشاره قرار می‌گیرد.

الف- خانواده: خانه کانون پرورش و تربیت است در سعادت و خوشبختی یا شقاوت و بدبختی اعضای یک خانواده، صداقت، نقش بسیار مهم دارد روی این اساس یکی از سفارشات دین مبین اسلام این است که اعضای خانواده باید با همدیگر صادق باشند. مخصوصاً صداقت والدین، که فرزندان آن‌ها را الگویی خودشان می‌دانند و از آن‌ها پیروی می‌کنند بسیار مهم است. اگر زن و شوهر با هم دیگر بر اساس صداقت زنده‌گی را پیش نبرند بین آن‌ها هیچ‌گاه اعتماد و صمیمیت به وجود نمی‌آید و نبود اعتماد زمینه بسیاری از اختلافات را به وجود می‌آورد نه تنها خود آن‌ها مشکلات فراوان پیدا می‌کنند که این مشکلات به اولاد آن‌ها نیز سرایت کرده، سلامت روحی و روانی آن‌ها را با مشکل مواجه می‌سازند به گونه‌ای که خانه را دیگر جای امن برای زنده‌گی خودشان نمی‌بینند.

ب- اجتماع: در یک جامعه افراد مختلف با نیازهای مختلف و توانایی‌های گوناگون زنده‌گی می‌کنند. استواری و پایداری آن جامعه به اعتماد افراد با یکدیگر بستگی دارد و اعتماد هم وقتی به وجود می‌آید که صداقت وجود داشته باشد. وقتی انسان در جامعه با صفت صداقت، شناخته شد. همه به او اعتماد می‌کند و سخن اورا درست می‌شمارد. در درس قبل با این حدیث آشنا شدید که حضرت علی می‌فرماید «عَلَيْكَ بِالصِّدْقَ فَمَنْ صَدَقَ فِي أَقْوَالِهِ جَلَّ قَدْرُهُ»^۱ بر تو باد به راست‌گویی، زیرا کسی که در گفتارش صادق باشد

^۱ شرح غرر الحكم ج ۴ ص ۲۹۶

مقام و منزلتش بزرگ می‌شود. درخت صداقت هم زمانی شکوفا می‌گردد که افراد جامعه صداقت را در خانه آموخته باشند.

ج- در عرصه سیاست و حکومت‌داری: می‌دانیم شکوفاسازی تنها به اعضای یک خانواده و افراد جامعه که به یکدیگر نیاز دارد محدود نمی‌شود بلکه شامل حاکمان نیز می‌شود به این معنا که اعضای حکومت باید با خودشان و مردمی که بر آن‌ها حکومت می‌کنند صداقت داشته باشند و قدری مردم صادقانه در انتخابات شرکت می‌کنند با نیت پاک ریس‌جمهور یا نماینده‌گان پارلمان را انتخاب می‌کنند در مقابل آن‌ها نیز با مردم صادق و راست باشند به شعارهایی که میدهند عمل کنند و از اعتماد مردم سوء استفاده نکنند. به داستان ذیل که یک نمونه بسیار کوچک از صداقت پیامبر ﷺ با مردم است توجه کنید یکی از فرزندان پیامبر ﷺ بنام ابراهیم از دنیا رفت، پس از مرگ او خورشید گرفت مردم فکر کردند که این خورشید گرفتگی به خاطر مرگ ابراهیم اتفاق افتاده ولی پیامبر ﷺ مردم را جمع کرد به آن‌ها اعلام نمود خورشید گرفتگی ربطی به مرگ فرزند من ندارد.^۱

فعالیت

شاگردان درباره موضوعات ذیل باهم گفتگو نمایند

۱. راستی در گفتار
۲. اهمیت صداقت در خانواده
۳. رابطه صداقت و حساب روز قیامت

ارزش‌یابی

- الف. حاکمان چگونه می‌توانند با مردم صداقت داشته باشند؟
ب. صداقت چگونه اعتبار انسان را در اجتماع افزایش می‌دهد؟
ج. اگر در خانواده صداقت وجود نداشته باشد چه مشکلی پیش می‌آید؟

کارخانه‌گی

در آیه شریفه ذیل سه نکته مهم مورد توجه قرار گرفته آن نکات و رابطه آن‌هارا بنویسید.

(يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا اتَّقُوا اللَّهَ وَكُونُوا مَعَ الصَّادِقِينَ)^۲

۱ سیره پیامبر، محسن قرائتی ص ۴۲

۲ سوره توبه / ۱۱۹

جهاد با نفس

هدف: آشنایی با معنای جهاد با نفس
پرسش‌ها

۱. به نظر شما منظور از جهاد با نفس چیست؟
۲. جهاد با نفس چه فایده دارد؟

شاید شما لفظ جهاد را زیاد شنیده باشید آیا فکر کرده‌اید که جهاد به چه معنا است؟
جهاد در لغت به معنای تلاش و کوشش است.

از نظر اصطلاح جهاد عبارت است از مبارزه با دشمن، با دانستن معنای جهاد از نظر لغت و اصطلاح حتماً این سؤال در ذهن شما به وجود آمد که منظور از جهاد با نفس چیست؟ برای روش‌شن شدن پاسخ این سؤال به توضیح ذیل توجه نمایید: ما دو نوع دشمن داریم یکی دشمن بیرونی به طور مثال ما که در کشوری به نام افغانستان زنده‌گی می‌کنیم باید کشورهای دیگر استقلال ما را احترام بگذارند به کشور ما حمله نکنند اگر یک کشوری حمله کرد برای ما جهاد و مبارزه بر علیه آن کشور متجاوز واجب است.

دشمن دیگر دشمن درونی است که در وجود ما جای دارد و با لشکر خود از درون بر ما حمله می‌کند و آن دشمن عبارت است از هوای نفس است. این دشمن بسیار خطرناک‌تر از دشمن خارجی است. در یکی از جنگ‌ها بعد از پیروزی مسلمانان بر دشمن، پیامبر ﷺ بعد از خواندن فاتحه، جهت شادی روح شهداء، به اصحاب و یاران فرمود خداوند ﷺ رحمت کند قومی را که در جهاد اصغر پیروز شدند و جهاد اکبر، برآن‌ها باقی مانده است یکی از یاران عرض کرد یا رسول الله جهاد اکبر چیست؟ فرمود جهاد با نفس^۱ از این بیان متوجه می‌شویم که پیروی کردن از هوای نفس بسیار خطرناک است. لذا خداوند ﷺ در قرآن پیروی کردن از هوای نفس را باعث گمراهی میداند (وَلَا تَتَّبِعِ الْهَوَى فَيَضِلُّكَ عَن سَبِيلِ اللهِ) ^۲ از هوای نفس پیروی ممکن که تو را از راه خدا بیرون می‌کند.

ثمرات جهاد با نفس

همان‌گونه که مبارزه و جهاد با دشمن بیرونی باعث می‌شود یک کشور از خطرات ناامنی و... رهایی یابد. جهاد و مبارزه با دشمن بیرونی نیز فایده‌های زیادی برای ما دارد که در احادیث و روایات به خوبی بیان گردیده.

۱. محو عادت بد: رسول گرامی اسلام ﷺ فرمود است «جهاد با نفس عادت بد را از بین می برد»
۲. حکمت دل: باز آن حضرت ﷺ فرمود «با جهاد با نفس دل را حکمت فرا می گیرد»
۳. پاک شدن نفس: حضرت علی علیه السلام فرمود «با خواهش نفس نفست پیکار کن تا نفست پاکیزه شود»
۴. در بردارنده همه خوبی‌هایی دنیا و آخرت: از حضرت رضا علیه السلام سؤال شد چه کاری همه خوبی‌های دنیا و آخرت را در بر دارد؟ فرمود مخالفت با نفس.
۵. راه موافقت با حق: رسول خدا علیه السلام فرمود «راه موافقت با حق مخالفت با نفس است»

الگوی جهاد با نفس

مردی درشت استخوان و بلند قامت که اندامی ورزیده و چهره آفتتاب خورده داشت و زد و خوردهای میدان جنگ یادگاری بر چهره‌اش گذاشته و گوشۀ چشمش را دریده بود، با قدم‌های مطمین و محکم از بازار کوفه می‌گذشت. از طرف دیگر، مردی بازاری در دکانش نشسته بود. او برای آنکه موجب خنده رفقا را فراهم کند، مشتی زباله به طرف آن مرد پرت کرد. مرد عابر بدون اینکه خم به ابرو بیاورد و توجه کند، همان‌طور با قدم‌های محکم و مطمئن به راه خود ادامه داد. همین‌که دور شد یکی از رفقای مرد بازاری به او گفت: هیچ شناختی این مرد عابر که تو به او اهانت کردی کی بود؟ نه، نشناختم! عابری بود مثل هزارها رهگذر دیگر که هر روز از جلو چشم ما عبور می‌کنند، مگر این شخص کی بود؟

عجب! نشناختی؟ این عابر همان فرمانده و سپهسالار معروف، (مالک اشتر نخعی) بود. عجب! این مرد مالک اشتر بود؟! همین مالکی که دل شیر از بیمش آب می‌شود و نامش لرزه بر اندام دشمنان می‌اندازد؟ بلی مالک خودش بود.

ای وای به حال من! این چه کاری بود که کردم الان دستور خواهد داد که مرا سخت تنبیه و مجازات کنند. همین حالا می‌روم و دامنش را می‌گیرم و التماس می‌کنم تا مگر از تقصیر من صرف نظر کند. به دنبال مالک اشتر روان شد. دید او راه خود را به طرف مسجد کج کرد. به دنبالش به مسجد رفت، دید به نماز ایستاد. منتظر شد تا نمازش را سلام داد. رفت و با تضعی و زاری خود را معرفی کرد و گفت: من همان کسی هستم که

نادانی کردم و به تو جسارت نمودم.

مالک: ولی من به خدا قسم! به مسجد نیامدم مگر به خاطر تو؛ زیرا فهمیدم تو خیلی نادان و جاهل و گمراهی، بی جهت به مردم آزار می رسانی. دلم به حالت سوخت، آمدم درباره تو دعا کنم و از خداوند الله هدایت تو را به راه راست بخواهم. نه، من آن طور قصدی که تو گمان کرده‌ای درباره تو نداشتم.

فعالیت

شاگردان در گروپ‌های ۴ نفری در مورد حدیث پیامبر صلی اللہ علیہ و آله و سلّم درباره جهاد اکبر بحث و گفتگو نمایند.

ارزش‌یابی

جهاد با نفس به چه معنا است؟

جملات ذیل را تکمیل کنید

الف- با جهاد با نفس...

ب- راه موافقت...

ج- ...تا نفست پاکیزه شود

د- او را یک شخص بزرگوار ...

کارخانه‌گی

در آیه (یا داؤود إِنَّا جَعَلْنَاكَ خَلِيفَةً فِي الْأَرْضِ فَاحْكُمْ بَيْنَ النَّاسِ بِالْحَقِّ وَلَا تَتَّبِعْ الْهُوَى فَيُضْلِلَكَ عَنْ سَبِيلِ اللهِ إِنَّ الَّذِينَ يَضْلِلُونَ عَنْ سَبِيلِ اللهِ لَهُمْ عَذَابٌ شَدِيدٌ إِنَّمَا نَسُوا يَوْمَ الحِسَابِ) ^۱ هفت مطلب مهم ذکر شده بنویسید.

۱. سوره ص آیه ۲۶

حسن خلق

هدف: آشنایی شاگردان با ارزش و فضیلت حسن خلق پرسش‌ها

۱. حسن خلق چیست؟

۲. چگونه انسان می‌تواند دارای اخلاق نیکو گردد؟

حسن خلق یعنی رفتار و گفتار نیکو، رفتار و گفتار خوب مانند یک کمند است و کسی که این کمند را دارد علاوه بر اینکه خودش از زنده‌گی لذت می‌برد. می‌تواند دیگران را در دام محبت خود اسیر سازد.

حضرت امیر المؤمنین علی علیه السلام می‌فرماید: صَدْرُ الْعَاقِلِ صُنْدُوقُ سِرِّهِ، وَ الْبَشَاشَةُ حِبَالَةُ الْمُوَدَّةِ وَ الْإِحْتِمَالُ قَبْرُ الْعِيُوبِ. سینه عاقل صندوقچه راز اوست و خوش‌رویی دام دوستی است و برد باری، گورگاه زشتی‌ها.

۱. معنای حسن خلق: شخصی از امام صادق علیه السلام پرسید معنای حسن خلق چیست؟

حضرت فرمود: معنای حسن خلق این است که:

الف - نرمخو و مهربان باشی

ب - گفتارت پاکیزه و مؤدبانه باشد

ج - و با چهره باز و گشاده با برادرانت (مردم) برخورد کنی^۱

یکی از صفات بارزی که قرآن برای پیامبر اسلام صلوات الله علیه و آله و سلم ذکر می‌کند) که با آن صفت بارز توانست رسالت خود را به خوبی انجام داده مردم را به سوی دین اسلام جذب کند) گشاده رویی آن حضرت صلوات الله علیه و آله و سلم بود که خداوند صلوات الله علیه و آله و سلم در قرآن می‌فرماید (فِيمَا رَحْمَةٌ مِّنَ اللَّهِ لِنَتَ لَهُمْ وَلَوْ كُنْتَ فَظًا غَلِيلًا لِّأَنْفَضُوا مِنْ حَوْلِكَ) ^۲ پس به [برکت] رحمت الهی با آنان نرمخو [و پرمهرا] شدی و اگر تندخو و سخت دل بودی قطعاً از پیرامون تو پراکنده می‌شدند.

اهمیت حسن خلق در خانواده

سعدهن معاذ در زمان رسول خدا زنده‌گی می‌کرد وقتی از دنیا رفت. پیامبر گرامی اسلام صلوات الله علیه و آله و سلم با پای بر亨ه در تشییع جنازه او شرکت فرمود با دستان مبارک از زیر تابوت او گرفت خود آن حضرت صلوات الله علیه و آله و سلم شخصاً جنازه او را در بین قبر گذاشت. خاک را بر روی قبر او ریخت مادر سعد همه این صحنه‌ها را تماشا می‌کرد نزدیک قبر فرزندش آمد گفت فرزندم بهشت بر

^۱ معانی الاخبار صدوق ص ۲۵۳

^۲ آل عمران ۱۵۹

تو گوارا باشد پیامبر ﷺ از او سؤال کرد تو به چه دلیل می‌گویی بهشت بر او گوارا باشد؟ مادر سعد گفت معلوم است کسی که رسول خدا ﷺ در تشیع جنازه او اشتراک ورزد خود شخصاً او را در بین قبر بگذارد او بهشتی است پیامبر ﷺ فرمود او هم اکنون تحت فشار شدید قبر قرار دارد وقتی پیامبر ﷺ با اصحاب به خانه برگشتند اصحاب سؤال کردند یا رسول الله شما شخصاً در تشیع جنازه سعد اشتراک ورزیدید بر بدن او نماز خواندید او را در قبر گذاشته با همه این کارها که در مورد هیچ کس سابقه نداشت فرمودید او تحت فشار قبر قرار دارد حضرت ﷺ فرمود به خاطر بد اخلاقی که در خانه با خانواده اش داشت آن بد خلقی سبب آن فشار گردید.^۱

راههای بدست آوردن حسن خلق: حضرت علی ؑ در حدیثی می‌فرماید حسن خلق از سه راه بدست می‌آید^۲

الف- انسان از کارهای حرام دوری کند.

ب- رزق و روزی حلال بدست آورد.

ج- برای خانواده خود آسایش را فراهم آورد.

معلومات ویژه

جمعی نزد رسول خدا ﷺ نشسته بودند تا هر کدام از اخلاق پیامبر ﷺ بهره‌ای ببرند از بهشت، رحمت الهی و حسابرسی قیامت سخن به میان آمد پیامبر ﷺ فرمود هر کس دارای سه صفت باشد خداوند ﷺ در روز قیامت حساب او را آسان می‌گیرد و او را وارد بهشت ساخته از رحمت واسعه خود بهره مند می‌سازد شاگردان سؤال کردند آن سه صفت چیست؟ فرمود عطا کنی به کسی که تو را محروم کرده (پیوند با کسی که از تو بریاده) ببخشی کسی را که به تو ستم کرده.^۳

شاگردان درباره اهمیت حسن خلق در خانواده و جامعه در گروههای ۳ نفری گفتگو نمایند.

۱. راههای تحصیل حسن خلق از نظر روایات کدامها اند؟
امام صادق ؑ در معنای حسن خلق فرمود: گفتارت...

۱ داستانهای بحار الانوار ج ۲ ص ۸۹-۹۰

۲ بحار الانوار ج ۷۱ حدیث ۶۳ ص ۳۹۴

۳ تفسیر مجمع البيان ج ۱۰ آذیل آیه ۸ سوره اشراق

سخاوت

هدف: آشنایی با معنا و مفهوم سخاوت
پرسش‌ها

۱. سخاوت به چه معنا است؟
۲. انسان‌های سخاوتمند چه ویژگی‌های دارند؟

توكز محنت دیگران بی‌غمی نشاید که نامت نهند آدمی

معنای سخاوت: سخاوت عبارت است از بخشنده‌گی، مردم‌نوازی و رسیدگی به بینوایان،^۱ به انسانی سخاوتمند و جوان‌مرد گفته می‌شود که به شکرانه قدرت و توان مالی، بدنه و عاطفی که خداوند سبحان ﷺ داده است به دیگران خیری برساند.

ای صاحب کرامت شکرانه سلامت روزی تقدی کن، درویش بینوا را سخاوت یکی از صفات اخلاقی است که در احادیث و روایات بسیار مورد تأکید قرار گرفته است حضرت علی علیه السلام می‌فرماید {السخاء خلق الانبياء، سخاوت خصلت وشیوه پیامبران گرامی است^۲} بالارزش ترین وبهترین سخاوت آن است که در هنگام ضرورت و نیاز انجام گیرد باز حضرت می‌فرماید {خیر السخاء ما صدف موضع الحاجة^۳}

نمونه‌ای از سخاوت رسول گرامی اسلام علیه السلام

علی بن ابیطالب علیه السلام، از طرف پیغمبر اکرم علیه السلام، مامور شد به بازار برود و پیراهنی برای پیغمبر بخرد. رفت و پیراهنی به دوازده درهم خرید و آورد. رسول اکرم علیه السلام پرسید: این را به چه مبلغ خریدی؟ به دوازده درهم. این را چندان دوست ندارم، پیراهنی ارزانتر از این می‌خواهم، آیا فروشنده حاضر است پس بگیرد؟ نمی‌دانم یا رسول الله. برو بین حاضر می‌شود پس بگیرد. علی پیراهن را با خود برداشت و به بازار برگشت. بفروشنده فرمود: پیغمبر خدا، پیراهنی ارزانتر از این می‌خواهد، آیا حاضری پول ما را بدھی و این پیراهن را پس بگیری؟ فروشنده قبول کرد و علی پول را گرفت و نزد پیغمبر آورد. آن‌گاه رسول اکرم و علی با هم به طرف بازار راه افتادند؛ در بین راه چشم پیغمبر به کنیزکی افتاد که گریه می‌کرد. پیغمبر نزدیک رفت و از کنیزک پرسید: چرا گریه می‌کنی. (اهل خانه به من

۱. ده‌خدا ماده سخنی

۲. غررالحکم شماره ۸۴۳۶

۳. غررالحکم شماره ۸۶۵۰

چهار درهم دادند و مرا برای خرید به بازار فرستادند؛ نمی‌دانم چطور شد پول‌ها گم شد. اکنون جرأت نمی‌کنم به خانه برگردم . رسول اکرم ﷺ چهار درهم از آن دوازده درهم را به کنیزک داد و فرمود: هرچه می‌خواستی بخری بخر و به خانه برگرد. و خودش به طرف بازار رفت و جامه‌ای به چهار درهم خرید و پوشید. در مراجعت برهنه‌ای را دید، جامه را از تن کند و به او داد. دو مرتبه به بازار رفت و جامه‌ای دیگر به چهار درهم خرید و پوشید و به طرف خانه راه افتاد. در بین راه باز همان کنیزک را دید که حیران و نگران و اندوهناک نشسته است، فرمود: چرا به خانه نرفتی؟ یا رسول الله! خیلی دیر شده می‌ترسم مرا بزنند که چرا این قدر دیر کردی. بیا با هم برویم، خانه‌تان را به من نشان بده، من وساطت می‌کنم که مزاحم تو نشوند. رسول اکرم ﷺ به اتفاق کنیزک راه افتاد همین که به پشت در خانه رسیدند کنیزک گفت: همین خانه است (رسول اکرم ﷺ از پشت در با آواز بلند گفت: (ای اهل خانه سلام عليکم. (جوابی شنیده نشد. بار دوم سلام کرد، جوابی نیامد. سومین بار سلام کرد، جواب دادند): **السلام علیک يا رسول الله ورحمة الله وبركاته**. چرا اول جواب ندادید؟ آیا آواز ما را نمی‌شنیدید؟ چرا همان اول شنیدیم و تشخیص دادیم که شما می‌اید. پس علت تأخیر چه بود؟ یا رسول الله! خوشمان می‌آمد سلام شما را مکرر بشنویم، سلام شما برای خانه ما فیض و برکت و سلامت است. این کنیزک شما دیر کرده، من اینجا آمدم از شما خواهش کنم او را مواخذه نکنید یا رسول الله! به خاطر مقدم گرامی شما، این کنیز از همین ساعت آزاد است. پیامبر ﷺ گفت: خدا را شکر! چه دوازده درهم پر برکتی بود، دو برهنه را پوشانید و یک برده را آزاد کرد.

دست سخاوتمند

حاتم طایی به سخاوتمندی مشهور بود مدّت‌ها بعد از مرگ او بارانی شدیدی بارید قبر او در معرض خطر سیل قرار گرفت به گونه‌ای که نزدیک بود سیل قبر او را ویران سازد پسرش خواست بدن او را بیرون آورده درجای دیگری دفن نماید تا از خطر سیل نجات پیدا کند وقتی قبر او را باز کرد دید تمام بدن او متلاشی شده به جز دست راستش مردم تعجب کردند که چگونه دست راست او سالم مانده است؟ یک انسان متدينی که از آنجا گذر می‌کرد گفت: تعجب نکنید حاتم با این دست عطای بسیار به بیچارگان داده و سلامت ماندن دست او نتیجه همان سخاوت و بخشش است.^۱

^۱ پندهای جا ویدان، محمد محمدی اشتئار دی ص ۱۵۷

فعالیت

شاگردان در گروه‌های ۳ درباره سخاوت باهم بحث نمایند.

ارزشیابی

در جملات ذیل جا هایی خالی را تکمیل کنید.

الف- سخاوت مو جب ..... .

ب- ..... تخم دوستی می افشدند

ج- بهترین انسان ..... سخاوتمندان است

د- درخت خرد مندی است

کارخانه‌گی

در باره سخاوت مقاله‌ای در ۵ سطر بنویسید.

عزّت نفس

هدف: آشنایی با ارزش عزّت نفس
پرسش‌ها

۱. معنای عزّت چیست؟
۲. انسان چگونه می‌تواند عزّت نفس خود را حفظ کند؟

معنای عزّت: عزّت به معنای صلابت؛ استواری، و نفوذ ناپذیری است. عزّت نفس به این معنا است که اگر انسان گرفتار فقر شد با دراز کردن دست نیاز به کسی آبرو و شرف خود را زیر پا نگذارد. اگر انسان مواجه شد با یک انسان بد زبان، فحاش و کم شخصیت خود را با او روبرو نسازد تا آبروی او را ببرد.

قیمت انسان: حضرت علی علیہ السلام درباره جایگاه و ارزش وجود انسان چنین بیان می‌فرماید (أَنَّهُ لَيْسَ لِأَنْفُسِكُمْ ثُنَّ الْجَنَّةَ فَلَا تَبِعُوهَا إِلَّا بِهَا)^۱ بدانید که برای جان و وجود شما قیمت و بهای جز «بهشت» نیست آگاه باشید و خود را جز به بهشت نفروشید.

عزّت و آزادی: خداوند جل جلاله به انسان هم عزّت داده است و هم نیروی اراده و اختیار تا آزاد زنده‌گی کند زیر بار ذلت و خواری نرود اگر کسی عزّت خود را زیر پا گذاشت آزادی خود را نیز از دست می‌دهد حضرت علی علیہ السلام می‌فرماید (وَأَكْرِمْ نَفْسَكَ عَنْ كُلِّ دُنْيَا وَإِنْ سَاقْتَكَ إِلَى الرَّغَائِبِ فَإِنَّكَ لَنْ تَعْتَاضَ بِمَا تَبَذُّلُ مِنْ نَفْسِكَ عِوَضًا وَلَا تَكُنْ عَبْدَ غَيْرِ أَكَ وَقَدْ جَعَلَكَ اللَّهُ حُرًّا)^۲ و گرامی دار نفست را از هر پستی و خواری، هرچند تو را به نعمت‌های بی شماری برساند، زیرا هرگز در برابر آنچه از عزّت خود از دست می‌دهی قیمتی نخواهی یافت و بندۀ‌ای دیگران نباش که خدا تو را آزاد آفریده است.

قطرات آبرو: گوهر وجود انسان خیلی ارزش دارد ولی گاهی انسان آن گوهر را با قیمت بسیار ارزان از دست می‌دهد با یک بار دراز کردن دست نیاز به سوی کسی آبروی چندین ساله خود را از دست می‌دهد حضرت علی علیہ السلام یک جمله بسیار زیبای دارد که می‌فرماید: (مَأْ وَجَهَكَ جَامِدٌ تُقْطِرُهُ السُّؤَالُ فَانْظُرْ عِنْدَ مَنْ تُقْطِرُهُ)^۳ آبروی تو جامد است و با سؤال و درخواست، قطره قطره می‌ریزد. بنگر که قطرات آبرو را پیش چه کسی می‌ریزی؟

۱ نهج البلاغه حکمت ۴۵۶
۲ هج البلاغه نامه ۳۱
۳ خمان حکمت ۳۴۶

این دو حدیث شریف نشان می‌دهد که دست نیاز به سوی دیگران دراز کردن و خواستن مانند یک چاه است که اگر انسان در این چاه خود را انداخت باید با رسیمان دیگران بیرون بیاید زیرا که انسان با این کار عزّت خود را در همان چاه دفن کرده و کرامت خود را به قیمت خواستن از دیگران فروخته است.

به آبروی، اگر بی نان بمانم   بسی بِه زان که نان زدو نان خواهم

پیامبر ﷺ معلم عزّت: یکی از اصحاب پیامبر اسلام ﷺ در تنگ‌دستی شدید قرار گرفت. روزی زنش به او گفت برو پیش پیامبر و از او تقاضای کمک کن همین‌که آن مرد پیش پیامبر ﷺ آمد قبل از آن که چیزی از رسول خدا بخواهد آن حضرت فرمود: هر کس چیزی از ما بخواهد به او می‌دهیم اما اگر عزّت خود را حفظ کند خداوند ﷺ او را بی نیاز خواهد کرد. آن مرد خیال کرد حتّماً منظور پیامبر ﷺ من هستم به خانه برگشت زنش گفت تو باید مشکل خود را به پیامبر ﷺ می‌گفتی بار دوم که آمد باز همان کلمه را از رسول خدا شنید تا سه بار این کار تکرار شد سپس آن مرد پیش یکی از دوستان خود رفت تبری را از او امانت گرفت به صحراء رفت تا شب هیزم جمع کرد شب که آمد تبر خریداری کند بعد از مدتی یک شتر خرید بعد از مدتی یکی از شروتمدان بزرگ شد روزی دوباره نزد رسول خدا آمد کل ما جرا را با آن حضرت ﷺ صحبت کرد حضرت ﷺ فرمود من گفتم هر که از ما چیزی بخواهد می‌دهیم ولی هر کس بی‌نیازی نشان دهد خداوند ﷺ خودش او را بی‌نیاز می‌گرداند.^۱

حکایت ویژه

شخصی بنام عبدالله بن حذافه یکی از یاران بسیار شجاع و دلاور رسول گرامی اسلام بود. او در یکی از جنگ‌ها که بین مسلمانها با رومیان صورت گرفت همراه هشتاد نفر دیگر اسیر شدند یک روز اسیران را نزد پادشاه روم برداشت قیصر به عبدالله گفت اگر دین مسیحیت را قبول کنی تو را آزاد می‌کنم. او نپذیرفت قیصر دستور داد روغن را در یک دیگ داغ کردند سپس یکی از اسیران را در بین دیگ گذاشتند تمام گوشت‌های بدن او از استخوانش جدا گردید دوباره به عبدالله پیشنهاد کرد که از دین خود دست بردار و گرنه تو را هم در بین دیگ روغن می‌گذاریم او قبول نکرد او را نزدیک دیگ روغن آورد اشک او جاری شد قیصر گفت چرا گریه می‌کنی؟ عبدالله گفت گریه از ترس مرگ نیست بلکه

^۱ کتاب اخلاق در نهج البلاغه ص ۱۶۰

گریه‌ام برای این است که کاش به اندازه موهای بدنم جان می‌داشتم که در راه دین اسلام فلا می‌کردم قیصر از شجاعت عبدالله شگفت زده شد گفت اگر پیشنهادم را پذیری دخترم به همسری تو در می‌آورم عبدالله نپذیرفت گفت اگر سرم را ببوسی تو و تمام اسیران را آزاد می‌کنم گفت حالا که آزادی دیگران با آن فراهم می‌شود حاضرمن این کار را بکنم. این کار را کرد زمینه آزادی خود و دیگران را فراهم کرد^۱

فعالیت

۱. عزّت به چه معنا است؟ چه رابطه بین عزّت و آزادی وجود دارد؟ شاگردان در گروهای سه نفری گفتگو نمایند و جواب‌های مناسب را یاداشت کنند.
۲. بهترین معلم عزت کیست؟ شاگردان دو نفری گفتگو نموده و جواب را پیدا نمایند.

ارزش‌یابی

جای خالی را در جملات ذیل کامل کنید

الف- بریدن طمع از آنچه ...

ب- کنترل خشم...

ج- ... ترین عزّت است

د- ...الهی موجب عزّت است

کارخانه‌گی

ترجمه آیات ذیل را بنویسید

(۱) أَيَّمْتُغُونَ عِنْدَهُمُ الْعِزَّةَ فَإِنَّ الْعِزَّةَ لِلَّهِ جَمِيعًا^۲

(۲) مَنْ كَانَ يُرِيدُ الْعِزَّةَ فَلِلَّهِ الْعِزَّةُ جَمِيعًا^۳

۱. اسد الغا به ج ۳ ص ۱۴۳

۲. سوره نساء ۱۳۹

۳. سوره فاطر ۱۰

اخلاق خانواده(۱)

هدف: آشنایی با اخلاق در خانواده

پرسش: معنای اخلاق در خانواده چیست؟

خانواده یکی از نهادهای اساسی پنج گانه^۱ در اجتماع است. خانواده تشکیل یافته از شبکه‌ای از نقش‌ها و موقعیت‌ها است. این شبکه تشکیل یافته از نقش پدر، مادر، فرزند، خواهر و برادر است. خانواده کوچک‌ترین واحد اجتماعی است که کارکردهای زیادی دارد که یکی از این کارکردها شخصیت سازی است. اعضای خانواده در هنگام تعامل و ارتباطشان با یکدیگر بنناچار از قواعدی پیروی می‌کنند. این قواعد همان بایدها و نبایدهایی هستند که زندگی خانوادگی افراد را تنظیم می‌کنند.

در دین اسلام نیز این قواعد(بایدها و نبایدها) مورد تأکید قرار گرفته است. بخشی از این قواعد مانند وجوب نفقة زن بر شوهر، در فقه مورد بحث قرار می‌گیرد اما بخشی از این بایدها و نبایدها در علم اخلاق ارائه می‌شود.

از منظر علم اخلاق بایدها و نبایدها در محیط خانواده گاهی ناظر بر روابط زن و شوهر است و گاهی ناظر به روابط والدین با فرزندان است. در این درس به بایدها و نبایدهای اخلاقی‌ای اشاره می‌شود که روابط زن و شوهر را نشانه می‌گیرد.

از نظر اسلام نهاد خانواده، کانون تربیت، مرکز شکل‌گیری شخصیت است که استوانه اصلی آن زن و شوهر است. زن و شوهر با رعایت اخلاق می‌توانند زمینه تربیت فرزندان صالح را برای اجتماع فراهم سازند. اگر زن و شوهر در خانه نسبت به یکدیگر با اخلاق اسلامی و انسانی رفتار نمایند، پیامد آن آفت‌هایی است که نه تنها دامنگیر خودشان شده، که آثار زیان‌بار آن متوجه جامعه هم خواهد شد. زیرا فرزندانی که در چنین خانواده که نه تنها اخلاق در آن وجود نداشته که بارها شاهد بی‌احترامی پدر و مادر به یکدیگر بوده و آن‌ها نیز با همان خلق و خوی بزرگ شده همان رفتار را عملی می‌سازند.

اصول حاکم بر روابط زن و شوهر

اصل تساوی

یکی از اصول اساسی حاکم بر روابط زن و شوهر رابطه تساوی در برقراری روابط بین زن و شوهر است. از نظر اسلام نه مردسالاری درست است و نه زن سالاری. بلکه زن و

^۱ نهادهای اساسی پنج گانه عبارت اند از: نهاد سیاست، نهاد آموزش، نهاد اقتصادی، نهاد دین و نهاد خانواده.

شهر از موضع برابر نسبت به همدیگر تعامل داشته باشد. این مساله در قرآن کریم نیز مورد تاکید قرار گرفته است: «**هُوَ الَّذِي خَلَقَكُمْ مِنْ نَفْسٍ وَاحِدَةٍ**» اوست آن کس که شما را از نفس واحدی آفرید. طبق منطق قرآن هیچ کدام از زن و مرد نمی توانند خود را بهتر از دیگری بدانند زیرا هر دو از یک چیز آفریده شده‌اند و ارتباطشان با یکدیگر باید به گونه مساوی باشد.

اصل مودت و دوستی

زندگی زن و شوهری بر مبنای دوستی و مودت باید بنیان نهاده شود. در قرآن کریم ازدواج مایه آرامش معرفی شده است، خداوند الله در قرآن کریم می فرماید: «وَمِنْ آيَاتِهِ أَنَّ
خَلَقَ لَكُمْ مِنْ أَنفُسِكُمْ أَزْوَاجًا لَتَسْكُنُوا إِلَيْهَا وَجَعَلَ بَيْنَكُمْ مَوَدَّةً وَرَحْمَةً؛ وَ از نشانههای او اینکه
از [جنس] خودتان همسرانی برای شما آفرید تا با آنها آرام گیرید و میانتان دوستی و رحمت قرارداداد»^۱
زن و شوهر باید مودت و دوستی را مبنای روابط خویش قرار دهند.

اصل تقسیم کار

از نمونه‌های بارز مراجعات حقوق طرفین، تقسیم کارهای خانه و زنده‌گی میان زن و شوهر است. در حالات و سیره رسول خدا صلوات الله علیه و آله و سلم نقل شده است که آن حضرت صلوات الله علیه و آله و سلم در کارهای خانه، به همسرش کمک مهندس کد د»^۲

حضرت رسول ﷺ در زنده‌گی مشترک میان حضرت علیؑ و فاطمه زهراؑ، کارهای بیرون خانه و درون خانه را بین آن‌ها تقسیم کرد، دختر بزرگوار پیامبر ﷺ از این تقسیم کار بسیار خرسند گردید. به ویژه که می‌دید با تخصیص کارهای داخل خانه به وی، از برخورد با مردان و نامحرمان در بیرون از خانه و هم صحبت شدن با آنان دور می‌ماند و این باید حجا و عفاف زن مناسبت است.^۳

اصل درک متقابل

یکی از مشکلات اساسی بین بسیاری از زن و شوهرها این است که نمی‌توانند همدیگر را درست درک کنند. بسیاری اوقات زن یا شوهر در حالتی قرار دارند که نمی‌توانند به خواسته طرف مقابل خود درست پاسخ دهد. در چنین حالاتی باید زن یا شوهر باید به حالت روحی طرف مقابل خود توجه داشته باشد.

۲۱ سوره روم / ۱

٢٢٧ بحار الانوار، ج ١٦، ص

٣ وسائل الشیعه، ج ١٤، ص ١٢٣

روزی امیرالمؤمنین علیه السلام به فاطمه علیها السلام گفت: آیا چیزی در خانه برای خوردن داریم؟ فاطمه علیها السلام گفت: سوگند به کسی که پدرم را به نبوت و تو را به وصایت برگزید چیزی در منزل نیست تا برای شما آماده کنم و دو روز است که چیزی در منزل نبوده است..... امام علی علیها السلام گفت: ای فاطمه! چرا نگفته‌ی تا چیزی برای شما تهیه کنم؟ فاطمه علیها السلام گفت: یا بالحسن! من از خداوند شرم دارم که شما را به آنچه توان نداری وادر کنم. چون می‌دانستم توانایی خرید چیزی را نداری در خواستی نکردم.^۱

شاگردان به صورت گروههای ۴ نفره درباره اصول حاکم بر روابط زن و شوهر با هم دیگر گفتگو نمایند!

۱. اصل مودت به چه معناست؟
۲. اصل تقسیم کار را توضیح دهید!
۳. سیره حضرت زهرا چگونه اصل درک متقابل را بیان می‌کند؟

درباره اهمیت جایگاه خانواده ۶ سطر بنویسید!

اخلاق خانواده(۲)

هدف: آشنایی با اهمیت رعایت اخلاق در خانواده

پرسش: درباره رابطه والدین و فرزندان چه می‌دانید؟

اخلاق خانواده گاهی ناظر به رابطه زن و شوهر است و گاهی ناظر به تنظیم روابط بین والدین و فرزندان است. در این درس بایدها و نبایدھای حاکم بر روابط والدین و فرزندان مورد بررسی قرار می‌گیرد.

پدر و مادر حقوقی دارند که فرزندان باید آنها را رعایت کنند اما از طرف دیگر والدین نسبت به فرزندان شان مسئولیت‌هایی نیز دارند. در نتیجه حقوق و وظایف والدین و فرزندان دوطرفی است. یعنی هم فرزندان بر گردن پدر و مادر حق دارند و هم والدین بر فرزندان حقوقی دارند.

وظایف والدین

تریبیت صحیح: کودکان مهمترین سرمایه‌های زندگی و امید آینده در هر جامعه است. عوامل زیادی در شکل‌گیری شخصیت کودک نقش دارند. تلویزیون، مکتب، دوستان و خانواده از این عوامل اند. از میان این عوامل خانواده نقش بسیار اساسی و حیاتی دارد. خانواده در انتقال ارزش‌ها و میراث فرهنگی جامعه برای کودکان نقش بسیار اساسی دارد. نحوه برخورد والدین در شکل‌گیری یک شخصیت شایسته برای کودک بسیار حیاتی است. نکته‌های تربیتی زیادی وجود دارد که در اسلام بر آنها تاکید شده است.

نکات تربیتی برخورد با فرزند

۱. گذاشتن نام نیکو: برخی والدین در نام‌گذاری دقت لازم را به خرج نمی‌دهند. نام نیک و خوب تأثیر فراوان بر شخصیت فرزند دارد. در حدیثی آمده است: «نخستین حق فرزند بر پدر گذاشتن نام نیکو است»^۱

۲. احترام به فرزند: شخصیت دادن به کودک نقش محوری را در تربیت آنان دارد پیامبر ﷺ می‌فرماید «أَكْرِمُوا أُولَئِكَ مَنْ أَحْسِنُوا إِلَيْهِمْ يُغْفَرُ لَكُمْ»^۲ فرزندان خود را احترام

^۱ المحجة البيضاء ج ۳ ص ۱۲۳

^۲ مکارم الاخلاق ص ۲۲۳

کنید و به آن‌ها آداب را خوب یاد بدهید، تاخداوند شمارا ببخشد. یکی از نیازهای اساسی هر انسان نیاز به احترام از سوی دیگران است. اگر شخصی مورد می‌احترامی قرار گیرد از نظر روانی آسیب می‌بیند. کودکان نیز از این قاعده مستثناء نیستند.

۱. فرق نگذاشتن: والدین باید عدالت را بین همه اولاد اعم از دختر و پسر رعایت نمایند. پیامبر ﷺ می‌فرماید: «إِعْدُلُوا بَيْنَ أَوْلَادِكُمْ كَمَا تُحِبُّونَ بَيْنَكُمْ فِي الْبِرِّ وَاللُّطْفِ»^۱ میان فرزندان خود در محبت و نیکی عدالت و انصاف را رعایت کنید چنان‌چه دوست می‌دارید آنان نیز با شما با عدالت رفتار نمایند. آتش بسیاری از اختلافات فرق گذاشتن در محبت بین فرزندان است. به صورتی که یکی از فرزندان را والدین بیشتر دوست داشته باشند. این فرق گذاشتن از نظر تربیتی نادرست است.

۲. عدم مقایسه: یکی از مباحث اساسی در روانشناسی بحث تفاوت‌های فردی است. تفاوت‌های فردی به این معناست که هر انسان منحصر به فرد است و استعداد و تواناییهای هر انسانی متفاوت است. بنابراین مقایسه کردن بین فرزندان و حتی مقایسه فرزند خود با فرزندان دیگران از نظر تربیتی کار درستی نیست.

وظایف فرزندان در برابر والدین

نیکی به والدین: والدین از نظر روانی تعلق عاطفی نسبت به فرزندان دارند و از فرزندان چشم‌داشت‌هایی دارند. بنابراین نیکی به والدین وظیفه اخلاقی هر فرزند است. خداوند ﷺ در قرآن کریم نیکی به والدین را در ردیف عبادت خداوند ﷺ قرار داده است: «وَقَضَى رَبُّكَ أَلَاّ تَعْبُدُوا إِلَّا إِيمَانَ وَبِالْوَالِدَيْنِ إِحْسَانًا» پروردگار تو مقرر کرد که جز او را مپرسید و به پدر و مادر «خود» نیکی کنید^۲. سوال این است که نیکی چیست و کدام اعمال مصدق نیکی هستند؟ با استفاده از روایات و آیات قرآن کریم اعمال زیر مصاديق نیکی هستند:

۱. تواضع در برابر پدر و مادر: خداوند ﷺ در قرآن می‌فرماید: (وَأَخْفِضْ لَهُمَا جَنَاحَ الذُّلُّ مِنَ الرَّحْمَةِ) ^۳ دو بال فروتنی خویش را از سر مهربانی در برابر آنان فرود آور.
۲. همنشینی: پیامبر ﷺ می‌فرماید «همنشینی یک روز با پدر و مادر از جهاد یک سال

۱ حار الانوار ج ۱۰۴ ص ۹۲

۲ اسراء / ۲۳

۳ همان / ۲۴

برتر است»^۱

۳. نگاه با عطفت به پدر و مادر: رسول خدا ﷺ می فرماید «هر نگاه به پدر و مادر ثواب

یک حج کامل مقبول را دارد»^۲

۴. اطاعت: پیامبر ﷺ می فرماید «روز قیامت بالاترین جایگاه را کسی دارد که مطیع پدر و مادر

باشد»^۳

شاگردان درباره احسان به والدین گفتگو کنند!

۱. وظایف والدین در برابر فرزندان چیست؟

۲. وظایف فرزندان در مقابل والدین کدام اند؟

جملات ذیل را تکمیل کنید

الف- پیامبر: اگر به آنها وعده دادید.....

ب- دوست نداشت کسی.....

ج- دویال فروتنی خویش را.....

درباره وظایف والدین یا فرزندان ۶ سطر بنویسید!

۱ بحار الانوار ج ۷۴ ص ۲۵

۲ همان ص ۷۳

۳ کنز العمالج ج ۱۶ ص ۴۶۷

حرمت انسان

هدف: آشنایی با دیدگاه اسلام در باره احترام انسان

پرسش: چرا به انسان‌ها احترام بگذاریم؟

از بین همه موجودات و مخلوقات، انسان از همه برتر است به همین دلیل خداوند ﷺ او را جانشین خود در زمین قرار داده تا همان‌گونه که خداوند ﷺ به همه مهربان است انسان هم به همه مهربان باشد. خداوند ﷺ آمرزنده است. انسان‌ها هم یکدیگر را ببخشنند، خداوند ﷺ عیوب‌های بندگان خود را می‌پوشانند انسان‌ها هم عیوب‌های یکدیگر بپوشانند، خداوند ﷺ توبه‌پذیر است انسان‌ها هم خطا و اشتباه یکدیگر را نادیده گرفته اگر طلب بخشش نمود او را ببخشد، خداوند ﷺ به همه انسانها احترام گذاشته انسانها هم به یکدیگر را احترام بگذارند.

حرمت انسان به این معنی است که خداوند ﷺ به او کرامت بخشیده است و برای حیات انسان، آبرو و مال او حریمی ایجاد کرده که باید این حریم حفظ گردد و هدف تمام آموزش‌های دینی این است که حرمت انسان حفظ شود و حریم انسانیت شکسته نشود و صرف انسان بودن انسان کافی است که به او احترام گذاشته شود. حضرت علی علیه السلام فرمود: احترام انسان‌ها واجب است چون آن‌ها یا برادر دینی شما است و یا هم نوع شما. امام زین العابدین علیه السلام پیک محبت به انسان بود. هرجا بیکسی را میدید هرجا غریب، فقیر و مستمندی را می‌دید که دیگران به آن‌ها توجه ندارند، به آن‌ها محبت می‌کرد و آن‌ها را نوازش می‌کرد و به خانه خودش می‌آورد، روزی عده‌ای جزامی را دید که همه از آن‌ها فرار می‌کردند زیرا از سرایت بیماری‌شان می‌ترسیدند. امام علی علیه السلام از آن‌ها دعوت کرد و آن‌ها را به خانه خود آورد و در خانه خود از آن‌ها، پرستاری کرد.

دلایل احترام انسان

در قرآن و احادیث به نکات بسیار قابل توجه و ارزشمندی اشاره شده که اگر آن‌ها مورد توجه و عمل قرار گیرد احترام همه انسانها حفظ شده و هیچ کس خود را برتر از دیگری نمی‌داند تا به او بی احترامی کند.

۱. یک آفریدگار: همه انسان‌ها اعم از فقیر و غنی، باسواد و بیسواد، سیاه و سفید و...

آفریده خدای یکتا است خداوند ﷺ در قرآن می‌فرماید (ذَلِكُمْ اللَّهُ رَبُّكُمْ لَا إِلَهَ إِلَّا هُوَ خَالقُ كُلُّ شَيْءٍ)^۱ این است خداوند پروردگار شما، هیچ معبودی جز او نیست، آفریدگار همه چیز است. امام صادق علیه السلام در حدیثی می‌فرماید «من می‌بینم که آفرینش همه از خاک است، پدر همه آدم مادر همه حوا، همه را یک خدا آفریده و همه بندگان اویند.^۲

۱ سوره انعام / ۱۰۲

۲ احتجاج ج ۲ ص ۸۳

۲. آفرینش از یک چیز: خداوند ﷺ در قرآن آفرینش همه انسان‌ها را از یک حقیقت می‌داند (**هُوَ الَّذِي خَلَقَكُمْ مِنْ نَفْسٍ وَاحِدَةٍ**)^۱ اوست آن کس که شما را از نفس واحدی آفرید رسول گرامی اسلام هم در حدیثی می‌فرماید «ای مردم همه شما از آدمید و آدم از خاک است»^۲ ۳. کرامت: همان خدایی که همه انسان‌ها را از یک حقیقت آفریده به همه کرامت و شرافت داده است. کرامت تاجی است که خدای سبحان بر سر همه نهاده است در قرآن می‌فرماید (**وَلَقَدْ كَرَّمْنَا بَيْنَ آدَمَ**)^۳ و به راستی ما فرزندان آدم را گرامی داشتیم خداوند به درختان سرسبیزی و گل داده آن‌ها هم سایه خود را بر سر هر کسی زیر آن‌ها قرار گیرد سایه‌بان قرار می‌دهد ماهم که خداوند ﷺ تاج کرامت را بر سرمان نهاده است از سر کسی بر نداریم این تاج کرامتی که خدای سبحان بر سر ما نهاده است مانند یک دایره است که همه انسان‌ها در هر سن و سالی، در هر موقعیت و شغلی، در هر شرایط زنده‌گی که باشند شامل می‌گردند.

دین اسلام و احترام به انسان

از نظر اسلام احترام به انسان به قدری ارزش دارد که همه چیز چه آن‌هایی که به انجام آن دستور داده و چه آن‌هایی که دستور ترک آنرا داده برای حفظ احترام انسان است.

دستورات

چرا خداوند ﷺ در قران دستور داده که به مردم حرف نیکو بگویید؟ (**وَقُولُوا لِلنَّاسِ حُسْنًا**)^۴ برای اینکه با بدگویی حرمتش را از بین می‌بریم چرا گفته اگر کسی وارد مجلس شد او را جا دهید؟ (**إِذَا قِيلَ لَكُمْ تَفَسَّحُوا فِي الْجَالِسِ فَافْسَحُوا**)^۵ زیرا که اگر وارد مجلس شد جا نبود خجالت زده می‌شود. چرا گفته اگر به کسی صدقه دادید منت ندهید؟ (**لَا تُبْطِلُوا صَدَقَاتِكُمْ بِالْمَنْ وَالْأَدَى**)^۶ زیرا با منت احترام او را از بین می‌بریم چرا گفته پاک دامنی خود را حفظ کنید که رسول خدا ﷺ فرمود «بهترین زیستی که خدا بندگان را با آن زیست بخشیده پاک دامنی است»^۷ زیرا که انسان بی‌بندو بار خود را مورد سر زنش دیگران قرار داده حرمت خود را از بین می‌برد چرا گفته کم حرف بزنید که رسول خدا ﷺ می‌فرماید «سکوت بالاترین عبادت است»^۸ زیرا که انسان با حرف زدن زیاد گرفتار غیبت، تهمت و... می‌شود که باعث شکسته شدن حرمت یک انسان می‌شود.
منهیات: چرا خداوند از پرستش غیر خدا نهی کرده؟ (**إِنَّ الَّذِينَ اخْنَدُوا الْعِجْلَ سَيَأْتِهِمُ**)

۱ سوره اعراف/ ۱۸۹

۲ بحار الانوارج ۲۱ ص ۱۳۸، کافی ج ۸ ص ۲۴۶

۳ سوره اسراء/ ۷۰

۴ سوره بقره/ ۸۳

۵ سوره مجادله/ ۱۱

۶ سوره بقره/ ۲۶۴

۷ نهج الفصاحة ص ۴۱۲ حدیث ۴۰۵۷

۸ همان ص ۴۷۱ حدیث ۴۶۶۵

غَضَبٌ مِّنْ رَّبِّهِمْ وَذِلَّةٌ فِي الْحَيَاةِ الدُّنْيَا^۱ آری کسانی که گویا ساله را [به پرستش] گرفتند به زودی خشمی از پروردگارشان و ذلتی در زنده‌گی دنیا به ایشان خواهد رسید. این برای این است که کرنش در برابر غیر خدا باعث می‌شود انسان با پرستش غیر خدا احترام خود را از بین ببرد.

چرا از بدگمانی منع کرده؟ (يَا أَيَّهَا الَّذِينَ آمَنُوا اجْتَنِبُوا كَثِيرًا مِّنَ الظُّنُونِ)^۲ ای کسانی که ایمان آورده اید از گمان‌ها بپرهیزید. برای اینکه بدگمانی باعث می‌شود انسان خود یا دیگران را بی احترامی کند.

چرا گفته دروغ نگویید (وَاجْتَنِبُوا قَوْلَ الزُّورِ)^۳ و از سخن باطل (شهادت دروغ) بپرهیزید. زیرا انسان با شهادت دروغ خود را در معرض تحقیر دیگران قرار میدهد.

چرا گفته سخن چینی بد است؟ (هَمَّازَ مَشْهَدَ نَمَيْمِ)^۴ آدم پست عیب جو است و برای خبر چینی گام برمیدارد. این کار باعث می‌گردد دو نفر به یکدیگر بدگمان شده همدیگر را بی احترامی کند.

چرا گفته عیب جوی نکنید (وَيُلِّ لَكُلُّ هُمَّةٍ لُّزَّةً)^۵ زیرا کسی که عیب دیگران را ذکر می‌کند برای این است که آبروی کسی را ببرد و به او بی احترامی کند.

چرا از افشاری اسرار مردم نهی کرده؟ که پیامبر ﷺ می‌فرماید (هرگاه کسی سخن گفت آن یک راز و امانت است و افشاری آن خیانت در امانت است) دلیل این امر این است که با افشاری آن راز ممکن است مورد بی احترامی قرار بگیرد.

فعالیت

شاگردان در باره سؤالات ذیل درگروه‌های ۳ نفری گفتگو نمایند.

۱. رابطه آفریدگار واحد با احترام انسان چیست؟

۲. برای چه قرآن دستورداده است که نیکو سخن بگوییم؟

ارزش‌یابی

جملات ذیل را تکمیل کنید

الف - زیرا انسان با شهادت دروغ.....

ب - زیرا کسی که عیب دیگران را ذکر می‌کند.....

ج - ..... همه شما از آدمید و آدم از خاک است

کارخانه‌گی

درباره آیه ۷۰ سوره اسراء پنج خط بنویسید

۱. اعراف / ۱۵۲

۲. سوره حجرات / ۱۲

۳. حج / ۳۰

۴. سوره قلم / ۱۱

۵. سوره همزه / ۱

احترام بزرگترها

هدف: شناخت اهمیت احترام به افراد بزرگتر

پرسش: چرا افراد بزرگتر احترام بیشتر دارند؟

دین اسلام به ما می‌گوید به همه انسانها احترام بگذاریم ولی به کسانی که سن‌شان بیشتر از ما است احترام بیشتر بگذاریم افراد بزرگتر شامل بسیاری مانند: استاد، پدر و مادر، پدرکلان و مادرکلان، افرادی که در جامعه ما زنده‌گی می‌کنند می‌شود. وقتاً ما آن‌ها را نشناسیم به خاطر اینکه سن آن‌ها از ما بیشتر است باید به آن‌ها احترام بگذاریم این مسئله از این جهت اهمیت دارد که دین اسلام دین محبت، عاطفه، مهربانی، فروتنی و تواضع است ما به عنوان مسلمان که به داشتن این دین افتخار می‌کنیم با رفتار احترام آمیز خود چهره دین خود را معرفی می‌کنیم و هر کس از برخورد محترمانه ما به اهمیت دین اسلام و دستورات انسانی اش پی میرد و این احترام نسبت به کسانی که سن بالایی دارند مورد تأکید ویژه قرار گرفته پیامبر ﷺ در حدیثی خانواده‌ها را به احترام پیران فراخوانده می‌فرماید (کهنه سال در میان خاندانش، همانند پیامبر در میان امتش است)^۱ هر اندازه انسان، مخصوصاً جوانان بتوانند به کلانترها احترام بگذارند مایه عزّت و سر بلندی برای خودشان است.

دلایل اهمیت احترام به بزرگترها در اسلام

در آیات و روایات علاوه بر اینکه احترام گذاشتن به کلانترها مورد تأکید قرار گرفته به فوائدش نیز اشاره شده است.

۱. احترام به خداوند ﷺ: انسانها همه آفریده شده خداوند سبحان است. و آن‌هایی که زودتر لباس انسانیت را از خداوند دریافت کرده احترام به آن‌ها احترام به خدایی است که به او وجود بخشیده. پیامبر اسلام ﷺ می‌فرماید (مِنْ إِجَالَ اللَّهِ إِجَالَ ذِي الشَّيْبَةِ الْمُسْلِمِ)^۲ احترام به مسلمان سالخورده، احترام به خداوند است.

امام صادق علیه السلام نیز در حدیثی می‌فرماید (إِنَّ مِنْ إِجَالِ اللَّهِ عَزَّ وَجَلَ إِجَالَ الشَّيْخِ الْكَبِيرِ)^۳ فرمود از احترام خدای عزوجل احترام پیر سالمند است و به همین دلیل است که وقتی خداوند از حقوق پدر و مادر در قرآن سخن می‌گوید برای دوران کهن‌سالی آن‌ها دستور خاصی می‌دهد (إِنَّمَا يَلْعَنُ عِنْدَكَ الْكِبَرَ أَحَدُهُمَا أَوْ كِلَاهُمَا فَلَا تَقْلِ حُمَّاً أَفْ وَلَا

۱. کنز العمال ص ۶۶۴

۲. الكافی ج ۲ ص ۱۶۵ حدیث ۱

۳. کافی ج ۲، ص ۶۵۸

تَنْهَرْ هُمَا وَقُلْ هُمَا قَوْلًا كَرِيًّا^۱ زمانی که یکی از پدر و مادر یا هر دو به سن پیری رسیدند اف به آنها نگویید و آنها را از خود نرجانید و با قول کریمانه با آنها سخن بگویید.

۲. احترام به پیامبر ﷺ: پیامبر اسلام ﷺ احترام به یک انسان سالم‌مند را احترام به خود می‌داند (إِنَّ مِنْ إِجْلَالِيِّ تَوْقِيرَ الشَّيْخِ مِنْ أُمَّيَّةٍ)^۲ احترام به سال‌خورده امت من، احترام نهادن به من است.

۳. فراهم کردن زمینه احترام خود: این دنیا، دنیای عمل و عکس‌العمل است یک دهقان را در نظر بگیرید او هر چیزی در زمین خود بکارد همان را درو خواهد کرد اگر گندم کاشت. گندم درو خواهد کرد اگر جو کاشت جو درو خواهد کرد، امکان ندارد کسی جو بکارد گندم درو کند در رفتار انسان با یکدیگر نیز همین قانون جریان دارد اگر به کسی خوبی کردی خوبی می‌بینی اگر بدی کردی بدی می‌بینی ممکن است یک انسان ظالم در حق یک مظلوم ستم کند آن ستم دیده خودش توان انتقام را نداشته باشد ولی بالاتر از همه خداوند ﷺ انتقام او را خواهد گرفت به همین جهت پیامبر گرامی اسلام جوانان را به احترام نهادن به کهن‌سالان تشویق می‌کرد و می‌فرمود (هیچ جوانی کهن‌سالی را به خاطر پیری اش گرامی نمی‌دارد، جز آنکه هنگام پیری خودش، خداوند ﷺ کسی را برایش فراهم می‌کند که به او احترام گذارد)^۳

۴. ایمن ماندن از سختی روز قیامت: پیامبر مکرم اسلام که خودش الگوی احترام گذاشتند به انسان‌ها مخصوصاً بزرگ‌سالان است در حدیثی می‌فرماید (مَنْ وَقَرَ ذَا شَيْءَةَ لِشَيْئِتِهِ آمَنَهُ اللَّهُ تَعَالَى مِنْ فَرَعَ يَوْمَ الْقِيَامَةِ)^۴ هر کس پیرمردی را به خاطر پیری او گرامی بدارد، خداوند او را از سختی و هراس روز قیامت در امان قرار خواهد داد.

ضررهاي بي احترامي

۱. امت پیامبر ﷺ نیست: پیامبری که دینش دین محبت، مهربانی و احترام است باید پیروان و امت او نیز به انسان مخصوصاً کهن‌سالان احترام بگذارند. در غیر این صورت نمی‌تواند بگویید من امت پیامبر رحمت هستم زیرا خود آن حضرت در حدیثی می‌فرماید (از ما نیست کسی که کهن‌سالان ما را احترام نکند) ^۵ امام صادق علیه السلام هم می‌فرماید (لَيْسَ مِنَّا مَنْ لَمْ يَوْقَرْ كَبِيرَنَا وَيَرَ حَمْ صَغِيرَنَا)^۶ از ما نیست کسی که به بزرگ‌سالان ما احترام نکنند و

۱ سوره اسراء ۲۳/۶

۲ کنز العمال حدیث ۶۰۱۳

۳ سنن ترمذی ج ۳ ص ۲۵۱، مشکات الانوار ص ۲۹۳

۴ بحار الانوار ج ۷۵ ص ۱۳۷

۵ اصول کافی ج ۲ ص ۱۶۵ - بحار الانوار ج ۷۲ ص ۱۳۸

۶ الكافی ج ۲ ص ۱۶۵ - حدیث ۲

به خرد سالان ما مهربان نباشند.

۲. عامل فقر: در احادیث و روایات یکی از عوایق شوم بی احترامی به بزرگترها و افراد کهنسال گرفتار شدن انسان به بلای فقر و تنگ دستی ذکر شده. شخصی نزد حضرت علی علیه السلام آمد. عرض کرد با اینکه در زنده‌گی زحمت می‌کشم در عین حال همچنان گرفتار فقر هستم حضرت علی علیه السلام در مورد چند چیز از آن شخص سؤال کرد که هر کدام از آن‌ها عامل فقر است.

فرمود: شاید با قلم گرهدار می‌نویسی؟ گفت نه، فرمود: شاید با شانه شکسته سر خود را شانه می‌کنی؟ گفت نه، فرمود: شاید پیشاپیش کسی که سنّش از تو بیشتر است راه می‌روی؟ گفت نه، فرمود: شاید بعد از نماز صبح می‌خوابی؟ گفت نه فرمود: شاید دعا در حق پدر و مادرت را ترک کرده‌ای؟ گفت آری، فرمود همین مسئله سبب فقر توست^۱ در این حدیث شریف یکی از چیزهای که از او به عنوان عامل فقر و ناداری یاد شده این است که یک کسی با شخصی که سن او بیشتر از خود انسان است در راه رفتن باشد و احترام او را حفظ نکرده بیشتر از او حرکت کند.

فعالیت

شاگردان درباره سوالات ذیل بحث و گفتگو نمایند.

۱. از نظر دین اسلام احترام به بزرگترها از چه جهت اهمیت دارد؟
۲. چگونه احترام به کهنسالان فراهم کردن زمینه احترام خود است؟

ارزش یابی

جملات ذیل را تکمیل کنید

الف - پیامبر صلوات الله علیہ و آله و سلم فرمود احترام به سالخورده امت من .....

ب - ..... از تو بیشتر است راه می‌روی

ج - خداوند صلوات الله علیہ و آله و سلم او را از سختی و هراس .....

کارخانه‌گی

ترجمه آیه (اللَّهُ الَّذِي خَلَقَكُمْ مِّنْ ضَعْفٍ ثُمَّ جَعَلَ مِنْ بَعْدِ ضَعْفٍ قُوَّةً ثُمَّ جَعَلَ مِنْ بَعْدِ قُوَّةٍ ضَعْفًا وَشَيْءًا يَخْلُقُ مَا يَشَاءُ وَهُوَ الْعَلِيمُ الْقَدِيرُ) رابنوسید.^۲

.....
۱. المخازن کاشانی ص ۲۸۸

۲. سوره روم / ۵۴

احترام به زیردستان

هدف: شناخت نظر دین درباره رفتار با زیردستان

پرسش: به نظر شما با زیردستان چگونه رفتار نماییم؟

۱. برخورد با زیردستان: پیامبر ﷺ در حدیثی خطاب به ابوزر می‌فرماید «خداؤند ﷺ بعضی از برادران شما را زیردست شما قرار داده هر کس برادر و همنوعش را زیر دست دارد باید از آنچه خود می‌خورد به او بخوراند، و از آنچه می‌پوشد به او هم بپوشاند، و هیچ وقت کاری را که خارج از قدرت اوست به او نسپارد و اگر کار دشواری را به او سپرد او را کمک کند»^۱ بسیاری از مها حاضر نیستیم با کارگر و خدمتکار خود یک جا نان بخوریم. اما رسول گرامی اسلام می‌فرماید «غذا خوردن با خدمتکار، نشانه فروتنی است کسی که با خدمتکاران هم دسترخوان شود بهشت آرزومند اوست»^۲ انس بن مالک که خدمتکار پیامبر ﷺ بود می‌گوید در یکی از شب‌های ماه مبارک رمضان، حضرت دیر به خانه تشریف آورد فکر کردم غذا میل کرده من هم غذایی که آماده کرده بودم خوردم بعد فهمیدم ایشان غذا نخورده بوده و تا آخر عمر هم درباره آن شب چیزی نفرمود.^۳
۲. آه نکشیدن: در حدیث است که رسول خدا ﷺ هرگز در اعتراض به خدمتکارش آه نکشید.^۴

۳. برخورد با بیمار: در روایتی نقل شده که پیامبر ﷺ از بیمار در دورترین نقطه شهر عیادت می‌کرد ولو بیماریش چشم درد بود.^۵

۴. برخورد با بینوا: پیامبر ﷺ می‌فرماید «بدترین غذا سوری (مهمانی) است که ثروتمندان در آن دعوت شود نه بینوا، کسی که ثروتمندان را گرامی دارد و بینوا را تحقیر کند، در آسمان‌ها دشمن خداوند ﷺ نامیده می‌شود»^۶

۵. برخورد با کارگران: پیامبر ﷺ می‌فرماید «پیش از آن که عرق کارگر خشک شود مزد او را بپردازید»^۷ در جای دیگر می‌فرماید «کسی که در حقوق به کارگری ستم کند

۱ بحار الانوار ج ۷۴ ص ۱۴۱

۲ بحار الانوار ج ۵۹ ص ۲۹۱

۳ منازل الآخرة (شیخ عباس قمی) ج ۲ ص ۹۷۹

۴ سن ابی داود ج ۲ ص ۲۷۶

۵ کنز العمالج ۷ ص ۹۴

۶ کنز العمال ۶/۴۶۷

۷ اصول کافی ج ۵ ص ۲۸۹

پروردگار، کارهای {نیک} او را نابود کرده بوى خوش بهشت را که از پنج صد سال به مشام می‌رسد بر او حرام می‌سازد «^۱

۶. برخورد با کهنه لباس: خداوند ﷺ در قرآن می‌فرماید لقمان به فرزندش فرمود(هیچ کس را به خاطر کهنه بودن جامه‌اش حقیر مشمار زیرا که پروردگار تو و او یکی است)^۲

نمونه از نصیحت پیامبر گرامی اسلام ﷺ برای اصحاب

رسول اکرم ﷺ طبق معمول، در مجلس خود نشسته بود، یاران گردآگرد حضرتش حلقه زده او را مانند نگین انگشتی در میان گرفته بودند. در این بین یکی از مسلمانان که مرد فقیر ژنده‌پوشی بود از در رسید. و طبق سنت اسلامی که هر کس در هر مقامی هست، همین که وارد مجلسی می‌شود باید ببیند هر کجا جای خالی هست همانجا بنشیند و یک نقطه مخصوص را به عنوان اینکه شأن من چنین اقتضا می‌کند در نظر نگیرد آن مرد به اطراف متوجه شد، در نقطه‌ای جایی خالی یافت، رفت و آنجا نشست. از قضا پهلوی مرد معین و ثروتمندی قرار گرفت. مرد ثروتمند جامه‌های خود را جمع کرد و خودش را به کناری کشید، رسول اکرم ﷺ که مراقب رفتار او بود به او رو کرد و گفت: ترسیدی که چیزی از فقر او به تو بچسبد؟

نه يا رسول الله!

ترسیدی که چیزی از ثروت تو به او سرایت کند؟

نه يا رسول الله!

ترسیدی که جامه‌هایت کثیف و آلوده شود؟.

نه يا رسول الله!

پس چرا پهلو تهی کردی و خودت را به کناری کشیدی؟

اعتراف می‌کنم که اشتباهی مرتکب شدم و خطأ کردم. اکنون به جبران این خطأ و به کفاره این گناه حاضر نیمی از دارایی خودم را به این برادر مسلمان خود که در باره‌اش مرتکب اشتباهی شدم ببخشم؟

مرد ژنده پوش: ولی من حاضر نیستم بپذیرم.

جمعیت: چرا؟!

۱ وسائل الشیعه ج ۱۳ ص ۲۴۷

۲ سوره انبیاء ۱۸/۲

چون می ترسم روزی مرا هم غرور بگیرد و با یک برادر مسلمان خود آنچنان رفتاری
بکنم که امروز این شخص با من کرد.

الگوی احترام به زیرستان

روزی حضرت علی علیه السلام مقداری خرما به کسی بدون اینکه از حضرت تقاضا کند فرستاد. مردی به حضرت اعتراض کرد که چرا بدون تقاضا به کسی کمک کرده حضرت فرمود: اگر من صبر کنم که کسی اول تقاضا کند. بعد بیخشم. بخشش نکرده‌ام بلکه ابتدا اورا وادار کرده‌ام که روی خود را که هنگام سجده برای خدا به خاک می‌گذارد متوجه من کند. و من هم، عوض آن عزت و احترامی که او دارد و با تقاضا آن را از دست داده است به او چیزی داده‌ام.

شاگردان متن درس را دقیق مطالعه کنند و جواب سوالات را پیدا نموده و به نوبت در صنف ارائه کنند.

۱. کسب و کار از نظر اسلام دارای چه ارزش است؟
۲. بیشتر پیامبر و بزرگان به چه کارهایی مشغول بودند؟
۳. چه کسی هرگز به خدمت کارشن آه نکشید؟

جملات ذیل را تکمیل کنید

- الف- در میان کارها هیچ کاری نزد خدا.....
- ب- پیامبر علیه السلام پیش از آن که عرق کارگر.....
- ج- هیچ کس را به خاطر کهنه بودن جامه‌اش.....
- د- کسی که برای تهیه مخارج فامیل خود زحمت می‌کشد.....

درباره احترام به زیرستان سه خط بنویسید.

حقوق همسایه

هدف: شناخت حقوق همسایه
پرسش

- حقوق همسایه شامل چه چیزهایی می‌شود؟

- رعایت حقوق همسایه چه فوایدی به همراه دارد؟

یکی از موضوعاتی که دین مبین اسلام به آن توجه ویژه نموده رعایت حقوق همسایه است شاید این سؤال در ذهن شما باشد که همسایه به چه کسانی گفته می‌شود؟ در پاسخ باید گفت: انسان در جایی که خانه دارد از چهار طرف تا چهل خانه همسایه گفته می‌شود که در مجموع ۱۶۰ خانه را شامل می‌شود. حضرت علی علیہ السلام در حدیثی می‌فرماید (وَالجِوارُ أَرْبَعُونَ دَارًا مِّنْ أَرْبَعَةِ جَوَانِيهَا)^۱ تا چهل خانه از هر چهار طرف منزل همسایه به شمار می‌آید همسایه یا به تعبیر دیگر همسایگی از دو جهت مورد توجه قرار دارد.

الف- انتخاب همسایه

ب- حقوق همسایه

انتخاب همسایه

انسان اختیار دارد که همسایه خود را انتخاب کند دلیل این این است که اگر همسایه‌ها انسان‌های با فرهنگ، با شخصیت؛ متدين و... باشد هم انسان از آزار و اذیت آن‌ها در امان است و هم از رفت و آمد اعضای فامیل خود با آن‌ها تشویش و نگرانی ندارد. به دلیل اهمیت همسایه است که نبی مکرم اسلام در یک حدیث می‌فرماید (الجَارُ ثُمَّ الدَّارُ)

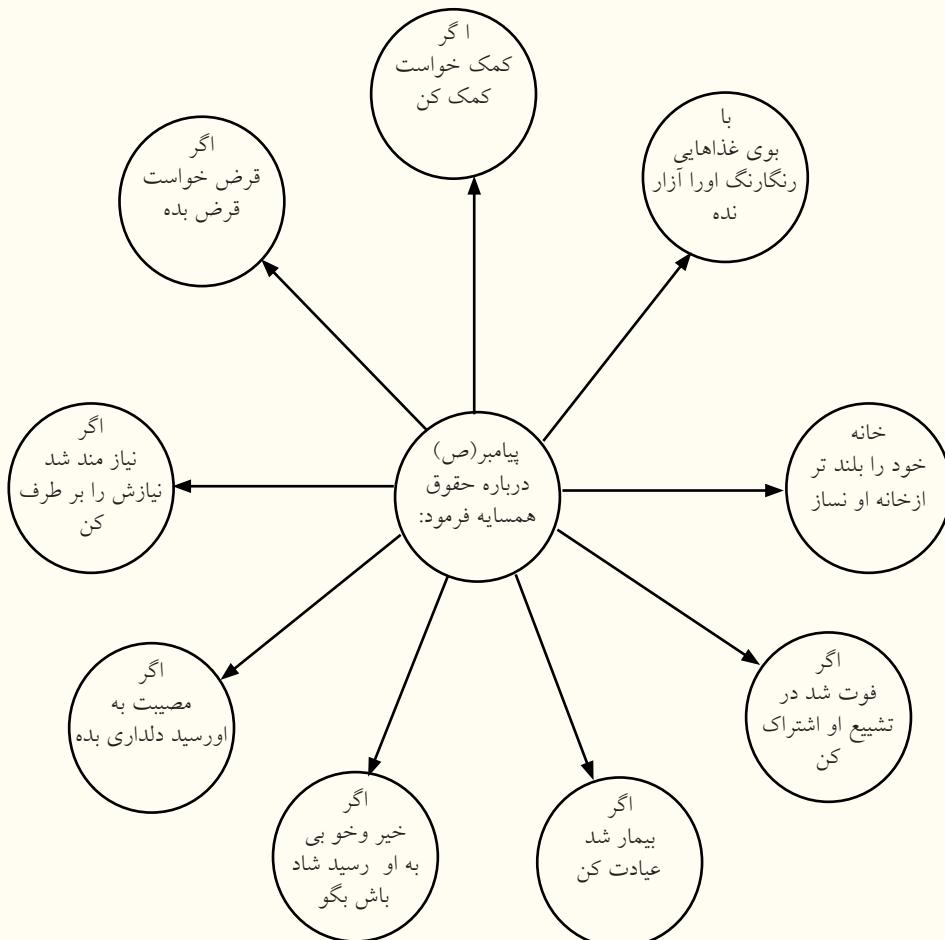
اول همسایه بعد خانه هدف پیامبر اکرم صلوات الله عليه و آله و سلم در این حدیث شریف این است که هرگاه تصمیم به خریدن خانه گرفتی در انتخاب محل و مردمی که در آن محل سکونت

^۱ الخصال ص ۵۴۴ حدیث ۲۰

و زنده‌گی دارند دقّت کن سپس به خریدن خانه اقدام کن حضرت علی علیه السلام هم در حدیشی می‌فرماید (سَلَّعَنِ الرَّفِيقِ قَبْلَ الطَّرِيقِ وَعَنِ الْجَارِ قَبْلَ الدَّارِ)^۱ قبل از مسافرت رفیق سفر را بشناس و قبل از انتخاب خانه از همسایه پرسش نما.

حقوق همسایه

پس از آن که انسان در انتخاب همسایه‌ها موفق شد و توانست محلی مناسبی را برای سکونت بیابد لازم است که حقوق همسایه را بشناسد تا بتواند رعایت کند. پیامبر اسلام صلوات الله عليه و آله و سلم در یک حدیثی حقوق همسایه را بشرطه که در نمودار ذیل ترسیم شده.^۲

^۱ نهج البلاغه نامه ۳۱

^۲ مستدرک الوسائل ج ۲ ص ۷۹

اگر این حدیث شریف مورد توجه قرار گیرد و به آن عمل شود بسیاری از مشکلاتی که در کشور، ولایت‌ها، ولسوالی‌ها و روستاهای است رفع می‌گردد زیرا که در هر ۱۶۰ خانه که باهم همسایه هستند هم افراد ثروتمند وجود دارند و هم افراد فقیر، هم افراد مصیبت دیده هستند هم کسانی که مجالس شادی و خوشی دارند، هم افراد صحیح و سالم وجود دارند و هم انسان‌هایی بیمار و مریض، از این ۱۶۰ خانه اگر آن‌هایی که دارای ثروت هستند به افراد بیچاره کمک شوند دیگر فقیر وجود نخواهند داشت. و آن‌های که سالم هستند از افراد مریض عیادت نمایند اگر به موتور نیاز داشت او را به شفا خانه برسانند اگر کسی نداشت دوای او را از دواخانه بگیرند این کارها هم در بهبودی او کمک می‌کند و هم باعث صمیمیت بین همسایه‌ها می‌گردد یا اگر کسی مصیبت‌زده و غم دیده است بقیه همسایه‌ها با او ابراز همدردی نموده او را کمک نماید این کار هم باعث می‌شود، درد مصیبت را کمتر احساس کند و هم اینکه بین آن‌ها مهربانی و محبت بیشتر می‌گردد.

الگوی نمونه همسایه‌داری

شب جمعه بود یک بانوی مکرّمه‌ای که نام او فاطمه زهراء^{علیها السلام} است، پدرش محمد^{علیه السلام} بن عبدالله پیامبر خدا، شوهرش الگوی موحدان امیر مؤمنان علی بن ابیطالب است، مشغول رازو نیاز با خدا^{علیه السلام} بود فرزند دلبندش که حسن^{علیه السلام} نام دارد تماشا می‌کرد مادرش چگونه با خدای خود راز و نیاز می‌کند، چیزی که خیلی توجه امام حسن^{علیه السلام} را به خود جلب کرد این بود که دید مادرش در هنگام دعا به درگاه الهی خیر همسایه‌ها را می‌خواهد برای شفای بیماران همسایه اشک می‌ریزد. برای بر طرف شدن گرفتاری آن‌ها از درگاه الهی دعا می‌کند حضرت زهراء^{علیها السلام} تا صبح دعا می‌کند امام حسن^{علیه السلام} متظر است که مادر کی در حق آن‌ها دعا می‌کند ولی نشنید که مادر یک کلمه در حق خودشان دعا کرده باشد صبح نزد مادر آمد

عرض کرد مادر جان من از اول شب تا صبح بیدار ماندم شما هر چه دعا کردید در حق همسایه‌ها بود چرا در حق خودت دعا نکردی؟ فرمود فرزندم اول همسایه بعد خانه.^۱

فعالیت

شاگردان درباره سؤالات ذیل دو نفری بحث و گفتگو نمایند.

۱. انتخاب همسایه از چه جهت اهمیت دارد؟
۲. چرا حضرت علی علیه السلام همسفر و همسایه را در کنار هم مورد تأکید قرار داده؟
۳. معنای حدیث پیامبر ﷺ که فرمود اول همسایه بعد خانه چیست؟

ارزش یابی

در جملات ذیل جاهای خالی را با استفاده از حدیث تکمیل کنید.

- الف- ..... به او رسید شاد باش بگو
- ب- اگر نیازمند شد.....
- ج- با بوی غذاهای .....
- د- اگر قرض خواست .....

کارخانه گی

درباره همسایه خوب چهار خط بنویسید.

^۱ داستان راستان (شهید مطهری) ج ۱ ص ۸۸

توبه

هدف: شناخت معنا و اهمیت توبه

پرسش

۱. توبه چیست؟

۲. توبه چه اهمیتی دارد؟

معنای توبه

توبه در اصل به معنای بازگشت است. چون لفظ توبه در آیات قرآن و احادیث شریف بطور مشترک هم در مورد انسان هم در مورد خداوند ﷺ به کار رفته^۱ هر وقت در مورد انسان به کار رفت به معنای بازگشت از گناه است و هر زمان در مورد خداوند ﷺ به کار رفت به معنای پذیرش توبه است، به تعبیر دیگر هر توبه انسان بین دو توبه خداوند ﷺ قرار دارد به این معنا که هر زمان انسان گناه انجام داد خداوند ﷺ از او روی می‌گرداند. هر زمان انسان توبه نمود و به سوی خدا باز گشت، خدا نیز به سوی او باز می‌گردد به این معنا که توبه او را می‌پذیرد. برای تأثیر توبه در از بین بردن گناهان چشمها را در نظر بگیرید که از او آب صاف و زلال جاری است انسان هر نوع نجسی و کثافت را می‌تواند با او پاک و تمیز نماید توبه انسان هم با مرتكب شدن گناهانی مانند غیبت، تهمت خوردن مال مردم، رشوه‌خواری و... به کثافت گناه آلوده می‌گردد آب زلالی که می‌تواند انسان را پاک نماید آب توبه است توبه برای شست و شوی انسان و پاک نمودن او مانند همان چشمها صاف و زلال گناه و آثار آن را از بین می‌برد و انسان را از آلودگی گناه پاک می‌سازد حضرت علی علیه السلام جمله‌ای بسیار زیبایی دارد درباره انسانهای که از گناهان خود توبه می‌کند می‌فرماید (درخت‌های گناهان خود را در برابر دیدگان و دلهای خویش نشانده‌اند و آن‌ها را با آب پشممانی آبیاری کرده‌اند این درخت‌ها برای آنان بار سلامت داده و

^۱ تفسیر نمو نه، ج ۱، ص ۱۹۶

خشندوی و کرامت بدنبال آورده)^۱

شرایط توبه

شاید برای ما این سؤال به وجود بیاید که آیا توبه‌ای که این خاصیت را دارد چه شرایطی را دارد؟ این سؤال در روایات به خوبی پاسخ داده شده جابر بن عبدالله انصاری که یکی از یاران پیامبر اسلام ﷺ بود می‌گوید شخصی در مدینه به مسجد پیامبر ﷺ آمد گفت خدایا من از تو طلب آمرزش و توبه می‌کنم حضرت علی علیه السلام هم که در مسجد حضور داشت به آن مرد فرمود توبه تو، توبه حقیقی نیست زیرا توبه فقط طلب بخشش با زبان نیست او سؤال کرد توبه حقیقی چیست حضرت علی علیه السلام فرمود: توبه شش شرط دارد

۱	از گناهانی که در گذشته انجام داده ای پشیمان شوی.	گوشت و پوستی که در راه گناه رویده شده با اطاعت خدا ذوب نمایی.	۴
۲	اعمال واجب مانند نماز، روزه، حج و... که ترک کرده ای ادا کنی.	همان گونه که شیرینی گناه را چشیده‌ای رنج و سختی اطاعت را بچشی.	۵
۳	حقوقی را که از مردم ضایع کرده ای به آنها برگردانی.	در عوض همه خنده‌های که نموده‌ای گریه نمایی. ^۷	۶

اقسام گنا

گناهانی که انسان مرتکب می‌گردد یکسان نیست. توبه از گناهان متفاوت نیز متفاوت است. قسم اول: اگر یک کسی گناهانی مانند گوش دادن به موسیقی؛ خوردن شراب؛ نگفتن دروغ و... که حقوق انسانی پایمال نشده فقط حق خدا را نادیده گرفته در این صورت توبه‌اش این است که از آن‌ها اظهار پشیمانی نموده با زبان استغفار نماید.

قسم دوم: حقوق خداوند ﷺ را زیر پا گذاشته و ترک کرده که ترک آن قضا دارد

^۱ بحار الانوار ج ۷۸ ص ۷۲ حدیث

مانند اینکه کسی روزه خود را خورده، نماز نخوانده؛ حج بر او واجب شده ترک کرده در این صورت علاوه بر پشیمانی و توبه تصمیم بگیرد که واجباتی که ترک کرده ادا کند.

خون کسی را به ناحق ریخته، دروغی گفته که باعث تلف شدن مال کسی گردیده در این صورت اول باید از گناهی که انجام داده طلب بخشش نماید مال کسی را که خورده به صاحبش برگرداند اگر خون کسی را ریخته دیه او را بدهد از گناهی هم که مرتكب شده توبه نماید.

حکایت ویژه

شخصی بنام فضیل بن عیاض از دزدان بسیار مشهور دوران خود بود در یکی از شبها از دیوار خانه پیرمردی بالا رفت دید آن پیرمرد مشغول خواندن قرآن است و این آیه را می‌خواند که (أَلَمْ يَأْنِ لِلَّذِينَ آمَنُوا أَنْ تَخْشَعَ قُلُوبُهُمْ لِذِكْرِ اللَّهِ) ^۱ آیا برای کسانی که ایمان آورده اند هنگام آن نرسیده که دلهای شان به یاد خدا و آن حقیقتی که نازل شده نرم گردد؟ وقتی فضیل این آیه را شنید با خود گفت ای فضیل چرا وقت آن رسیده است فوراً از دیوار خانه آن پیرمرد پایین آمد رفت اول با آب توبه خود را شست و شو داد هر مقدار از اموال مردم را که با دزدی گرفته بود و پیش او موجود بود پس داد (روش فضیل این بود که هر مالی را دزدی می‌کرد نام صاحب او را یاداشت می‌کرد) و هر مقدار را که خورده بود از صاحبانشان طلب بخشش نمود فقط یک نفر یهودی که فضیل از او مال زیاد هم دزدی کرده بود و خانه او هم در شام بود باقی ماند فضیل او را پیدا کرد از او طلب بخشش کرد او گفت چون من قسم خورده‌ام تا همه اموالم را نپردازی حلال نکنم و توهم که آن را خورده‌ای برای اینکه من قسم خود را نشکسته باشم بیا به خانه من از زیر توشك به همان مقدار

پول بده و من تو را حلال می‌کنم و سرانجام آن یهودی هم مسلمان شد.^۱

فعالیت

شاگردان در گروههای ۴ نفری درباره سؤالات ذیل بحث و گفتگو نمایند.

۱. توبه به چه معنا است؟
۲. توبه خدا به چه معنا است؟
۳. توبه حقیقی چند شرط دارد؟
۴. بر اطفال چه زمانی توبه واجب می‌گردد؟

ارزش‌یابی

الف- توبه دارای چند شرط است؟

ب- کدام گناه است که توبه از او فقط اظهار پشیمانی است؟

ج- ترجمه دقیق آیه ۶ سوره حديد را بنویسید

کارخانه‌گی

ترجمه آیه ۳۱ سوره نور را بنویسید.